

Вестник Академии Педагогических Наук Казахстана

№2 (наурыз-сәуір), 2015 жыл

№2 (март-апрель), 2015 год

Құрылтайшы: «Педагогикалық
Ғылымдар Академиясы» ҚБ

Редакциялық алқа:

А.Қ. ҚҰСАЙЫНОВ
бас редактор

А.А. БУЛАТБАЕВА

бас редактордың орынбасары

Е.В. АСТАХОВА (Украина)

К.К. БӨРІБЕКОВ

А.Н. ДЖУРИНСКИЙ (Ресей)

С.В. ИВАНОВА (Ресей)

С.Т. ҚАРҒИН

И.Э. КУЛИКОВСКАЯ (Ресей)

Л.Х. МӘЖИТОВА

А.М. МАМЫТОВ (Қырғызстан)

К.Н. НӨРІБАЕВ

Редакциялық кеңес:

Ш.Т. ТАУБАЕВА

К.Ө. ҚОНАҚОВА

О.С. САҒЫЛБАЕВ

Р.О. НИЯЗОВА

Ж.Б. ҚОҢЫРОВА

Қазақстан Республикасы

Мәдениет және ақпарат

министрлігінде қайта тіркеліп,

24.01.2013 ж.

№13303-Ж куәлігі берілген.

«Вестник АПН Казахстана» журналы

ҚР БҒМ Білім және ғылым

салаларын басқару комитеті

педагогикалық ғылымдар бойынша

негізгі қорытындыларды жариялауға

ұсынған ғылыми басылым

ҰҒТАО Қазақстандық дәйексөз алу
(цитирование) қоры мәліметтері бойынша
журнал импакт-факторы 0,006

Мақала авторларының пікірлері
редакция көзқарасын білдірмейді.

Редакцияның мекенжайы:

050012, Алматы қаласы

Қарасай батыр көшесі, 85

Телефон: 8 (727) 261-08-81

Факс: 8 (727) 267-59-54

E-mail: apnkaz@mail.ru

Баспахананың мекенжайы:

ЖШС «КУРСИВ»

050023, Алматы қаласы

ы.а. Бағанашыл, к-сі, Восточная, 2 үй

Пішіні 70х100^{1/4}

Қағаз офсеттік. Шартты баспа табағы 8.

Таралымы 300 дана

Вестник жылына 6 рет шығады

© «Педагогикалық Ғылымдар
Академиясы» ҚБ, 2015

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Бас редактордың жолдауы	3
Обращение главного редактора	4

А.А. КАЛЫБЕКОВА

А.Б. АЙТЖАНОВА

Народная педагогика казахов как составная часть
коллективного народного творчества

5

Г.Е. УТЮПОВА

Г.Б. ТАЖЕНОВА

Интеграция и культурное многообразие в кон-
тексте развития систем образования Казахстана и
Германии

9

Т.Ә. АХМЕТОВ

«Қорқыт ата кітабындағы» рухани-адамгершілік
құндылықтар

15

Б.Г. САРСЕНБАЕВА

Влияние социального окружения на интегратив-
ную структуру личности

20

А.К. МЫНБАЕВА

Вопросы информатизации образования и совре-
менная дидактика

26

А.Б. АЙТЖАНОВА

Особенности интеграции казахского народа с при-
родой

33

Г.А. КАСЕН

А.Б. ОТАРБАЕВА

Гендерные стереотипы и реальное проявление
гендерных различий

48

Ш.Т. ТАУБАЕВА

А.Ә. БУЛАТБАЕВА

С.Е. ШОШАБАЕВА

Болашақ әлеуметтік педагогтердің креативті-
лігін дамыту

48

Г.С. БЕРКЕНОВА

Инклюзивное образование: проблемы и возмож-
ные шаги

51

А.К. ЖЕКЕМБИНОВА

Болашақ әлеуметтік педагогтердің зерттеушілік
құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін зерттеудің
әдіснамалық тұғырлары

57

Учредитель
ОО «Академия Педагогических Наук»

Редакционная коллегия:
А.К. КУСАИНОВ
главный редактор

А.А. БУЛАТБАЕВА
зам. главного редактора

Е.В. АСТАХОВА (Украина)
К.К. БОРИБЕКОВ
А.Н. ДЖУРИНСКИЙ (Россия)
С.В. ИВАНОВА (Россия)
С.Т. КАРГИН
И.Э. КУЛИКОВСКАЯ (Россия)
Л.Х. МАЖИТОВА
А.М. МАМЫТОВ (Кыргызстан)
К.Н. НАРИБАЕВ

Редакционный совет:
Ш.Т. ТАУБАЕВА
К.У. КУНАКОВА
О.С. САНГИЛБАЕВ
Р.О. НИЯЗОВА
Ж.Б. КОНЫРОВА

Свидетельство о перерегистрации
Министерства культуры и информации
Республики Казахстан №13303-Ж
от 21.01.2013 г.

Научный журнал «Вестник АПН Казахстана»
рекомендован Комитетом по контролю
в сфере образования и науки МОН РК
для публикации основных результатов
по педагогическим наукам

По данным Казахстанской базы
цитирования НЦ НТИ
импакт фактор журнала 0,006

Мнения авторов не отражают
точку зрения редакции.

Адрес редакции:
050012, г. Алматы
ул. Карасай батыра, 85
Тел./факс: 8 (727) 261-08-81
E-mail: apnkaz@mail.ru

Адрес типографии:
ТОО «КУРСИВ»
050023, г. Алматы
мкр. Баганашыл, ул. Восточная, д. 2

Формат 70х100^{1/16}
Бумага офсетная. Усл.-печ.л. 8
Тираж 300 экз.
Вестник выходит 6 раз в год.

© ОО «Академия
Педагогических Наук», 2015

Н.Н. КАДЕРОВА
Некоторые изменения в системе оценки знаний
обучающихся Университета международного бизне-
са – очередной шаг в повышении качества образова-
ния в вузе 64

З.М. САДВАКАСОВА
Инновационные формы оптимизации учебного
процесса в вузе 72

Р.С. ҚАСЫМОВА
М.Д. ШАҒЫРБАЕВА
Мектеп оқушыларының имидждік мәдениетін
қалыптастыру 78

Д.В. ЛЕПЕШЕВ
Ю.С. ДИК
Актуальные проблемы социализации дошкольни-
ков: состояние и перспективы 85

С.К.БЕРКИМБАЕВА
З.Ж. БЕКМАМБЕТОВА
Технология формирования коммуникативной
культуры студентов в процессе изучения иностран-
ного языка 91

Ш.Ә.АҚБАЕВА
Дәстүрлі өнердің ерекшеліктері мен тәрбиелік
мүмкіндіктері 99

Е.П. МАҚАШЕВ
Кескіндеме өнері сабақтарында оқушыларды
көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулудың
кейбір мәселелері 107

З.И. ГИРИЧ
Национально-ориентированные упражнения для
обучения иностранных тюркоязычных учащихся
инженерного профиля русской научно-технической
терминологии 113

К.М. БЕРКИМБАЕВ
Ү.Р. РАХМЕТ
Ә.Х.САРЫБАЕВА
Д.Қ. БЕРДІ
Білімді акпараттандыру жағдайында электронды
оқулық болашақ химия мұғалімдерін даярлау құралы
ретінде 117

М.А. ДЕРБИСОВА
Теория колорита и вопросы техники акварели в
обучении живописи студентов-дизайнеров 123

Президент АПН Казахстана Кусаинов А.К. высту-
пил с докладом на конференции в г. Кемерово, Россия

БІЗДІҢ АВТОРЛАР 131
НАШИ АВТОРЫ 133
OUR AUTORS 135

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ЖОЛДАУЫ***Құрметті «Вестник АПН Казахстана» журналының
авторлары мен оқырмандары!***

Біздің журнал 2012 жылдан бастап ҚР БҒМ Білім және ғылым салаларын басқару комитеті педагогикалық ғылымдар бойынша негізгі қорытындыларды жариялауға ұсынған ғылыми басылымдар мен журналдар тізіміне енгізілген.

2011 жылдан бері шарт негізінде Ұлттық ғылыми-техникалық ақпарат орталығының электронды ғылыми кітапханасына журнал басылымдарын орналастыру жұмыстары атқарылып келеді. 2014 жылдың аяғында «Вестник АПН Казахстана» журналы ҰҒТАО Қазақстандық дәйексөз алу (цитирование) қоры мәліметтері бойынша импакт-факторы бар рейтингілі журналдар қатарына енгізілді. Журналдың архивімен www.bulletin-kaps.kz ресми сайтында танысуға болады.

Қазіргі таңда ҰҒТАО электронды ғылыми кітапханасы платформасында бірегей платформа құру жұмысы жүргізілуде, алдағы уақыттарда оған журналдың барлық шыққан нөмірлерінің электронды нұсқалары орналастырылатын болады.

Редколлегия құрамына Ресей, Украина және Қырғызстан елдерінің жетекші ғалымдары да кіреді. Көптеген Ресей журналдарымен келісімшарт жасалған. Авторлардың географиялық әралуандығы ғалымдардың ғылым, білім және мәдениет салаларындағы халықаралық және университетаралық әріптестігінің тиімді дамуын көрсетеді. Тек соңғы жылдарда ғана журнал нөмірлерінде Ресей, Украина және Әзірбайжан ғалымдарының мақалалары жарияланды.

Ғылыми-ағартушылық жұмысымызға белсенді ат салысып, жарияланатын материалдардың сапасын жақсартуға өз шығармашылық үлестерін қосып жүрген барша тұрақты авторларымыз-

ға, редакция ұжымына, редакциялық алқа мүшелеріне шынайы алғысымды білдіремін.

Журнал рейтингін көтеру мақсатында әлі де болса көптеген істер атқарылмақ. Қоғамдық ғылымдар бойынша шетелдік деректер қорына ену жоспарланып отыр, осы орайда, ағылшын тілінде берілетін мақалалар санының артуына ерекше назар аударылатын болады.

Дүниежүзілік талаптарға жауап беру үшін, жариялауға ұсынылған материалдарға қойылатын талаптарға мынадай қосымшалар енгізіп отырмыз:

1. Аннотацияда мақаланың шағын құрылымы көрсетілуі тиіс. Жұмыстың мақсаты, зерттеу қорытындылары берілуі қажет. Дәйексөз алуға рұқсат етілмейді. Аббревиатуралар толық (ашылып) көрсетілуі тиіс;

2. Әдебиеттер тізімінде пайдаланылған әдеби көздер туралы толық ақпарат көрсетілуі қажет (автор(лар)дың аты-жөні; кітап, мақала, конференция, қала және баспа атаулары; шыққан жылы, беттері, ресурстарға сілтемелер). Нормативті құжаттарды әдебиеттер тізімінде емес, бет соңында ескерту ретінде көрсету керек.

3. Журналдың тіркелген атауы тек бір тілде - «Вестник АПН Казахстана» деп жазылатын болады. Дәйексөз алу индексін есептеуде келеңсіздіктерді болдырмау мақсатында редакция журналдың тек орысша атауын ғана қалдыратын болды. Сондықтан журналымызда қазақ тілінде мақала жариялаған болсаңыздар «Қазақстан ПФА Хабаршысы» деп көрсетпей, «Вестник АПН Казахстана» деп көрсетулеріңізді сұраймыз.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

***Ізгі тілекпен,
Асқарбек Құсайынов***

ОБРАЩЕНИЕ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Уважаемые авторы и читатели журнала Вестник АПН Казахстана!

Наш журнал с 2012 года входит в перечень рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК ведущих рецензируемых научных журналов и изданий для публикации основных результатов по педагогическим наукам.

С 2011 года действует лицензионный договор о размещении выпусков журнала на платформе электронной научной библиотеки Национального центра научно-технической информации. В конце 2014 года журнал «Вестник АПН Казахстана» был включен в список рейтинговых журналов с импакт-фактором по данным Казахстанской базы цитирования НЦ НТИ. Архив журнала доступен на официальном сайте журнала www.bulletin-kaps.kz.

В настоящий момент на платформе электронной научной библиотеки НЦ НТИ ведутся работы по развитию единой платформы, где будут размещены все вышедшие номера журнала.

В состав редколлегии входят ведущие ученые России, Украины и Кыргызстана. Заключены договора со многими ведущими журналами России. О плодотворном развитии международного и межвузовского сотрудничества в научно-образовательной и культурной сфере ученых гуманитариев свидетельствует географическое разнообразие авторов. Только за последние годы в номерах журнала были опубликованы статьи ученых России, Украины, Азербайджана.

Сердечно благодарю коллектив редакции, редакционную коллегию журнала, постоянных авторов, принимающих активное участие в нашей научно-просветительской работе, всех кто вносит свой творческий вклад в улучшение качества публикуемых материалов.

У редакции журнала много планов,

направленных на повышение его рейтинга. Уделяется особое внимание увеличению количества статей на английском языке, так как ведется работа по включению журнала в зарубежные базы данных по общественным наукам.

В связи с этим, были внесены некоторые дополнения к требованиям представленным для публикации материалам:

1. В аннотации должна отражаться министруктура статьи. В ней необходимо указать цель работы, представить выводы исследования. Не допускается цитирование. Аббревиатуры должны быть расшифрованы;

2. В списке литературы нужно указать полные сведения об использованных источниках (фамилия автора (ов); наименование книги, статьи, конференции, города, издательства; год издания, страницы, ссылки на ресурсы). Нормативные документы надо указывать не в списке литературы, а в примечании в конце страницы.

3. Во избежание путаницы при подсчете индекса цитируемости регистрационное наименование журнала будет написано только на русском языке – **Вестник АПН Казахстана**. Поэтому при цитировании своих статей, опубликованных на казахском языке в нашем журнале, просим Вас указать вместо «Қазақстан ПҒА Хабаршысы» – «Вестник АПН Казахстана».

Статьи как и раньше будут публиковаться на казахском, русском и английском языках.

*С наилучшими пожеланиями,
Ваш Аскарбек Кусаинов*

УДК 37 (4/9)

НАРОДНАЯ ПЕДАГОГИКА КАЗАХОВ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ КОЛЛЕКТИВНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

А.А. КАЛЫБЕКОВА

А.Б. АЙТЖАНОВА

В связи с демократическими реформами, гуманизацией общественной жизни и исходя из государственных интересов Республики Казахстан, направленных на сохранение межэтнической стабильности, утверждения казахстанского патриотизма и этнического возрождения народов в современном обществе, продолжает возрастать роль народной педагогики и ее идей. В соответствии со своеобразными особенностями социально-экономических, культурно-исторических, природно-климатических условий у казахов-кочевников сложились свои требования к обучению и воспитанию детей и молодежи. Народная педагогика располагала многочисленными средствами, методами и приемами воспитания, подготовки подрастающего поколения к самостоятельной трудовой жизни.

В статье раскрываются проблемы народной педагогики, т.е. определение и обоснование ее методологических основ, целей и задач, содержания народных традиций, обычаев, возможностей их использования в современной практике воспитания и образования, которые предполагают совместных усилий ученых, педагогов-практиков, органов образования, общественных организаций для решения данных проблем.

Ключевые слова: народная педагогика, народное творчество, проблемы народной педагогики.

Введение

Общий анализ памятников казахской народной педагогики говорит о том, что они содержат огромный объем информации по вопросам воспитания и обучения, о семье, семейных традициях, о родителях и детях, о дружбе и любви, об отечестве и приумножении его богатств, достойных широкого применения в современных условиях в практике воспитания. Преимущество идей народной педагогики состоит в том, что она, будучи хозяйкой “у себя дома”, не только оказывает непосредственное, каждодневное влияние на воспитание молодого поколения с раннего детства, но и служит как бы посредником, связующим звеном между **мудростью народа и обществом**. На протяжении всей истории человек был и остается объектом и субъектом воспитания. Накопленный веками опыт воспитания в сочетании с эмпирическими знаниями, проверенными на практике, составляют ядро народной педагогики.

Житейские правила и приемы воспитания – это первые законы, с которыми человек встречается в своей жизни, и они рождаются в семье. Многие обычаи, ритуалы, традиции казахского народа, по существу, стали неписанными законами воспитания, своего рода моральным кодексом семьи в нашей стране, ибо в них выкристаллизовался вековой опыт воспитания молодого поколения. Любой родитель, учитель, воспитатель и все те, кто так или иначе причастен к делу воспитания, в тех или иных воспитательных ситуациях могут и должны использовать бесценную народную мудрость.

Основная часть

Долгое время у нас считалось, что школа – главный воспитатель детей, а семья – ее помощник и союзник. Однако жизненный опыт показывает, что именно семья есть главный воспитатель личности. Именно в семье создается неповторимый образ каждого ребенка, творящий его как личность. А отсюда следует дру-

гой важный вывод: **родители** не менее чем школьные педагоги, **должны быть вооружены педагогическими знаниями и умениями.**

Каждая нация должна «вырасти», т.е. осознать необходимость национального образования, участвовать в создании инфраструктуры для организации обучения родному языку, литературе, искусству, в целом приобщении учащихся к своей национальной культуре.

Многое из того, что происходит в последнее время в нашем обществе, вселяет надежду, что наступит время, когда особенно острой будет потребность в массовом приобщении молодого поколения к идеям народной педагогики казахов. Элементы старинной обрядности все активнее включаются в сегодняшние обычаи и ритуалы.

Сейчас заметны движение и интерес молодежи к народным обычаям и традициям своих предков, к исконно национальному музыкально-поэтическому, хореографическому, изобразительному творчеству, к народным казахским костюмам, жилищу, к народному миропониманию. Все это следует рассматривать как стремление к духовному возрождению. Главное – не упустить этот момент. Помочь подрастающему поколению узнать «свои корни», развить интерес и потребность к истории своей национальной культуры – вот в чем задача всех, кто призван воспитывать, и, прежде всего, работников образования и культуры.

В соответствии со своеобразными особенностями социально-экономических, культурно-исторических, природно-климатических условий у казахов-кочевников сложились свои требования к обучению и воспитанию детей и молодежи. Народная педагогика располагала многочисленными средствами, методами и приемами воспитания, подготовки подрастающего поколения к самостоятельной трудовой жизни. В воспитании детей широко использовались все жанры устного народного творчества. Сказки, леген-

ды, шежиры и дастаны рассказывались с большим мастерством, с учетом уровня развития воображения, мышления, с использованием наглядных методов в сочетании с образным, выразительным языком. В арсенале народной педагогики имелись своеобразные средства и приемы воспитания кочевников – благословение, клятва, напутствие, айтыс (песенные состязания) и др. Долгое время бытовавшее мнение, что кочевники, предки современных казахов, не создали такой культуры, как оседлые народы, не соответствует действительности. Археологические исследования на территории современного Казахстана свидетельствуют о том, что кочевые племена казахской степи были не только воинами и скотоводами, но и замечательными зодчими, скульпторами, художниками.

Еще с древности вместе с возникновением человечества появляется и потребность в воспитании. Старшее поколение должно было передавать накапливаемый опыт младшим поколениям, т.е. воспитывать подрастающее поколение для участия в труде. Так в процессе трудовой деятельности воспитание возникает как объективная необходимость. Чем многообразнее и богаче становился трудовой опыт людей, тем сложнее становилась и передача этого опыта новым поколениям. Воспитание требовало высокого мастерства, искусства. Возникла потребность в осмыслении, обобщении также и опыта самого воспитания. Под влиянием острой необходимости накапливать и передавать из поколения в поколение опыт воспитания детей развивалась и педагогическая мысль народа. Это еще не была наука о воспитании подрастающих поколений. Это была совокупность разрозненных сведений о воспитании, являвшаяся одним из важнейших элементов в комплексе других знаний людей. Воспитание детей осознавалось людьми как задача, необходимая не только для самосохранения, но и улучшения условий существования. Поэтому уже на заре цивилизации у лю-

дей появилась забота о всемерном сохранении и осмыслении опыта воспитания подрастающего поколения.

Касаясь характера народных педагогических афоризмов, следует отметить, что потребность точной передачи информации выработала наиболее оптимальные средства выражения мысли. Для облегчения восприятия и сохранения в памяти коллективный ум народа зашифровал в них огромное количество информации наиболее экономичным кодом, этим и объясняется, что каждая пословица содержит в себе не менее значительный эмоциональный потенциал. В них слышится голос народа – то добродушно-лукавый, то доброжелательно-иронический, а то и грозно-суровый, доходящий до проклятия. Поэтическая, афористическая форма педагогических знаний народа является результатом естественного отбора средств оптимальной передачи информации. Поэтому и представляется, что в творении, в мысли народных педагогов содержится такая энергия, что она излучается и поныне и требует научного изучения, анализа и распространения.

Неоценимое значение в разработке проблем народной педагогики и ее основных идей имеют взгляды известных казахстанских просветителей и общественных деятелей Ы. Алтынсарина [1], А. Кунанбаева [2], А. Диваева [3], М. Жумабаева [4], Ж. Аймаутова [5], А. Байтурсынова [6], М. Дулатова [7], Х. Досмухамедова [8] и др. Идеи принципа народности составляют основу большинства их научных трудов. Так, например, статьи Диваева публиковались в 26 различных журналах и газетах. В его трудах представлены почти все стороны культуры и быта казахов: хозяйство – скотоводство и земледелие; материальная культура – жилище, пища, одежда; вопросы семейного быта – положение женщины, игры детей, свадебный ритуал и др.; общественная жизнь, народные знания, верования и т.д. Более всего интересовали А. Диваева различные стороны духовной

жизни народа.

В этнографическом наброске «Казак-киргизы Туркестана» ученый пишет о том, что киргизы и казак-киргизы – это два различных племени. Если о происхождении казак-киргизов мы можем узнать из легенд и преданий, то интересно происхождение киргизов (казахов. – *прим.авт.*), ведь сами они называют себя «казаками», причисляя себя к племени узбеков. По словарю Л. Будагова, отмечает А. Диваев, «казак» означает «вольный, бродяга, разбойник» [3]. А по объяснению казахов Перовского уезда, термин «казак» состоит из двух слов: «каз» (гусь) и «зак» (ворон), т.е. «степная птица»; иначе говоря, «житель степи». Данное определение указывает на образ жизни людей, носящих это имя. По версии казахов Ташкентского уезда, слово «казак» произошло от двух арабских: «гази» и «хак», т.е. «божий воин». Именно в окрестностях Ташкента живут казахи, которые, породнившись с узбеками, получили название «шала казак», т.е. «казак с примесью». Относительно деления казахов на орды у А.Диваева есть интересная легенда, о которой ему поведал почетный казах Черняевского уезда султан Канаев. Были два брата: Могул и Татар, от первого произошли казаки. Сражаясь друг с другом, могулы были побеждены татарами, но спаслись 300 человек, которые стали называться тремя сотнями (ордами) и поселились в степи, заняв ее особым образом: Великая орда (улу жуз) – юг, около населенных мест; Средняя орда (орта жуз) – места, удобные для табунов; а Малая орда (киши жуз) – местности, пограничные с Россией.

Творческая деятельность ученого по собиранию устного народного творчества казахов была весьма насыщенной. А.Диваев, разъезжая по уездам Туркестанского края, записывает тексты поэм, былин, легенд, преданий, сказаний, пословиц и поговорок, сказок, басен, заклиний, загадок, свадебных ритуалов, похоронных обычаев и т.д. Исследователь

стремился успеть зафиксировать услышанное и увиденное для будущих поколений, передать колорит той эпохи, которая уходила безвозвратно, а с ней вместе исчезали, видоизменялись обычаи, традиции, нравы казахов.

Заключение

Таким образом, народ из поколения в поколение передает свой общественный и социальный опыт, духовное богатство

как дань старшего поколения младшему, создавая тем самым историю материальной и духовной культуры общества. Преемственность дает новым поколениям вобрать в себя и развивать все лучшее, что было создано предшествующей историей человечества, обогатить в новых условиях многообразие духовных ценностей общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алтынсарин Ы. Таза бұлақ: Өлеңдер, әңгімелер, хаттар, очерктер. – Алматы: Жазушы, 1988. – 320 б.
2. Кунанбаев А. Қара сөз. Поэмалар. Книга слов. Поэмы. – Алматы: Ел, 1993. – 270 б.
3. Диваев А.А. Этнографическое жизнеописание казахов // Б.А. Байтанаев, А.А. Диваев – очерк жизни и деятельности. Шымкент – Алматы, 2004.
4. Жумабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 106 б.
5. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 312 б.
6. Байтұрсынов А. Ақжол: өлеңдер мен тәржімалар, публикациялар, мақалдар және әдеби зерттеу / Құрастырған Р. Нұрғалиев. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
7. Дулатов М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1991. – 384 б.
8. Досмұхамедов Х. Аламан / Құрастырушылар, алғы сөзін және түсініктемелерін жазғандар: Ғ.Әнесов, А.Мектепов, Ш.Керімов. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 176 б.

REFERENCES

1. Altynsarin Y. Pure Spring: poetry, conversation, letters, essays. – Almaty: Writer, 1988. – 320 p.
2. Kunanbayev A. Book-words. Poems. – Almaty: Country, 1993. – 270 p.
3. Divaev A.A. Ethnographic biography of Kazakhs // B.A. Baytanaev, A.A. Divaev – feature article of the life and activities. Shymkent – Almaty, 2004.
4. Zhumabaev M. Pedagogy. – Almaty: Native Language, 1992. – 106 p.
5. Aimaurov Zh. Psychology. – Almaty: Rauan, 1995. – 312 p.
6. Baitursynov A. Road: poetry and translation, publications, proverbs and literary research / Compiled by R. Nurgaliyev Almaty: Flame, 1991. – 464 p.
7. Dulatov M. Works. – Almaty: Writer, 1991. – 384 p.
8. Dosmukhamedov Kh. Alaman / initial word, comments wrote, and compiled by: G.Anesov, A.Mektepov, Sh. Kerimov. – Almaty: Native Language, 1991. – 176 p.

ҚАЛЫБЕКОВА А.А., АЙТЖАНОВА А.Б. ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ ҰЖЫМДЫҚ ХАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Демократиялық реформаларға, қоғам өмірін ізгілендіруге байланысты, әрі Қазақстан Республикасының ұлтаралық тұрақтылықты сақтауға, халықтың этникалық жаңғыруы мен қазақстандық патриотизмін нығайтуға бағытталған мемлекеттік мүддесіне орай, халықтық педагогиканың және оның идеяларының қазіргі қоғамдағы рөлі арта түсуде.

Өзіне тән әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тарихи, табиғи-климаттық ерекшеліктеріне қарай, көшпелі қазақтардың балалар мен жастарды оқыту мен тәрбиелеуге деген өзіндік талаптары қалыптасты.

Халықтық педагогикада жас ұрпақты өз бетінше еңбек етіп өмір сүруге даярлаудың,

тәрбиелеудің сан алуан құралдары мен әдістері болды.

Мақалада халықтық педагогиканың, яғни оның әдіснамалық негіздерін, мақсаты мен міндеттерін, халықтық салт-дәстүрлердің мазмұнын, оларды тәрбие мен білім берудің осы заманғы тәжірибесінде пайдалану мүмкіндіктерін анықтау мен негіздеу жұмыстары ғалымдардың, тәжірибелі педагогтардың, білім беру орындарының, қоғамдық ұйымдардың күш біріктіруін талап ететін көптеген мәселелерін шешу ашып көрсетіледі.

Кілтті сөздер: халықтық педагогика, халық шығармашылығы, халықтық педагогика мәселелері.

KALYBEKOVA A.A. AYTZHANOVA A.B. FOLK PEDAGOGY OF KAZAKHS AS A COMPONENT OF COLLECTIVE FOLK ART

The role of folk pedagogy and its ideas in modern society is growing due to current democratic reforms, humanization of public life and based on the state interests of the Republic of Kazakhstan aimed to preservation of inter-ethnic stability, assertion of Kazakhstani patriotism, and ethnic revival of the peoples. Kazakh nomads have developed their own requirements for the training and education of children and youth in accordance with the peculiar features of social, economic, cultural, historical, natural, and climatic conditions. Folk pedagogy possesses various means, methods and techniques of education, preparation of the younger generation for independent working life.

The article reveals the problems of folk pedagogy, that is, the definition and substantiation of its methodological grounds, goals and tasks, the content of folk traditions, customs, possibilities of their use in modern practice of training and education.

Keywords: folk pedagogy, folk art, problems of folk pedagogy.

УДК 37.01 (574+430)

ИНТЕГРАЦИЯ И КУЛЬТУРНОЕ МНОГООБРАЗИЕ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА И ГЕРМАНИИ

Г.Е. УТЮПОВА

Г.Б. ТАЖЕНОВА

Сравнительно-педагогические исследования служат одним из источников развития педагогической науки и практики. В статье рассматриваются проблемы сохранения специфических черт национальной культуры, транслирующихся в системах образования Казахстана и Германии в условиях интеграционных процессов. Авторы указывают на то, что влияние образовательных систем разных стран друг на друга сегодня очевидно: перенимается опыт в преподавании, методиках, технологиях, оценке качества, расширяются связи в области использования информационных систем. Данные факты говорят о том, что происходят интеграционные процессы. Однако они указывают на глубинный характер этих взаимовлияний, на культурное многообразие мировой образовательной системы, с одной стороны, и стремление сохранить специфику исторически сложившихся позитивных традиций в системе образования, с другой. Изучая особенности модернизации системы образования той или иной страны, важно учитывать эти устремления.

Ключевые слова: система образования, интеграция, поликультурное образование, культурное многообразие.

Введение

События в мире, которые сегодня определяют особенности социальной, политической, экономической и культурной сфер жизни, как никогда ясно демонстрируют, насколько народы разных стран зависят друг от друга. Система образования – эта та область интересов общества, которая способна придать этой зависимости гуманный характер.

В работах Ю.В. Арутюнян, Ю.С. Давыдова, А.Н. Джуринского, К.Ж. Кожаметовой, З.А. Мальковой и других обосновывается тезис о том, что исторически сложившееся многообразие национальных и этнических культур создает положительные условия для развития поликультурного образования. Поликультурное образование дает возможность приобщить обучающихся к культуре разных народов, формируя общепланетарное сознание, воспитывая понимание того, что представители разных этносов являются прежде всего представителями планеты Земля. Реализация этой основополагающей идеи поликультурного образования возможна после определения магистральных направлений инновационного развития.

Основная часть

Исследуя влияние инновационных процессов на развитие национальных систем образования, казахстанские компаративисты А.К. Кусаинов, К.С. Мусин, М.Т. Есеева обращали особое внимание на те сферы, которые являются стратегически важными для педагогической практики. Среди них можно назвать:

- образовательную политику;
- управление образованием;
- развитие человеческих ресурсов, в том числе подготовку, переподготовку кадров, стимулирование труда, статус педагога;
- качество преподавания;
- качество воспитания [1, 2, 3].

Рассмотрим эти аспекты развития систем образования Германии и Казахстана.

Образовательная политика. Система образования для Германии является одним из важнейших объектов стратегиче-

ского развития. Об этом свидетельствуют особенности ее финансирования, интерес и поддержка образования со стороны Правительства. Судя по направленности интересов образовательной политики, изменения в школьном образовании должны начинаться с изменений в системе профессионального педагогического образования. Болонская Декларация является ключевым заявлением в области политики и реформ высшего образования в Германии. Основные принципиальные положения Болонского процесса содействуют широкому распространению европейской системы высшего образования и дает возможность европейским гражданам трудоустроиваться в разных странах. Это, в свою очередь, влияет на миграционные процессы в мире. Предпринимаемые усилия по соблюдению принципов свободы выбора, академической свободы учитывают разнообразие культур, языков, национальных систем образования, университетскую автономию и работают на консолидацию европейской зоны образования.

Образовательная политика Казахстана направлена на решение проблем конкурентоспособности системы образования на мировом рынке. Соответственно, государством выделяются средства для совершенствования ресурсов, в том числе стимулирование и обогащение педагогического труда, укрепление материальной базы. В государственных программных документах определяются направления развития системы образования Казахстана. Образовательная политика формируется с учетом стратегических приоритетов социально-экономического развития республики. Приоритетными являются вопросы обеспечения качества подготовки специалистов, доступности образования для всех слоев населения, укрепления научно-технического потенциала страны. Изучение культуры планирования труда в других странах, например, опыт организации дуальной системы образования в Германии, казахстанской системе образования дает широкие возможности для совершенствования. В этом аспекте актуальна разработ-

ка законопроекта по вопросам партнерства в подготовке кадров и внедрения дуального обучения, которое подразумевает одновременное получение теоретических и практических знаний и увеличение госзаказа для учебных заведений и предприятий, внедряющих данную методику обучения. В соответствии с принципами прозрачности и эффективного отбора студентов предусмотрен запуск единого веб-сайта по вопросам дуального обучения уже осенью этого года. А.К. Кусайнов отмечает, что «высокие достижения в образовании определяются не объемами государственного финансирования, а наличием образовательной стратегии и созданием образовательных моделей каждой страны, работающих на достижение стратегических целей» [4] Проектировать и координировать образовательную стратегию призваны органы управления.

Управление образованием в Германии находится в компетенции земельных правительств, однако этот факт не исключает общего руководства со стороны Министерства образования, которое разрабатывает концепцию образовательной политики, финансирует сферы образования, магистральные направления развития образования. Однако в каждой земле каждая организация системы образования отвечает за планирование и практическое осуществление школьного и высшего образования на всей территории, все земли сотрудничают друг с другом и Федеральным правительством. Многовариантность образования, учитывающая культурные интересы различных слоев населения, достигается через возможность использования одобренных соответствующим министерством разных учебников, через свободу выбора учителя.

В Казахстане управление образованием имеет вертикальную структуру, компетенции органов управления прописаны в Законе РК «Об образовании» [5]. Так, Правительство Республики Казахстан имеет следующие компетенции в области образования: разрабатывает и реализует государственную политику по

развитию образования, разрабатывает и представляет на утверждение Президенту Республики Казахстан государственные программы развития образования и стратегические планы развития системы образования, осуществляет меры по их реализации; формирует систему постоянного мониторинга текущих и перспективных потребностей рынка труда в кадрах и др. Уполномоченный орган обеспечивает соблюдение конституционных прав и свобод граждан в области образования; реализует единую государственную политику в области образования и т.д. Управление образованием в современной поликультурной среде станет эффективным, если будут учитываться многообразные культурные запросы общества. Организации образования должны сами управлять процессами развития с учетом специфики региона, запросов потребителей и т.д. Перспективы в данном направлении состоят в плановой автономизации организаций высшего профессионального образования, механизмы этих процессов разрабатываются.

Развитие человеческих ресурсов, в том числе подготовка, переподготовка кадров, стимулирование труда, статус педагога – это вопросы, решение которых является важнейшей задачей системы профессионального образования.

В Германии подготовка педагогических кадров представляет собой теоретическую подготовку, завершающуюся первым государственным экзаменом. Содержание образования при подготовке учительских кадров, в первую очередь, направлено на формирование мировоззрения педагога, который будет работать в поликультурной среде. Двухлетняя педагогическая практика, называемая в университетах Германии референдарият, представляет собой профессиональную практическую подготовку в школе и на так называемом учебном семинаре. Центральное место в профессиональной педагогической подготовке занимают посещение уроков, проведение пробных уроков и самостоятельное преподавание. В конце практики сдается второй государственный экзамен, состоящий из

домашней письменной работы, двух пробных уроков, устного экзамена. Успешно пройденный второй государственный экзамен знаменует окончание подготовки учителя. Выпускники пытаются найти свободные места в школах. Школьная практика ориентирует студентов на работу в школах, а также помогает им получить практический опыт и оценить личную пригодность к профессии учителя. Практика, т. е. посещение занятий в школах, находится в тесной связи с учебными занятиями по педагогике или методике. Учебная практика строится по принципу постепенного усиления: начиная от наблюдения за учащимися, составления характеристик, анкетирования, посещения семей, присутствия на уроках учителей, и заканчивая тем, что студенты дают уроки как обычные учителя. Третьей частью подготовки учителей (наряду с обучением в вузе и референдариадом) является повышение квалификации, которое должно быть само собой разумеющимся составным элементом профессии. Поэтому в школьных учреждениях и мероприятиях по повышению квалификации могли бы участвовать и реферндары, чтобы затем привнести новые импульсы в школу. Специфика воспитательной и учебной работы требует от учителя непрерывного совершенствования своей квалификации, постоянного пополнения знаний, поэтому в Германии хорошо развита система повышения квалификации и переподготовки учителей.

В Казахстане подготовка педагогических кадров осуществляется в педагогических институтах и университетах по образовательным программам бакалавриата, магистратуры, докторантуры, разрабатываемым на основе государственных образовательных стандартов и типовых программ. Так, например, подготовка по специальности 5В010200 – Педагогика и методика начального обучения осуществляется согласно ГОСО РК 6.08.059 – 2010. Образовательная программа бакалавриата специальности 5В010200 ПМНО содержит: теоретическое обучение, в том числе научно-исследовательскую работу

студентов, практикумы, лабораторные и курсовые работы, дополнительные виды обучения – различные виды профессиональных практик, физическую культуру, промежуточную и итоговую аттестации. Содержание профессионального образования Казахстана учитывает мировые тенденции взаимного влияния культур, важность полиязычия, так, например, в Павлодарском государственном педагогическом институте в рамках этой образовательной программы полиязычие осуществляется через изучение профилирующих предметов на английском, русском и казахском языках.

В отличие от подготовки педагогических кадров в Германии казахстанская система образования находится в начале пути по освоению дуального обучения. В системе профессионального образования сегодня есть множество проблем, которые поэтапно решаются. Особое внимание уделяется повышению статуса педагога. Когда профессия учителя приобретает высокий статус, учителями становятся более талантливые люди. Решение этой проблемы должно начинаться с продуманной ориентации выпускников общеобразовательных школ на приобретение учительской профессии, улучшение качества подготовки в педагогических вузах, совершенствования системы повышения квалификации педагогических кадров.

В свете вышесказанного **качество преподавания** является существенным фактором, влияющим на развитие национальных систем образования. Как пишет А.К. Кусаинов, «чтобы помочь учителям повысить качество преподавания, в лучших системах образования создаются условия, помогающие осознать специфические недостатки своей работы и получить точные знания об апробированном передовом опыте» [6]. Данный фактор осознанно учитывается при подготовке педагогических кадров в Германии через выработку практических навыков на раннем этапе педагогического образования. После окончания педагогических вузов молодых учителей поддерживают наставники. Практикуемая

в Республике Казахстан новая стратегия повышения квалификации через ЦПМ, «Өрлеу», при поддержке «Назарбаев Университета» позволит освоить инновации, которые во все мире успешно внедряются.

Качество воспитания, на наш взгляд, – та сфера образования, которая определяет не только успех интеграции образовательных систем разных стран, но и позволяет сохранить специфические особенности культуры страны, ее национальные особенности. Анализ развития педагогической теории и практики показывает, что приобщение детей к национальным ценностям, воспитание культуры межнациональных отношений, уважения к традициям, обычаям, языку других этносов – важная составляющая поликультурного образования, требование сегодняшнего дня. И.В. Песков в своем исследовании утверждает: «Содержание поликультурного образования ориентировано на формирование компетенций, обеспечивающих социально-культурную идентификацию личности, которая определяет ее статус при участии в межкультурном диалоге и обеспечивает ее первичным опытом изучения культуры» [7]. Данная задача решается через взаимодействие с детьми, в межличностном общении. По утверждению В.И. Матиса, известного российского ученого, исследующего проблемы этнопедагогики, поликультурного образования: «Общение – важнейший фактор формирования личности, средство воспитания.

Оно обеспечивает регуляцию поведения человека, его отношений с другими людьми, создает условия для целенаправленного регулирования чувств, поведения, воздействует на его ориентации и оценки. Формы общения, основанные на гуманизме, стимулируют развитие положительных человеческих качеств, а нетерпимость друг к другу, эгоизм или любое проявление «центризма», будь то эгоцентризм или европоцентризм, приводят к обострению противоречий и повышению психологического напряжения» [8]. Соответственно, в основу педагогической деятельности должны быть положены принципы аксиологического и гуманно-личностного подходов. В условиях культурного многообразия общечеловеческий смысл абсолютных ценностей может направить в положительное русло усилия национальных систем образования в стремлении стать ближе друг к другу.

Заключение

Изменения, происходящие в жизни мирового сообщества, влияют на формирование образовательной политики и, в конечном итоге, на развитие национальных систем образования. Анализ ведущих трендов в системах образования других стран позволяет через использование данного опыта интегрироваться в мировую образовательную систему, при этом сохраняя культурную идентичность и уникальность преимуществ казахстанской системы образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кусаинов А.К. Развитие образования: проблемы и перспективы. – Алматы: Rond&a, 2005. – 280 с.
2. Мусин К.С. Сравнительная педагогика: Учебная программа для студентов университетов и педагогических институтов. – Алматы, 2001. – 16 с.
3. Кусаинов А.К., Есеева М.Т. Методология и методика сравнительной педагогики: учебное пособие. – Алматы: Rond&a, 2008. – 96 с.
4. Кусаинов А.К., Булатбаева А.А. Образовательная политика: сравнительный анализ. – Алматы: Rond&a, 2009. – 116 с.
5. Кусаинов А.К. Качество образования в мире и в Казахстане. – Алматы, 2013. – 196 с.
6. Закон РК «Об образовании». – Астана, 2007.
7. Песков И.В. Формирование поликультурных компетенций учащихся старших классов общеобразовательной школы: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тверь, 2009. – 21 с.
8. Матис В.И. Актуализация культуры межнационального и межконфессионального общения // Мир науки, культуры, образования. – 2012. – №5. – С. 18.

REFERENCES

1. Kussainov A.K. Development of education: problems and perspectives. – Almaty: Rond&a, 2005. – 280 p.
2. Mussin K.S. Comparative education: curriculum for students of universities and of pedagogical institutes. – Almaty, 2001. – 16 p.
3. Kussainov A.K., Yeseeva M.N. Methodology and methods of comparative education: textbook. – Almaty: Rond & a, 2008. – 96 p.
4. Kussainov A.K., Boulatbaeva A.A. Education Policy: Comparative Analysis. – Almaty: Rond & a, 2009. – 116 p.
5. Kussainov A.K. The quality of education in the world and in Kazakhstan. – Almaty, 2013. – 196 p.
6. The Law of the Republic of Kazakhstan «About Education». – Astana, 2007.
7. Peskov I.V. Formation of multicultural competencies of senior school pupils a comprehensive school: Author. dis. ... cand. ped. sciences. – Tver, 2009. – 21 p.

УТЮПОВА Г.Е., ТАЖЕНОВА Г.Б. ҚАЗАҚСТАН МЕН ГЕРМАНИЯНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУ КОНТЕКСТІНДЕГІ МӘДЕНИ САН АЛУАНДЫҚ ЖӘНЕ ИНТЕГРАЦИЯ

Салыстырма-педагогикалық зерттеулер педагогикалық ғылым мен тәжірибе дамуының көздерінің бірі болып табылады. Мақалада интеграциялық үрдістер жағдайында Қазақстан және Германияның білім беру жүйелерінде трансляцияланатын ұлттық мәдениеттің ерекше белгілерді сақтау мәселелері қарастырылады. Авторлар әртүрлі елдердің білім беру жүйелері бір-біріне әсер етуі бүгінгі таңда айқын екенін көрсетеді: оқытуда, әдістемде, технологияда, сапаны бағалауда тәжірибе алмасуда, ақпараттық жүйелерді пайдалану саласында байланыстар кеңеюде. Бұл фактілер интеграциялық үрдістердің болып жатқанын білдіреді. Бірақ олар бір жағынан осы өзара әсер етулердің терең сипатын, әлемдік білім беру жүйесінің мәдени сан алуандығын, екінші жағынан білім беру жүйесіндегі тарихи қалыптасқан позитивті дәстүрлердің ерекшелігін сақтап қалуға ұмтылуды көрсетеді.

Бір немесе басқа елдің білім беру жүйесінің жетілу ерекшеліктерін зерттегенде, осы мақсаттарды ескерген маңызды.

Кілтті сөздер: білім беру жүйесі, интеграция, көп мәдени білім беру, мәдени сан алуандық

UTYUPOVA G.E., TAZHENOVA G.B. INTEGRATION AND CULTURAL DIVERSITY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL SYSTEMS IN KAZAKHSTAN AND GERMANY

The comparative pedagogic research serves as one of the sources for the development pedagogic science and practice. The article considers the problems of preservation of specific peculiarities of the national culture manifested through the educational systems of Kazakhstan and Germany in the context of integration process integration processes. The authors indicate that educational systems of different countries today have an obvious influence on each other: they adopt each other's experience in teaching methods, technologies, quality assessment, expand the ties in using the information systems. These facts testify the integration process, the profound nature of these interferences, the cultural diversity of the world's educational system, on one hand, and the the desire to preserve the specificity of historical positive traditions in the educational system, on the other hand. These intentions shall be taken into account in the process of studying the characteristics of modernization of any national educational system.

Keywords: educational system, integration, multicultural education, cultural diversity.

ӘОЖ 37.01:001.8

«ҚОРҚЫТ АТА КІТАБЫНДАҒЫ» РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР

Т.Ә. АХМЕТОВ

Рухани-адамгершілік құндылықтарының мәні, тәрбиелік маңызы туралы қоғам қайраткері, ғұламалар, ұлы педагогтер, ақын-жыраулар өз еңбектерінде ой-пікірлерін қалдырып кеткені белгілі.

Автор мақалада орта ғасырдың ойшылы, философы, жырауы әрі қобызшы Қорқыт атамыз бен қазіргі Қазақстан Республикасындағы «Жаңа Қазақстандық патриотизмнің» мұралары негізіндегі жалпыұлттық тәрбие идеяларының үндестігін қарастырған. Дана ойшылдың рухани мұраларынан халықтың бірлігі жөнінде, ұлттық тәрбиенің рухани өнегелілік күштерін біріктірудің қажеттілігі, мақсат ортақтығы мен тәрбиенің дәстүрлі құндылықтары жөнінде білуге болады.

Кілтті сөздер: Қорқыт ата кітабы, ел бірлігі, патриотизм.

Кіріспе

Қазақ тарихына көз жүгірткісі келген зерттеушіге сонау «Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінен» кейін шоқтығы биік рухани мұрамыз «Қорқыт ата кітабы» екені айқын. Қорқыт ата рухани мұрасы түбі бір барлық түркі халқының VII–VIII ғасырдан кейінгі әдебиеті мен мәдениетінің өркендеп дамуына негізгі алғышарт болып саналады.

Негізгі бөлім

«Баят бойында Қорқыт ата дейтін бір ер тұрыпты. Ол кісі оғыз ішіндегі ең білгіші екен. Ғайыптан айтқан болжамдарының бәрі тура келіп отырған әулиенің көңіліне тәңірім нұр құйған ғой...Ол алдымен оғыз қауымының мүшкіл халін айтқан. Нендей іс болса да, әбден таныспайынша, көз жеткізбейінше кіріспейтін Қорқыт атаның сөзін халық ақыр соңына дейін ұйып тыңдаған», – деп басталады XV ғасырда хатқа түскен «Қорқыт ата кітабы» [1, б.128].

Сан ғасырларды артқа тастап бізге жеткен «Қорқыт ата кітабы» ең алдымен, елді ел етіп сақтап қалудың негізін салады. Батырлықты, ерлікті, ел мүддесі үшін жанын беруге даяр жанпидалықты барша түркі халқына үлгі етеді. «Ежелгі дұшпан – дос болмас», «Мінген атың қиналмайынша, жол алынбас», «Қара болат өз қылышынды шалмайынша, жаудың тауаны қайтпас», – дейді Қорқыт баба, –

«Мықты, жүйрік бедеуге қорқақ жігіт міне білмес, ол мінгенше, мінбесе игі», Шалып кесер өз қылышынды мұқалтып шалғанша, шалмаса игі. Шала білген жігітке оқ пен қылыштан гөрі – бір шокпардың өзі артық» [1, б.128], – деп болашақ ұрпағына айтар аманат-өсиетін түйіндеп алып, қара қобызымен ерлік жырын толғайды ол. Түркі жұртының елдігін бекіткен Баяндур, Қазан сынды билеушілерінің ақыл-парасатын, ерлігін дәріптейді. Бұқаш, Ораз, Бисат, Бәмсі-Байрақ сынды ел қорғаған ерлердің батырлығын келешек ұрпаққа үлгі етеді. Намыс пен ар, ел мен жер, қарыз бен парыз, ар-ұят, имандылық туралы түркілік түсініктердің арғы тегін білгіңіз келсе, «Қорқыт ата кітабын» оқыңыз.

Ежелгі түркі халықтарының тарихында Қорқыт Ата есімі маңызды орын алады. Қобыз атасы, жырау, композитор, ақын-музыканттардың қамқоршысы, сәуегей, емші, тарих жинастырушысы болған Қорқыт атаның өмірі түркі тайпаларының арасындағы алауыздықтың салдарынан ел іргесі сөгіліп, түркі одағының ыдырай бастаған кезіне сәйкес келген.

XV ғасырдағы әдеби ескерткіш ретінде мәлім «Китаби деде Қорқыт» (Қорқыт ата кітабы) көне жәдігерінде Қорқыт дәуірін VII–VIII ғасырларда билік құрған түркі тайпасына жатқызуға болады. Қорқыт жайындағы аңыз әңгімелер түркі

халықтары, әсіресе қазақтар арасында кең тарады. Қорқыт ата туралы өзбектің атақты шайыры Әлішер Науаи былай деп жазады: «Бетінде нұр жауғыр Қорқыт ата еді, түркі ұлысы арасында одан даңқты, одан асқан кісі жоқ еді. Оның даңқы ешкімге жеткізбейтін еді. Өзгешелігі, данышпандық атының көп шығуы, неше жыл өзінен бұрынғыны білуі, неше жыл өзінен соңғыны, келешекті айтып беруі, оның таңғаларлық нақыл сөздері осы күнге дейін бар» [1, б.56].

Қорқыт ата есімі аңыздармен байланысты болғандықтан, нақты өмір сүрген жылдары белгісіз. Ел аузындағы аңыздарға қарағанда Қорқыт есімінің өзінде магиялық мән бар. Уәлихановтық-потаниндік түсінік бойынша «қорқыт» сөзі – адамзат өмірінің тұрмыс-жағдайын көрсететін «қорық» сөзінен шыққан деп түсіндіреді. Әсіресе, өлімнен қорқу мен өлімнен қашу, мәңгілік өмірді ансау – түркі ақындары аңыздарының негізгі сарыны болған [1, б.54].

Бізге жеткен түрлі аңыздардан Қорқыт ботаның нәзік терісі мен сіңірінен қобыз жасағандығы белгілі. Қобыздың қайғы-лы музыкалық дыбыс-әуеніне жыр жазып, оны үшкіру, сықыр секілді баксы-лық ем-домға қолданған. Қорқыттың пайымдауынша, адам болу үшін ең алдымен адамгершілік қасиеттерді сақтап қалу керек. Адам үшін ең қауіптісі – адамгершілікті жоғалту. «Қонақ келмеген үйдің құлағаны артық. Ат жемейтін ащы шөп біткенше, бітпегені игі, адам ішпес ащы су жылға қуып аққанша, ақпағаны игі. Баба атын шығармаған жігерсіз ұл баба белін бүгілткенше, бүгілтпегені игі» [1, б.128],– дейді абыз ақсақал. Ұлы ойшылдың өмірбаянына байланысты аңыздарда Қорқыт жер-жаһанды кезіп, басқа елдерді аралаған. Жер-жаһанда туған жерден артық жер жоқ екендігін жиі айтып отырған. Оның айнымас серігі ғажайып аруана Желмаясы болды. Қорқыт онымен әрдайым сөйлесіп, өмір мен мәңгілік мәселелер туралы сырласатын болған дейді көнеден жеткен аңыздардың бірі.

Қорқыттың барлық дана ойлары

кейіннен түркі халқының құрамына қосылған оғыз тайпасының «Китаби деде Қорқыт» эпикалық жазба ескерткішінде жинақталған. Кітап оғыз қыпшақ тайпаларына ортақ түркі тілінде жазылған, онда оғыздардың өмірі жайында кеңінен баяндалады. Бұл кітаптың екі нұсқасы сақталған: Дрезден жазбасы 12 аңыздан, Ватикан жазбасы 6 аңыздан тұрады. Әр жырдың өзіндік сюжеті, яғни оқиға желісі бар, олардың әрқайсында ақылгөй, тайпа көсемі, көріпкел Қорқыт ата бейнесі суреттеледі. Әрбір жырдың соңы Қорқыт атаны мадақтаумен аяқталады. Кітап ақыл-өсиет, мақал-мәтел, нақыл, шешендік, қанатты сөздерге толы.

Біздің елімізде кітапты қазақ тіліне қазақ ғалымдары Ә.Марғұлан, Н.Келім-бетов және А.Қоңыратбаев 1986 жылы аударған. Аңыздарда Қорқыт атаның өз қалауы бойынша оның қабіріне желмен үндесіп, үнемі ыңылдап, үн шығарып тұратын қобыз аспабы қойылған деседі. Жыршы және шежіреші Қорқыттың қабірі осы күнге дейін сақталып, бүгінгі таңда Қызылорда облысында қайта қалпына келтірілді. Көне замандарда көшпелі халыққа зор ықпалын тигізген, жерлестерінің ой-өрісін, ақыл-санасын көтерген Қорқыт атаның тағылымы халықпен бірге жасап келеді. Қорқыт атаға арналып 1980 жылы Қызылорда облысының Жосалы бекетінен 18 шақырым жерде, Қорқыт разъезінің түбінде архитектуралық ескерткіш орнатылды. Авторлары – архитектор Б.А. Ыбыраев, физик С.И. Исатаев. Темір бетоннан жасалған биіктігі 8 м, 4 тік қабырғадан тұратын, ескерткіштің жер шарының барлық тарабына бағытталған бұл ескерткіш пішіні жағынан құлпытасты еске түсіреді. Аузы кең түтіктер орнатылған орталық жағында 40 металдан жасалған түтік жел соққан кезде қобыз сарынымен үндес ғажап дыбыс шығарып тұрады. Қазақ халқында тағдырға, қиыншылыққа, әділетсіздікке назаланғанда айтылатын «Қайда барсаң да – Қорқыттың көрі» деген мәтел Қорқыт бабаның өмірінен алынған. Қорқыт данышпан, ақылгөй адам болған, қиын-

қыстау заманда ол отандастарына кеңес беріп, жауға аттанған батырдың семсеріне бата айтып отырған. VIII ғасыр түркі халықтарының ислам дініне бет бұрып, оны қабылдау кезеңі болды. Алайда, кейбір шежірешілер түркі тайпаларының ішінде буддизм, тіпті православие дініне сенетіндер де кездесетінін және ол наным-сенімнің Қорқыт атаның дүниетанымына өз әсерін тигізгенін атап өткен болатын. Ол көгілдір көзді аппақ анадан туылғанымен, Аллаға сеніп, Мұхаммед пайғамбардың сөздерін мойындайды. Бұл аңыздар татар-моңғолдармен ассимиляцияға түскенге дейін түркі тайпаларының басым көбі европалықтарға ұқсап көгілдір көзді, жирен шашты болғандықтан Қорқыттың анасының бейнесі солай суреттелуі мүмкін. Сондықтан Қорқыт ата анасына ұқсаған болуы керек, бұл туралы аңыздарда екеуінің сырт пішімі жағынан ұқсастығы баяндалады. Күні бүгінге дейін Қазалыға жақын жерде Қорқыт ата бекетінде орналасқан Қорқыттың бейітіне қазақтар киелі мазар ретінде табынады. Халқымыз Қорқыттың көрегендігі тарихи ұзақ уақытқа созылғандықтан, оның жүздеген жыл өмір сүргеніне сенген. Атақты тарихшы Рашидеддин «Жами-ат-тауарих» шығармасында Қорқыт ата әфсаналарын жиі еске ала отырып, Қорқыт ата 295 жыл өмір сүргендігін жазады [1, б.56]. Шын мәнісінде ол үш оғыз ханымен замандас болып, олардың уәзірлері болған. Қорқыттың көптеген аңыздарының рухани-адамгершілік тәрбиелік маңызы зор. Оның саяси қызметі де «Қорқыт ата Кітабында» айқын бейнеленген: ол оғыз тайпасының басшысы және ақылгөйі болған, хандарды сайлаған, сәбилерге ат қойып, олардың болашағын болжаған. Қорқыт туралы көптеген аңыздар мен әфсаналардың барлығы қазақ халқының бұл есімді жалпыға ортақ бейнелі есім ретінде пайдаланғанын көрсетеді. Бұл аңыздар Абай Құнанбайұлы, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин сынды халқымыздың рухани көсемдері мен ойшылдарының, сонымен қатар қазақ халқының басқа да ағартушыларының

дүниетанымының қалыптасуына зор ықпал етті.

Ш.Уәлиханов: «Қорқыт туралы аңыз – қазақ ділінің негізгі компоненттерінің бірі», – деп санаған. Ол үшін Қорқыт – қазақтың алғашқы шаманы, алғашқы ақыны. Ш.Уәлиханов зароостризм мен исламның синкреттік синтезімен қазақтардың қазіргі көзқарасын ұсына отыра, бақсылық пен қазақ халқының дүниетанымы зароостризмнен бастау алады деген пікір айтады [1, б.10].

Тіпті, Қорқыттың қабірі де түрлі түсінікпайымдарға толы. Қорқыттың бойының ұзындығы екі қадақ болғандықтан қабірі де өте ұзын болған. А.Диваев өз еңбектерінде Қорқыттың мәйіті қойылған құлағалы тұрған ескерткіш орнында шын мәнісінде екі қадақ саздан жасалған табыт болғандығын растайды [2, б.457]. Бір аңызда әулиенің аяғы қабірден шығып жатқан деп суреттелгендіктен, ол өз ажалын сезгендей, бір түнде пайғамбардың туған жеріне барып, ақ түсті түрлі тастар алып келуіне себеп болғандығы айтылады. Қазақтар ежелден оның бейітін киелі санап, сырқаттанған, ауырған, әлсіреген адамдарды аурудың, дүлей күштің әсерінен арылту үшін Қорқыттың басына әкелген. Оның өлімі жайында күні бүгінге дейін жеткен аңыздар көп. Бір күні ол түсінде бірнеше мола қазып жатқан адамды көреді. «Бұл кімнің көрі?», – деген Қорқытқа олар бірауыздан: «Қорқыттың көрі», – деп жауап береді. Содан кейін ол өзінің Желмаясына мініп алып, дүниенің төрт бұрышын түгел шарлап, жүз қырық жыл ажалдан қашып жүреді. Аңыздың бұл нұсқасы бойынша атпен қашса, Қорқыттың ұзын аяғы жер сызып жүретіндіктен, оған түйемен қашу оңайырақ болған деседі.

Қорқыт – қазақ үшін ең алдымен күй атасы. Қазақта Қорқыт – халқымыздың музыка аспабының ең көнесі болып есептелетін қобызды алғаш жасаушы өнерпаз. Ел аузында Қорқыт сахарда саяхаттап келе жатқанда, кенеттен түйе мен оның ботасына қасқырлар шауып, ботаны көз алдында жеп қояды. Түйе болса аман қалады. Осы оқиғадан кейін ол жем болған

ботасын аяп, сағынғандықтан сексеуілден, ботаның терісі мен сіңірінен музыкалық аспап жасаған деген аңыз бар.

М.О. Әуезов өз еңбектерінде: «Халықтың көшпелі өмірінің мұң-мұқтажын көріп, ести отыра, Қорқыт жан-дүниесінің күйзелгенін басу үшін шырғай ағашынан алғашқы қобыз жасайды да, оған шек тартып, азапқа толы ойы мен сезімін осы күй арқылы шертеді. Жыршының жан дүниесінен өрілген осы қобыз сазы бүкіл әлемге таралып, әркімнің жан дүниесін тербелткен. Сол ықылым заманнан бері Қорқыт әуені мен қобызы – оның көзіндей, киесіндей халық жүрегінде жасап келеді», – деп жазған [3, б.10].

Қорқыт туралы аңыздарда өлім мен мәңгілік өмір тақырыптары үлкен орын алады. Қорқыттың ойынша өлім оның көзіне зұлымдықтың басы болып көрінеді. Өліммен күресу, оны жеңу жолдары әр адамда әртүрлі болады. Оның ойынша зұлымдықты жеңудің бір жолы – ол музыка. Сол себепті Қорқыт өлмеуді, мәңгі өмірді қобыз үнінен іздейді. Көптеген түркі тілдес халықтарда мәйітті соңғы сапарға музыкамен шығарып салған. Бұл рухани дәстүрді уақыт өте келе Еуропа мен Азия халықтары да қолданған. Соңғы уақытта әлем жұртшылығы марқұм болған адамды акырғы сапарына қайғылы музыка үнімен аттандыра бастады. Бұндай салт-дәстүрдің түп-тамыры Қорқыт атадан жалғасып келеді.

Қорқытпен байланысты ел аузындағы аңыздар мен әфсаналар бойынша «Қорқыт кітабын» оқыған немесе ол туралы жазушы адам бақытты болады, арманы орындалып, мақсат-мұратына жетеді. Ал, түйе сүтімен шай ішсе, күш-қуаты толысады деседі. Халық әфсаналарында бұны «Қорқыт» есімімен байланыстырып, ол «қасиетті бейіт» дегенді білдіреді деп түсіндіреді. Қорқыт есіміне байланысты басқа да түсінік бар. «Қор» немесе «Көр» сөзі ежелгі аңыздарда адам өлгеннен кейінгі өмір сүретін мола, мекенжай түсінігі ретінде кездеседі. Қорқыт ата өз жыр-толғауларында болашақты болжап, қателікке ұрынбауға, өмірдің

мәнін түсінуге шақырған. Сонымен қатар рухани-адамгершілік тәрбиеге аса назар аударып, оның рөлінің адам қоғамында әрі қарай берік орнығуына айрықша көңіл бөлген. Қорқыт жайлы аңыздарда данышпанның емшілік қасиеттері де ерекше суреттелген: жас та, кәрі де, бейбақ та Қорқытқа келіп, өмір азабынан құтылып, жан-дүниесі тыныштық тапқан. Қорқыт кеңестері, нақыл сөздері, афоризмдері – тәрбиенің бір түрі ретінде халық дәстүрінде кеңінен қолданылған, қазақтардың қоғамдық өмірінде маңызды рөл атқарған. Қорқыт айтты деген қанатты сөздер күні бүгінге дейін халық даналығын суреттейтін мақал-мәтелдер ретінде қабылданады. «Өткен өмір оралмас, өлген кісі тірілмес», «Жердің сом шөбін киік білер, жайылымын құнан білер», «Ескі мақта бөз болмас», «Тәңірі бермейінше ер байымас», «Алла, Алла демейінше, іс түзелмес», «Тәкаппарлықты Тәңірі сүймес», «Ат аяғы күлік (жүйрік), Ұзан тілі сүйік», «Ескі қамыс біз болмас», «Күл – төбе болмас, күйеу бала – ұл болмас», «Дәулетті ұлын болса, ошағынның қоры болар, дәулетсіз ұлын болса, атаның көрі болар» секілді мақалдар бүгінде өзектілігін жоғалтқан емес. Қазақ халқының жүйелі тәлім-тәрбиелік көзқарасының қалыптасу тарихы Қорқыт атаның рухани-адамгершілік мұрасынан бастау алады. Фәлсафалық мұраның көпәспектiлi және сан қырлылығы адамның рухани мұрасының әр саласына таралады: музыка мен әдебиетке, космология мен этнографияға, педагогика мен тарихқа.

Қазақ халқының жадында сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа асыл мұра ретінде жеткен Қорқыт атаның «Тарғыл тана», «Ұшардың ұлуы», «Желмая», «Елім-ай, халқым-ай», «Әуппай», «Аққу», «Кілем жайған», «Башпай» және т.б. жиырма қобыздық күйі бар. Қорқыт өліммен, зұлымдықпен күрес сарынын күйлеріне арқау етіп, халықтың азаттыққа, мәңгі өмір сүруге ұмтылысын айрықша бейнелейді. Қорқыт қобыз арқылы шаманизм рухын, өзінің теңдесі жоқ рухпен тілдесу ептілігін көрсеткен. Оның ойынша, адамның та-

биғатпен жақындығы – оның рухани мүмкіндіктерін арттыра түседі.

Қорқыттың емшілік өнерін қолданар алдында кобызда ұзақ ойнауы, музыканың жүрек қылын шертетіндей сиқырлы үні, төменгі дауыста айтылған дуа, адамды шыр айнала қозғалған дене қимылы – осының бәрі отырған адамдар мен науқас жандарды жеңіл гипноз күйіне әкелу мақсатында жасалады. Аталған салт-жоралардың нәтижесінде тіпті заманауи медицина дәрменсіз болған жағдайда дімкәс адамдарды музыкалық гипноз арқылы сауықтыруға болатындығын бүгінгі медицина ғылымы дәлелдей алмай отыр. Қорқыттың шамандығы психикалық терапия саласына ішінара ауысқан деген болжам бар. Әфсаналарды саралау жұмыстары мен «Қорқыт ата кітабы» бөлімдері арқылы Қорқыттың шамандық және емшілік қасиеттерінде макрокосмос ортасы адамдар әлеміне ауысты деген терең ғылыми-фәлсафалық ой жасырынып жатқанын аңғаруға болады. Тек Қорқыт тәрізді дара да дана адамдарға макрокосмоспен жоғары қарым-қатынаста болып, әлем заңдылығын түсіну бақыты бұйырған. Шамандық идеологиясының осы гуманистік қасиеті ғана қазақ даласына ислам мәдениетінің жаппай таралуы жағдайында исламмен бетпе-бет кездесуі кезінде халық санасына өшпей өміршеңдігін көрсетті.

Қорытынды

Қорқыт ата рухани мұраларында тәрбие мәселесіне, әсіресе өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі отбасы тәрбиесіне ерекше көңіл бөлінген. Қорқыттың ойынша, бала тәрбиесінде ата-ана үлкен рөл атқарады, олардан ұл-қызы адамгершіліктің ал-

ғашқы сабағын алады. Әсіресе, далалық ойшыл халықтың болашағы ана тәрбиесіне байланысты екендігіне назар аударады.

Қалайша адам мәңгі өмір сүре алады, мәңгі өмір мүмкін бе? Адам өмірін құнды мағынамен қалай толтыруға, оның рухани-адамгершілік әлеуетін қалай көтеруге болады? Осы тәріздес маңызды мәселелер Қорқыт ата аңыздарында қарастырылып, жіті баяндалады. Қорқыт атаның өмірден түйгендері адамның мәңгі өмір үшін күресі, өлім қорқынышынан құтылу мәселелеріне келіп түйінделеді. Адамның рухы мен жаны – мәңгі адамгершілік категория.

Иса пайғамбар жердегі өмірінің соңында жеті қат аспанға көтеріліп кетсе, Қорқыт ата жерге енеді. Бұл екі құбылыстың да бір-ақ мәні бар: адамдарға көмектесу, оларды бұл дүниенің азабынан құтқару. Ал Қорқыт ата болса, сонымен қатар адамның өмірі мәңгі болса екен деген жүкті мойнына алады [4, б. 688]. Аспан мен жер секілді екі ұлы құбылыстың адамға көмектесіп, оны қайғы-мұңынан арылту және ақиқатқа апарар жолды көрсету секілді мәңгілік пен адам өмірінің біртұтастығын көрсететін дана ой жатыр.

Қазақ даласының ғұламасы, данагөй ақсақал Қорқыттың шығармашылық мұрасындағы көптеген мәселелер өз зерттеушілерін күтуде. Қорқыттың рухани-адамгершілік тұжырымдамасын ерте заманғы көне түсінікпен тұрмыс-тіршіліктің мән-мағынасын ашу арқылы зерделеуге болады. Бұл архетиптер қазақ халқының топтық санасында қазірдің өзінде бар, Қорқыт атаның ілімі, асыл қазынасы әрі қарай зерттеуді керек етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қорқыт Ата» энциклопедиялық жинақ. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы «Бас редакциясы», 1999. – 800 б.
2. Диваев Ә. Әулие Қорқыт атаның бейіті жөніндегі бірер сөз // «Қорқыт ата» энциклопедиялық жинақ. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1999. – Б. 457–458.
3. Ауезов М.О., Соболев Л. Эпос и фольклор казахского народа // Литературный критик. – 1939. №10-11.
4. Акатай С. Великий Коркыт и его учение // «Қорқыт ата» энциклопедиялық жинақ. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1999. – Б. 686–688.

REFERENCES

1. «The Korkyt Ata» encyclopedic collection.— Almaty: editorial office of the Kazakh Encyclopedia, 1999. – 800 p.
2. Divaev A. Some words about the tomb of the Korkyt Ata // «The Korkyt Ata» encyclopedic collection. – Almaty: Kazakh Encyclopedia, 1999. – 457–458 pp.
3. Auezov MO, Sobolev L. EPOS and folklore of Kazakh people // The literary critic. – 1939. – №10–11.
4. Akatay S. Great Korkyt and his teachings // «The Korkyt Ata» encyclopedic collection. – Almaty: Kazakh Encyclopedia, 1999. – P. 686–688.

АХМЕТОВ Т.А. ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ В «КНИГЕ КОРКЫТ АТА»

Известно, что многие общественные деятели, великие педагоги, поэты в своих произведениях не малое место уделяли воспитательной значимости духовно-нравственных ценностей. В статье автор рассматривает созвучие идей общенационального воспитания в наследии великого мыслителя средневековья, философа, поэта и музыканта Коркыта и современного «Нового Казахстанского патриотизма» в Республике Казахстан. Из духовного наследия мыслителя актуально звучат строки о единстве народа, о необходимости объединяющей духовно-нравственной силы народного воспитания, общности целей и традиций воспитания

Ключевые слова: «Книга Коркыт ата», наследие Коркыта-мыслителя, патриотизм.

AKHMETOV T. SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN THE BOOK «KORKYT ATA»

Many public persons, great teachers, poets gave a considerable space in their writings to the educational significance of spiritual and moral values. In the article, the author reviews the consonance of ideas of national education in the heritage of the great thinker of the Middle Ages, philosopher, poet and musician Korkyt and the modern «New Kazakhstan patriotism» in the Republic of Kazakhstan. Of the spiritual heritage of the thinker, the lines about the unity of the nation, about the necessity of the uniting spiritual and moral strength of public education, the commonality of goals and traditions of education sound relevant today.

Keywords: the book «Korkyt ata», the heritage of Korkyt-the thinker, patriotism.

УДК 37.03

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ОКРУЖЕНИЯ НА ИНТЕГРАТИВНУЮ СТРУКТУРУ ЛИЧНОСТИ

Б.Г. САРСЕНБАЕВА

В статье рассматриваются вопросы развития человека и взаимосвязь структуры личности и профессионального самоопределения.

Автор приводит примеры философских, социологических, психологических, педагогических подходов к изучению самоопределения, в которых подчеркивается, что человек постепенно начинает самоопределяться. Все в большей степени он начинает «организовывать», выстраивать события в соответствии с логикой своей жизни, реализуя при этом предоставленные ему потенциальные возможности. Отсюда все средовые и воспитательные влияния, направленные на человека с раннего детства и способствовавшие до известного времени развитию и запуску «механизмов сознательного саморазвития» и саморазвития становящейся личности, в пору ее юности и взрослости

утрачивают прямое детерминирующее значение. Они становятся лишь материалом для ее осмысления и принятия решений о собственной сущности, о самоидентичности, о способе жизни.

Ключевые слова: *личность, профессиональное самоопределение, самопознание, личностно-смысловая сфера, субъектное пространство.*

Введение

Человек проявляется и развивается в деятельности, однако существенную роль, с точки зрения его развития, играет не сам по себе тот или иной вид деятельности, а способ «связывания» человека и его различных видов деятельности.

И здесь именно жизнедеятельность оказывается тем самым процессом, специфика которого создается участием, способом организации, активностью человека и тем масштабом анализа «движения», в котором улавливается его развитие.

Таким образом, «движение» человека в его жизнедеятельности связано с самоопределением и разрешением целого ряда противоречий, в которые он при этом вступает с окружающим миром, собственной жизнью, другими людьми. Первоначально человек отличается как бы невыделенностью из хода событий жизни, т. е. его жизнь, в основном, определяют эти события, обстоятельства и другие люди.

Основная часть

Постепенно человек начинает самоопределяться: сначала по отношению к ходу отдельных событий, а затем — и по отношению к ходу жизни в целом. Все в большей степени он начинает «организовывать», выстраивать события в соответствии с логикой своей жизни, реализуя при этом предоставленные ему потенциальные возможности.

Другими словами, он все в большей степени становится субъектом своей жизнедеятельности. Отсюда, как истинный субъект своей жизнедеятельности, человек знает свои объективные возможности, занимает активную позицию по отношению к их развитию: ориентируется по отношению к возможным событиям, знает, что он хочет; способен ставить и разрешать задачи собственной жизни; осуществлять субъективную регуляцию времени, т.е. видеть из настоящего прошлое и будущее.

В философском энциклопедическом словаре «самоопределение», «самопознание» представлено как понятие этики, противоположное косности и «инертности сердца». «Самоопределение является деятельным отношением к ситуациям, бескорыстным и даже связанным с риском, поскольку оно направлено на защиту этических ценностей от того, что им угрожает. Понятие «самоопределение» уже встречается в трудах древних философов Кьеркегора, Ясперса, Хайдеггера и Сартра. У Сартра, например, самоопределение характеризуется следующим образом: «Человек, совершающий самоопределение и благодаря этому выясняющий для себя, что он не только тот, быть которым избрал для себя, но и законодатель, одновременно с самим собой избирающий все человечество — этот человек едва не должен избегать чувства своей полной и глубокой ответственности...» [1].

Следовательно, все средовые и воспитательные влияния, направленные на человека с раннего детства и способствовавшие до известного времени развитию и запуску «механизмов сознательного самоотношения» и саморазвития становящейся личности, в пору ее юности и зрелости утрачивают прямое детерминирующее значение. Они становятся лишь материалом для ее осмысления и принятия решений о собственной сущности, о самоидентичности, о способе жизни. Иначе говоря, в развитии личности определяющими делаются ее внутреннее усилие «состояться».

Сущность самоопределения может быть правильно понята лишь тогда, когда рассматривается предельно общее отношение человека и мира, которое, в свою очередь, выражается с помощью категорий «субъект» и «объект». С одной стороны, диалектика субъекта и объекта, их взаимопереход и связь раскрывают общие определения процесса самоопределения, а, с

другой – субъектно-объектные отношения детерминируют самоопределение не непосредственно, а через деятельность.

Деятельность раскрывает диалектику субъектно-объектных отношений, которые есть вместе с тем диалектика процесса самоопределения.

Итак, личность – это особое системное качество индивида, не сводящееся к простой совокупности его прошлого опыта или индивидуальных особенностей. И прошлый опыт, и индивидуальные черты и генотип человека представляют собой не основу личности, а ее предпосылки, условия становления и развития личности, т.е. личность развивается в индивиде, в процессе его онтогенеза, но при этом она может и угаснуть в индивиде, если угаснет его социальная активность.

Отсюда, субъект – не нечто пассивное, только воспринимающее воздействия извне и перерабатывающее их способом производным от его «природы», а носитель активности, т.е. самоутверждающаяся индивидуальность. Субъектность – это единство индивидуально-личностных свойств человека: нельзя утверждать свою самость, не будучи выделенным из среды, но также не представляется возможным конструктивное самоутверждение без идентификации со средой.

В результате самоопределения человек выстраивает свою личностно-смысловую сферу или субъектное пространство, которое выделяется рядом признаков:

- во-первых, это целостный в высшей степени осознанный образ себя, так же, как и социокультурному воспитательному пространству и субъектному пространству присуща целостность, согласованность элементов;

- во-вторых, субъектное пространство – это идентичность человека в его социокультурном окружении, способность быть самим собой в уподоблении себя выбранному социокультурному окружению, противостоять разрушительным воздействиям среды;

- в-третьих, субъектное пространство – всегда результат собственной работы че-

ловека над собой, результат постоянного усилия быть, сохранить позитивную идентичность. Идеи М. Хайдеггера, Ж. Сартра, М.С. Кагана о том, что саморазвитие индивида в условиях его взаимодействия с социокультурным окружением является по своей сути двусторонним процессом, как «сопричастное бытие вместе с другими» [2].

В аспекте самоопределения (индивидуального бытия) необходимо помочь развить качества, помогающие человеку реализовать себя не только как существо общественное, но и как неповторимую индивидуальность со своими специфическими запросами и индивидуальными способами социальной самореализации. Личность и индивидуальность – два аспекта бытия человека, два его различных определения. Если личность – это определенность позиции человека в отношениях с другими, то индивидуальность – определение собственных позиций в жизни, самоопределенность внутри самой своей жизни, это встреча с самим собой как Другим, не совпадающим теперь уже ни с собой, ни с другими по основному содержанию былой жизни.

В социологическом подходе самоопределение (Кенкман, Ф.Р. Филлипов и др.) относят к поколению в целом, характеризуя его вхождение в социальные структуры и сферы жизни, где виды самоопределения соответствуют видам этих структур и сфер жизни. Процесс самоопределения социально детерминирован. Социально заданы: внешние условия самоопределения, сам процесс, его итоги (социальный облик, деятельность, отношения). Общие подходы к самоопределению личности в обществе были предприняты В.Ф. Сафиним и П.Никовым. Они исходят из характеристики «самоопределившейся личности», «социально созревшей личности», основная характеристика ее – усматривающаяся в соблюдении норм, принятых в обществе, и в ориентированности на отдельные групповые, коллективные и общественные ценности [3].

Методологические основы психологи-

ческого подхода к проблеме самоопределения были заложены С.Л. Рубинштейном. Она рассматривалась им в контексте проблемы детерминации «...всякая детерминация необходима как детерминация другим, внешним, и как самоопределение (определение внутренних свойств объекта)». Самоопределение выступает как самодетерминация в отличие от внешней детерминации в понятии самоопределения, таким образом, выражается активная природа, «внутренние условия».

С.Л. Рубинштейн четко выразил свою мысль о том, что созидательная возможность и готовность касаются, прежде всего, способности индивида созидать свою личность через и посредством самосознания, саморегуляции, самореализации, он утверждал, что «сознательное самоопределение личности выражается в ее самосознании».

Поддерживая роль «внутреннего момента самоопределения, верности себе, не одностороннего подчинения внешнему», «... специфика человеческого существования заключается в мире соотношения самоопределения и определения другими (условиями, обстоятельствами), в характере самоопределения в связи с наличием у человека сознания и действия» [4].

Самоопределение, понимаемое как самодетерминация, представляет собой механизм социальной детерминации, которая не может действовать иначе, как, будучи преломленной самим субъектом этой детерминации, конкретизирована Л.И. Божович, выделившей два плана самоопределения: выбор профессии и поиск смысла жизни. Это «...выбор будущего пути, потребность своего места в труде, в обществе, в жизни», «поиск цели и смысла своего существования», «потребность найти свое место в общем потоке жизни» и характеризует как личностное новообразование старшего школьного возраста, связанное с формированием внутренней позиции взрослого человека, с осознанием себя как члена общества с необходимостью решать проблемы своего будущего. Мы видим, что ею не дано однозначно

го определения. Самоопределение, согласно М.Р. Гинзбургу, связано «с ценностями личности и реализуется как потребность формирования смысловой системы», ведь развитие личности рассматривается через становление, рост психологических систем, ментальных образований» [5].

Однако В.Ф. Сафин и другие предупреждают, что употребление такого емкого понятия, как «самосознание», чревато опасностью смещения предмета исследования от самоопределения к самосознанию. Мы согласны с авторами, что целесообразно выделить относительно самостоятельные, смысловые единицы самоопределения. И так же, как и авторы, такими единицами считаем:

а) «хочу» – включающую цели, идеалы, потребности, установки, хотение, желание и т.д. (побудительные силы);

б) «могу» – включающую дарования, склонности, возможности личности (способности);

в) «есть» – ансамбль анатомо-физиологических и личностных качеств (характер);

г) «требуют» – это требования, предъявляемые личности средой, окружающими людьми, обществом (обязанности, нормы поведения).

Конкретная связь этих единиц с самосознанием выступает как осознание «хочу – могу – есть – требуют», соотношение их, принятие решения и его осуществление в процессе жизнедеятельности, т.е. осознание каждой единицы их соотношения, являются самостоятельными актами сознания...

Отсюда, основываясь на вышеизложенных предпосылках, можно выделить социальные характеристики самоопределения.

1. Самоопределение – единство усвоения того социального, что выработано в обществе предыдущими поколениями и активной деятельностью самого молодого поколения. Таким образом реализуется единство вхождения в общественную жизнь и формирование нового субъекта под воздействием всей совокупности общественных отношений.

2. В процессе самоопределения форми-

руются социальные качества нового поколения, его система деятельности и отношения с обществом в целом.

3. Самоопределение – процесс, протекающий по последовательным этапам, каждый из которых задан предыдущим.

К.А. Абульханова-Славская центральным моментом самоопределения выделяет, как и С.Л. Рубинштейн, самодетерминацию, собственную активность, осознанное стремление занять определенную позицию [6].

Под самоопределением педагогическая теория (В.Г. Афанасьева, И.С. Кон, А.Н.Тубельский и др.) понимает способность личности определить себя в мире, понять себя и свои возможности, осознать свое место и назначение в жизни, в избранной сфере социальной и профессиональной деятельности, в личной жизни и карьере, стремление позитивно изменить социум.

На современном этапе разработаны психолого-педагогические концептуальные представления о самоопределении личности (К.А. Абульханова-Славская, Н.В. Васина, Л.Г. Лаптев, В.А. Сластенин):

1. Самоопределение представляет собой процесс создания субъектом потенциала личностного развития через объективизацию различных форм своей активности, или сокращения имеющегося потенциала с целью его следующей реализации, если наличные условия, обстоятельства и другие факторы рассматриваются человеком как субъективно неприемлемые.

2. Стабильность и самоопределение характеризуются совокупностью психиче-

ских свойств, являющихся условием возможной его реализации как процесса;

3. Продуктивность процесса самоопределения выражается в выработке, принятии и осуществлении индивидом таких форм с возможными другими в данных условиях; либо позволяют ему в наибольшей степени самореализоваться, самовыразиться и самоосуществиться как профессионалу.

Личностное самоопределение, его успешность и продуктивность являются одновременно предпосылкой и условием эффективного профессионального самоопределения.

Заключение

В педагогической и психологической литературе понятие «самоопределение личности» прочно вошло в обиход. И, несмотря на различия в его понимании, мнения большинства ученых сходятся в том, что сущность самоопределения личности заключается в готовности к самостоятельной жизнедеятельности на основе соотношения своих целей, планов, взаимностей с требованиями, предъявляемыми со стороны окружающих, общества.

Многообразные связи личности с окружающим миром определяют интегративную структуру личности, ее внутренний мир. В свою очередь, сформировавшиеся устойчивые личностные свойства реализуют объем и меру активности социальных контактов, образуя собственную среду развития. Тем самым происходит взаимообусловленность двух интегративных структур самой личности и социального окружения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Философский энциклопедический словарь // ред. сост. Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева. – М.: Инфра-М., 1999. – С. 319.
2. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции // Психология эмоций: тексты / Под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М., 1984. – С.162–171.
3. Сафин В.Ф. Идентификация как механизм осознания студентами себя в качестве субъекта педагогической деятельности. – М., 1980. – 132 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Т.2. – М., 1989. – 596 с.
5. Гинсбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема // Вопросы психологии. – 1988. – №2 – С. 19-27.
6. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль. 1991. – 155 с.

REFERENCES

1. Philosophical Encyclopedic Dictionary // Ed. comp. EF Gubskiy, GV Korableva. - M.: INFRA-M., 1999. - 319 pp.
2. Leontiev A.N. Needs, motives and emotions // Psychology of emotions: text / Ed. V.K. Vilyunas, Y.B. Gippenreiter. - M., 1984. - P.162-171.
3. Safin V.F. Identification as a mechanism for understanding the students themselves as the subject of teaching. - M., 1980. - 132 p.
4. Rubinstein SL Bases of the general psychology. - V.2. - M., 1989. - 596 p.
5. Ginsburg MR Personal self-determination as a psychological problem // Questions of psychology. - 1988. - №2 - C. 19-27.
6. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Life strategy. - M.: Thought, 1991. - 155 p.

САРСЕНБАЕВА Б.Г. ТҰЛҒАНЫҢ ИНТЕГРАТИВТІ ҚҰРЫЛЫМЫНА ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ

Мақалада жеке тұлға құрылымының өзара байланысы мен кәсіби өз анықталымы және адам дамуының мәселелері қарастырылған. Автор өзіндік анықталуды зерттеуде философиялық, әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан көптеген мысалдарды келтіре отырып, осының бәрінде де адам біртіндеп, өзіндік анықталуын бастайтындығы айтылады.

Адам өзіне берілген әлеуетті мүмкіншіліктерді жүзеге асыра отырып өз өмірін қисынға сәйкес оқиғаларды реттей алады, бір сөзбен айтқанда барлығын үлкен дәрежеде «ұйымдастыра» бастайды. Осы арада барлық орта мен тәрбиелік ықпал, яғни адамның ерте балалық шағынан дамудың белгілі уақытына дейінгі мүмкіндікке бағытталғандығын және «саналы өзіндік қатынас механизмдерін» жіберу, жеке тұлғалық қалыптасу оздамытымы, оның жастық шағы мен ересектік кезеңдерінде тура детерминдендірілген маңызын жоғалтады. Олар оның пайымдап түсінуі мен өмірдің амалдары туралы, өзіндік сәйкестік туралы, өзіндік мән шешімдерін қабылдау туралы тек материалдар болып қалады.

Кілтті сөздер: тұлға, кәсіби өзіндік анықталым, өзіндік таным, әлеуметтік орта әсері.

SARSENBAYEVA B.G. INFLUENCE OF SOCIAL ENVIRONMENT ON THE INTEGRATIVE STRUCTURE OF PERSONALITY

The article studies the issues of personal development and the relationship of personality structure and professional self-determination.

The author gives examples of philosophical, sociological, psychological, pedagogical approaches to the study of self-determination, which emphasize that a person gradually begins to define itself. He/she start organizing, “building” the events according to his/her life logic realizing at the same time his/her potential. Therefore all the influences of the environment and upbringing directed towards the person from his/her early childhood that contributed to a certain time to the development and triggering of the “self-conscious mechanisms” and self-development of the forming personality lose their direct determining value at the time of adolescence and adulthood. They become just the material for self-judgment and decision-making about the own essence, self-identity, a way of life.

Keywords: personality, professional self-determination, self-knowledge, value-sense sphere, subjective space.

УДК 378

ВОПРОСЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ И СОВРЕМЕННАЯ ДИДАКТИКА

А.К. МЫНБАЕВА

В статье систематизированы, структурированы современные изменения в образовании, связанные с информационными технологиями обучения. Цель статьи – выявление новых трендов развития информатизации образования и обобщение направлений. Продемонстрирована преемственность научных основ современной теории образования: бихевиоризм → когнитивизм → конструктивизм → коннективизм. По оценке Дж.Симонса, коннективизм является новой дидактической основой образования. Поднята проблема «кросс-возрастного развития»: от читающего поколения в XX веке к поколению XXI века, получающему большой поток визуальной информации. Представлена линейка развития электронного обучения и примеры использования современных IT-технологий в казахстанском образовании.

Ключевые слова: электронное обучение, информационные технологии обучения, e-learning, smart-learning, информатизация образования, коннективизм.

Введение

Развитие информационных технологий вооружает новыми методами и средствами обучения педагогов. В то же время информатизация образования ведет и к изменению его содержания, а также дидактических основ преподавания в школе и вузе. По методам и средствам обучения в истории образования выделяют вехи развития образования – от устного слова к рукописным книгам, от рукописных книг к печатным, от печатного слова к электронным. Эти изменения привели к массивности обучающего взаимодействия. Если ранее один учитель взаимодействовал с 10 учениками, затем благодаря внедрению дидактической системы Я.А. Коменского – со 100 учащимися, в век информатизации педагог может взаимодействовать с 1000–10 000 человек.

Систематизируем, структурируем в статье современные изменения в образовании, связанные с информационными технологиями обучения. Цель статьи – выявление новых трендов развития информатизации образования и обобщение направлений.

Информатизация как глобальный тренд в развитии образования

Информатизация общества больше понимается как внедрение IT-технологий в процесс обучения. Согласно теории информационного общества, информатизация включает, в первую очередь, рост информации и знаний, и лишь затем – внедрение IT-технологий во все сферы жизни общества. Увеличение инфоисточников ведет к убыстрению пульсации информации для сохранения целостности системы (О.Тоффлер). Иными словами, по теории информационного общества ранее источником информации и знаний был в основном учитель и священник, сейчас – преподаватели, множество учебников и книг, СМИ, Интернет, сами студенты и др., которые генерируют информацию и знания из множества разнообразных источников. Для сохранения целостности системы происходит убыстрение обмена ею. Три ключевых свойства информации: новизна, динамичность и разнообразие – характеризуют общество и современное образование.

Новизна переходит в: 1. Обновление парадигм образования. 2. Обновление содержания образования – как в каждой из дисциплин, так и появление новых дисциплин.

плин. Выражается, в общем, в обновлении всего содержания образования, а также в ежедневной кропотливой работе преподавателя каждой дисциплины. 3. *Обновление форм и методов обучения* и т.д.

Динамичность → диктует *темпы обновления знаний, ускорение темпов самого процесса обучения, обмена информацией в процессе обучения* и т.д.

Разнообразие → влечет за собой *диверсификацию образования*, которая выражается в *диверсификации образовательных учреждений, источников финансирования*, а также в *диверсификации учебных программ, планов, курсов* и т.д.

Новизна, динамичность и разнообразие – ключевые свойства информации – непосредственно затрагивают содержание, методы и формы обучения.

Таким образом, информатизация образования включает следующие компоненты:

- рост информации и знаний;
- формирование информационной культуры ⇒ информационной компетенции;
- формирование компьютерной грамотности;
- применение ИТ и компьютера в процессе обучения;
- применение цифровых и мобильных технологий.

С 1986 г. началось внедрение предмета «информатика» в среднюю школу. Для дидактики как науки важно понимать глубину и разные аспекты влияния и проникновения информатизации: в содержание, методы, средства обучения. То есть ИТ и компьютер изучались как предмет=дисциплина обучения, что характеризует расширение содержания образования. Далее, компьютер и ИТ, смарт-доски, электронные парты, цифровой подиум используются как средство обучения. Современными методами обучения стали – работа с электронным учебником, обучающей программой, компьютерной игрой, Интернетом и др. Новые формы обучения – дистанцион-

ное обучение, он-лайн курсы, цифровое и мобильное обучение. Компьютер и ИТ-технологии активно используются для администрирования и управления образовательным процессом. В зарубежной литературе и на сайтах [1–2] идет обсуждение нового дидактического течения, называемого «коннективизмом». Как отмечают исследователи, коннективизм еще не стал целостной теорией, но имеет концептуальные новые основы. Б. Брличка в 2012 г. так систематизировал развитие дидактических основ XX века: бихевиоризм → когнитивизм → конструктивизм → коннективизм (таблица 1).

В зарубежной литературе и на сайтах [1–2] идет обсуждение нового дидактического течения, называемого «коннективизмом». Как отмечают исследователи, коннективизм еще не стал целостной теорией, но имеет концептуальные новые основы. Б. Брличка в 2012 г. так систематизировал развитие дидактических основ XX века: бихевиоризм → когнитивизм → конструктивизм → коннективизм (таблица 1).

Как известно, теория бихевиоризма, как поведенческий подход, появился в 20-х гг. XX века. Она использовалась в образовании долгое время. Школы XVIII–XIX веков не на- прямую, конечно, на теорию бихевиоризма, но опирались на основы поведенческого подхода. В 30-х гг. XX века сформировалось течение когнитивизма. Советская дидактическая система в основном была построена на использовании обеих теорий. Далее во второй половине XX века оформляется теория конструктивизма. На наш взгляд, она связана в образовании как с необходимостью социализации личности в обществе, необходимостью формирования навыков социализации у каждого человека, так и с необходимостью обучить учащихся самостоятельно структурировать знания. В социальном конструктивизме рассматриваются процессы социально-психологического конструирования социума через личностную деятельность и активность.

Подход связан как с конструированием среды обучения, в том числе коммуникативной, так и с конструированием через нее знаний. Теория имеет точки соприкосновения или основы как с когнитивной теорией Ж. Пиаже (ассимиляция и аккомодация), так и с моделью Л. Выготского (ЗБР, ЗАР). В настоящее время теория актуализирована применением в образовании активных и инновационных методов обучения (мозговой штурм, кейс-стади, групповые методы обучения и др.).

Отметим, что это течение влияет на развитие социальной педагогики. Подчеркнем, что последовательность появления теорий, в принципе, не опровергает предыдущую, а дополняет, надстраивается над предыдущими. Такое понимание иллюстрирует современный методологический принцип науковедения – принцип дополнительности и комплементарности. Как и в школе, в вузе нами используются данные течения при построении процесса обучения.

Таблица 1 – Коннективизм как новая дидактическая основа в зарубежной теории образования (PhD Ing. Bořivoj Brdicka, 2012)

	Behaviourism	Cognitivism	Constructivism	Connectivism
	Бихевиоризм	Когнитивизм	Конструктивизм	Коннективизм
<i>Source of Knowledge</i> Источник знания	experience	reason and experience	reason	connection
	опыт	разум и опыт	причина	соединение
<i>Principle</i> Принцип	black box – external behavior reflected	placement of knowledge to brain	personal activity, individualization	knowledge as collective product
	черный ящик – отражение внешнего поведения	размещение знания в мозге (в голове)	личная активность, индивидуализация	знания как коллективный продукт
<i>Motivation</i> Мотивация	positive/negative reinforcement	marks, diploma	own interest	interest supported by community
	положительное / отрицательное подкрепление	знаки, диплом	собственный интерес	интерес поддерживается сообществом
<i>Process</i> Процесс	repeated external sensual experience	knowledge is interpreted	knowledge is constructed through thought	active network cooperation
	Повторение Чувственный опыт	Интерпретация знаний	Структурирование знаний	Активное сетевое сотрудничество
Представители направлений	Skinner, Thorndike, Pavlov, Watson	Vygotsky, Bruner, Gagne, Ausubel	Bandura, Piaget, Bruner, Dewey, Papert	Siemens, Downes

Новое направление для зарождающейся теории выдвинули George Siemens и S. Downes в связи с развитием сетевой

коммуникации [1–2] и новыми возможностями их использования в обучении (таблица 1). Знания получают через

взаимодействие с сетевым сообществом. Конечно, такой процесс получения знаний, с одной стороны, может быть приемлем для уже подготовленного взрослого человека, который умеет критически оценивать, анализировать, выбирать и конструировать знания. То есть имеет какой-то фундамент знаний. В то же время сами учащиеся средних классов школы демонстрируют в *неформальном* обучении активное усвоение знаний и навыков именно таким способом – через сети. Поэтому,

на наш взгляд, вполне вероятно, что будет идти проникновение данной теории постепенно в классы нижнего уровня (даже начальные). Для младших школьников и тинейджеров сети стали обыденным явлением, поэтому навыки их работы в сетях бывают чаще всего более развиты, чем у педагогов.

Ученые отмечают и серьезные изменения в восприятии и процессе обучения (таблица 2).

Таблица 2 – Кросс-возрастное развитие (Cross-generational Development. Don Tapscott, 1998, 2008; Diana Oblinger, 2005; Ing. Bořivoj Brdička, 2011)

Old generation	Покорение XX века	Next generation	Покорение Next
book → reading • fluid pace mono-tasking linear approach perception by reading independent ambitious passive school as requirement deliberation reality technology external knowing facts	книги → чтение • текучий шаг, постепенное движение • монолог • линейный подход • восприятие путем чтения • независимая • амбициозные • пассивный • школа как требование • обсуждения • реальная внешняя технология • знание фактов	Display → viewing non-linear pace multi-tasking hypermedia iconic perception connecting cooperation active school as game alert fantasy technology internal knowing how to find fact	Дисплей → просмотр • нелинейный шаг, ритм, темп • диалог, полилог • гипермедиа • иконическое восприятие • подключение • сотрудничество • активность • школа как игра • предупреждение • фантазии • внутренняя технология • знать, как найти то, что необходимо,

Согласимся с учеными *Don Tapscott; Diana Oblinger*, Ing. Bořivoj Brdička [2], что происходит переход от поколения XX века к новому поколению, от получения знаний путем чтения, знаний из монолога учителя к визуальному восприятию, диалогу или полилогу в аудитории. Например, в отечественной дидактике ведется дискуссия, что учащиеся меньше читают книг, больше получают информацию из Интернета, в сетях, по телевидению. У школьников и студентов больше загружена кратковременная память, и

необходимы новые методы закрепления знаний и компетенций в долговременной памяти. Педагогами ставится проблема развития клиповости мышления школьника. Данные вопросы выдвигают новые требования к учителю и его профессиональной деятельности. Педагогам необходимо активнее осваивать новые информационные технологии. Рассмотрим далее линейку IT-технологий, используемых в современном образовании.

Развитие информационных технологий: новейший исторический аспект

Изучим следующую таблицу развития информационных технологий, применяемых в современном образовании (табли-

ца 3, [3]). В ней представлена линейка появления IT-технологий с примерами применения в образовании /нами включены казахстанские примеры/ и проиллюстрирована опора на дидактические течения.

Таблица 3 – Обзор траекторий развития электронного обучения (В. Кухаренко, 2014 [3, 4])

Год	Технология	Пример	Пед. теория
1980	Ресурсы мультимедиа	Authorware Professional, Toolbook и Macromedia	Дистанционные курсы на базе бихевиоризма и когнитивизма
1993	Веб		
1994	Учебные объекты		
1995	LMS – Learning Management System	Blackboard, Moodle и Sakai Пример, в Казахстане lms.kazntu.kz ; lms.kspi.kz	
1998	Мобильные устройства		
1999	Учебное проектирование		
2000	Игровые технологии		Дистанционные курсы на базе конструктивизма
2001	ООР – Открытые образовательные ресурсы		
2004	Социальные медиа Веб 2.0	Странички сообществ	
2005	Виртуальные миры	SecondLife	
2007	Эл. книги и смарт-устройства		Дистанционные курсы на базе коннективизма
2008	cMOOC – connective Massive Open On-line Course	Например, edx.kaznu.kz	
2010	Учебная аналитика		
2011	xMOOC		

Линейка данных IT-технологий в полном объеме используется в казахстанском образовании. Например, в Казахстане для дистанционного образования во многих вузах применяется платформа Moodle (рисунок 1). Learning Management System на основе Moodle до последнего года использовалась в КазНУ, продолжает использоваться КазНТУ, КарГТУ, в Костанайском государственном педагогическом институте и др.

Согласно исследованию Б.Е. Хамзиной [5], структура интернет-трафика для ка-

захстанского сообщества включает: 40% – социальные медиа, 30 % – YouTube, 30% – остальной интернет. Популярными являются российские социальные сети.

Казахстанских соцсетей более 20. Популярные – Центр тяжести (ct.kz), КиВи, Мой Нур... Примерами использования социальных медиа Веб 2.0 являются школы Астаны, Усть-Каменогорска, где проводят уроки с использованием соцсетей; Назарбаев интеллектуальные школы – nis.edu.kz. Кроме того, в Республиканском институте повышения

квалификации работников системы образования группы обучившихся слушателей заводят свои соцстранички в соцсетях и продолжают профессиональное общение после окончания курсов. Другой пример, в социальной сети «ВКонтакте» работает сообщество «Социальная педагогика». Оно было инициировано кафедрой общей и этнической педагогики по новой профессии. С одной стороны, на страничке сообщества выставляется оперативная информация, активно представляется ин-

новационный опыт работы социальных педагогов, с другой – сообщество позволяет поддерживать контакт с выпускниками кафедры, работодателями и коллегами из разных городов и даже стран.

Новым внедряемым направлением является разработка массовых он-лайн открытых курсов (МООК). По данной технологии спроектирована виртуальная академия для школьников, открытые курсы летнего семестра, ведется запись лекций приглашенных профессоров.

Рисунок 1 – Дистанционное обучение

Рисунок 2 – МООК в КазНУ им. аль-Фараби

В КазНУ активно разрабатываются подобные курсы, такая задача поставлена

перед почти каждым успешным преподавателем в университете.

Заключение

Развитие информационных технологий, их активная экспансия в сферу образования создают новые возможности для развития самой системы образования. Важно понимать быструю динамику таких изменений, ведь появление Интернета имеет лишь 20-летнюю историю. Однако в настоящее время образование уже фактически невозможно без Интернета, мультимедиа-технологий, международных баз данных, электронных и цифровых ресурсов.

В то же время электронная культура более глубоко проникает и влияет на дидактические основы процесса обучения, процесс восприятия учащимися и процесс их учения. Новые вызовы требуют

от педагога мобильности и активности в повышении квалификации, в восприятии и усвоении новшеств. Двойственность или диалектичность развития образования предъявляет педагогу условия, с одной стороны, сохранения традиций, умения приобщить школьника и студента к вербальному мышлению, изучению книг, развитию долговременной памяти, а с другой – гибкости в использовании новых методов и средств обучения, соответствия современным реалиям.

В профессиональной подготовке необходимо четче демонстрировать данные изменения, акцентируя внимание на изменениях педагогики XXI века и формировании готовности будущего педагога к постоянным инновациям.

ЛИТЕРАТУРА

1. George Siemens, 2006. Connectivism: Learning Theory or Pastime for the Self-Amused? // URL: http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism_self-amused.htm. Режим доступа 30.06.2012.
2. Ing. Bořivoj Brdička, Ph.D. // URL: <http://www.slideshare.net/bobbr/> Режим доступа 30.06.2012.
3. Reviewing the trajectories of e-learning // URL: <http://sco.lt/8rMQdd#education>. Режим доступа 12.01.2015
4. Кухаренко В. Тенденции развития образования в 2014–2015 гг. по материалам Интернет // URL: <http://kvn-e-learning.blogspot.ru/2014/07/2014-2015.html> Режим доступа 12.01.2015
5. Хамзина Б.Е. Социальные сети в образовательном процессе: анализ опыта применения, тенденции и перспективы развития // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2014. – № 2(42). – С. 42–52.

REFERENCES

1. George Siemens, 2006. Connectivism: Learning Theory or Pastime for the Self-Amused? // URL: http://elearnspace.org/Articles/connectivism_self-amused.htm. Access mode on 30.06.2012.
2. Ing. Bořivoj Brdička, Ph.D. // URL: <http://www.slideshare.net/bobbr/>. Access mode on 30.06.2012.
3. Reviewing the trajectories of e-learning // URL: <http://sco.lt/8rMQdd#education>. Access mode on 12.01.2015
4. Kuharenko V. Trends in Education in 2014-2015. on materials Internet // URL: <http://kvn-e-learning.blogspot.ru/2014/07/2014-2015.html>. Access mode on 12.01.2015
5. Khamzina B.E. Social networks in education: analysis of the experience of application, trends and prospects of development // Bulletin of KazNU. Series of “Pedagogical science”. – 2014. – № 2 (42). – P.42–52.

МЫНБАЕВА А.К. БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ДИДАКТИКА

Мақалада оқытудың ақпараттық технологияларына байланысты білім берудегі қазіргі заманғы өзгерістер жүйеленіп, құрылымданған. Мақаланың мақсаты – білім берудегі ақпараттандыруды дамытудың жаңа трендтерін айқындау және бағыттарды жалпылау. Білім берудің қазіргі теорияларының негіздері өзара сабақтастықта көрсетілген: бихевиоризм → когнитивизм → конструктивизм → коннективизм. Дж.Симонстың бағалауынша, коннективизм білім берудің жаңа дидактикалық негізі болып табылады. XX ғасырдың кітап оқитын ұрпағынан визуальды ақпараттың үлкен ағынын қабылдайтын XXI ғасырдағы ұрпағы арасындағы «Кросс-жас ерекшелікті даму» мәселелері көтерілген. Электронды оқытудың даму жолдары көрсетіліп, қазақстандық білім беру жүйесінде заманауи IT-технологияларды қолдануға мысалдар келтірілген.

Кілтті сөздер: білім беруді ақпараттандыру, оқытудың ақпараттық технологиялары, e-learning, коннективизм, электронды оқыту

МЫНБАЕВА А.К. ISSUES OF INFORMATIZATION OF EDUCATION AND MODERN DIDACTICS

The article systematizes, structurizes the latest changes in education related to using IT in education to reveal and generalize the new trends in informatization of education. The author demonstrates the continuity of the scientific foundations of the modern theory of education: behaviorism → cognitivism → constructivism → connectionism. According to G. Simmons, connectionism is a new didactic foundation of education. The author raises the issue of “cross-age development”: from the reading generation of the XX century to the generation of the XXI century which received a huge stream of visual information. The author provides a range of development of e-learning and examples of the use of modern IT-technologies in Kazakhstani education.

Keywords: IT in education, e-learning, smart-learning, informatization of education, connectionism.

УДК 37

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАЦИИ КАЗАХСКОГО НАРОДА С ПРИРОДОЙ**А.Б. АЙТЖАНОВА**

В статье рассматриваются особенности интеграции казахского народа с природой. На протяжении веков казахским народом признавался значительный воспитательный потенциал окружающей среды, ее влияние на развитие всех сторон личности – укрепление здоровья, развитие ума, нравственности, трудолюбия, чувства прекрасного; природный фактор рассматривался с позиции преемственности поколений в физическом и моральном плане. Народная педагогика казахов близка к природе и человеку, она воспринимается как природосообразная, естественная. Под природосообразностью в народной педагогике понимают выявление и осмысление закономерностей природы, аналогично проявляющихся в жизни растений, животных, человека. Казахский народ создал своеобразную натуралистическую энциклопедию, включающую в себя агрономические, метеорологические, астрономические и другие знания, основанные на житейской философии и морали.

Ключевые слова: интеграция, природа, казахский народ.

Введение

Интеграция казахского народа с природой явилась следствием ее длительного и интенсивного познания, которое осуществлялось на основе природных способностей с помощью специальных приемов, часто соединенных с магическими обрядами. Казахский народ создал своеобразную натуралистическую энциклопедию, включающую в себя фенологические, агрономические, метеорологические, астрономические и другие знания, основанные на житейской философии и морали. Опыт взаимодействия с природной средой включал как практику (личные наблюдения), так и познавательный процесс (устную информацию, получаемую в процессе семейного и соседского общения).

Так, через сказки, пословицы, загадки передавалась подрастающему поколению масса разносторонних знаний, в том числе и экологического характера: о повадках зверей, о различных явлениях в неживой природе. Природа в народной педагогике казахов представлена комбинированным средством воздействия на детей. Природный фактор учитывался в процессе воспитания и рассматривался с позиций преемственности поколений в физическом и моральном плане. Всестороннее развитие личности в народной педагогике казахов осуществлялось в диалектическом единстве с законами природы. Оно исходило из того, что человек от природы рождается закаленным, подвижным, цепким, умеющим плавать, имеющим многие другие рефлексы и реакции, поэтому заложенные природой качества народная педагогика старалась закрепить через раннее обучение и воспитание в соответствии с культурными традициями, используя естественные склонности к движению и любознательности.

Основная часть

Значительное внимание народной педагогикой уделялось непосредственному общению детей с природной средой. Великий русский педагог К.Д. Ушинский

писал: «Природное окружение, географическая среда определяют в известной мере темперамент и характер человека, влияют не только на его деятельность, но и на поведение, являются важнейшим воспитательным фактором...» [1]. Казахская народная педагогика учитывала природный фактор в развитии наблюдательности, сосредоточенности подрастающего поколения. Ребенок мог проследить взаимодействие отдельных явлений, воспринимать их цельными, что способствовало развитию мышления, памяти детей, позволяло понимать причинность и закономерности отдельных явлений природы и жизни человека. «Извечна эстетическая роль природы. Ее созерцание приносило радость, наслаждение, удовольствие, которое в дальнейшем формировалось в чувство прекрасного, реализуемое в произведениях народного искусства», – подчеркивает М.К. Каратаев [2]. Считалось, что пребывание на лоне природы развивает и укрепляет многие физические качества человека – выносливость, силу, здоровье. Кроме того, общение с природой формирует многие моральные качества личности – смелость, мужество, чувство взаимопомощи.

А. Диваев в своих статьях «Месяцы по киргизскому стилю с обозначением народных примет», «Киргизский рассказ о звездах», «Киргизское описание солнца, находящегося на небесах» раскрывает глубину народных знаний о природе, показывая, что казахское летоисчисление возникло еще в глубокой древности и имело глубокую связь с хозяйственной жизнью народа. О ценности этого материала он писал: «Киргизское летоисчисление с обозначением народных примет и двенадцатилетний животный цикл (мышель) послужат ценным вкладом в материалы для киргизского календаря» [3].

Казахский мышель состоит из годов: мышь – тышқан, корова – сиыр, барс – барыс, заяц – қоян, волк – ұлу, змея – жылан, лошадь – жылқы, овца – қой, плеяды – мешін, птица – тауық, собака – ит,

кабан – доңыз. Порядок следования годов в календаре не случаен, в нем закодированы особая информация, тайный смысл. Сюжет такого расположения изложен в известной сказке, распространенной во всем тюркском мире, «Как животные встречали Новый год». Ее казахская версия изложена в рассказе Бауыржана Момышулы «Наша семья» [4].

Цикл из 12 сдвоенных единиц-часов образует сутки, цикл из 30 суток образует месяц, цикл из 12 месяцев образует год, цикл из 12 лет образует мушель, цикл из 5 мушелей образует 60-летний круг, называемый толык, мушель – полный мушель, который сам в свою очередь бесконечно повторяется.

Кругам времени подчинена и жизнь отдельного человека. Человеческая жизнь – это цепочка мушелей-двенадцатилетий. У каждого человека через 12 лет наступает мушель жас – возраст мушеля, переходный период, сопровождающийся неустойчивостью, а порой и временным ухудшением здоровья, по закону подобия порождающим также психологические и социальные сложности. Это 13-й, 25-й, 37-й, 49-й, 61-й, 73-й и т.д. годы жизни, требующие особого внимания, осознанности, осторожности.

Наряду с «мушель жас», многие традиции и обряды культуры казахского народа, связанные с различными периодами жизни человека, отражают взаимосвязь «человек-природа».

У казахов «Шілдеhana» – праздник в честь рождения ребенка – отмечался на третий день: ребенка купали впервые в соленой воде и проводили обряд «сылап-сипау» («поглаживание-разглаживание»). На 5–7-й день, после того как отпадет пуповинный остаток, ребенка укладывали в колыбель. Этому соответствует обряд «бесікке салу». Укладывание в колыбель считается важным обрядом программирования будущей жизни ребенка: «Мешел болғың келмесе, тағылымыңмен бесігіңді түзе» («Если не хочешь быть несчастливым, выправь судьбу и колыбель свою»).

Колыбель знаменовала собой Колыбель Мира, Ковчег, в котором хранятся зародыши всего земного на Земле. Параллельно с обрядом «бесікке салу» совершался обряд «ат қою» – «именаречение». Имя давал приглашенный: прославившийся батыр или знаменитый член рода, мулла, который читал ритуальную молитву и произносил выбранное имя в оба уха ребенка, а затем с благопожеланиями «бата» передавал его бабушке. В словах благословения новорожденного содержится своеобразная установка на то, чтобы ребенок жил в согласии и созидательном взаимодействии с окружающим миром природы:

...Пусть будет, как речка, чист,
Как девушка, взором лучист.
Пусть нрав возьмет у коня,
Горячность возьмет у огня.
Пусть будет, как горы, высок,
Как степь родная, широк.
Пусть соловьем поет
И, как цветок, цветет.
Пусть зоркость вберет орла
И в сердце не знает зла.
Гордости ему мужской
И глубины морской.
Чтоб соколом он взмывал
И верность друга познал...[5]

У казахского народа существует традиция дарить ребенку новорожденное животное – «көгентұп» (көгендік). Если в гости приехал родственник или хороший знакомый с ребенком, то хозяин дома в знак уважения и любви дарил ребенку животное (теленка, жеребенка, ягненка) [6]. Такой обычай дает возможность детям с самого раннего возраста узнать анатомию и повадки животных, оказывать им первую «ветеринарную» помощь, получить ранние умения и навыки по уходу за скотом в разное время года, наблюдать за его развитием.

Большое количество традиций, обычаев и обрядов казахского народа было связано с особенностью и спецификой трудовой деятельности. У казахского народа накоплен богатый опыт трудовой деятельности, суть которой составляло

бережное отношение человека к окружающему миру, животным, растениям, к родной земле – источнику богатства и изобилия. Труд, являясь одним из важнейших средств воспитания подрастающего поколения, представляется также необходимым условием формирования экологической культуры личности.

Самой важной особенностью традиционной культуры казахов является ее обращенность на связь человека и природы. Природа служила для человека неиссякаемым источником и гарантом жизни. «Казахи придерживались преимущественно шаманских религиозных верований, шаманизм у казахов синкретичен в своей основе. Большое место в нем занимает культ природы и поклонение животным. Вместе с тем шаманизм органически связан с верой в духов. Особенно сильно выражен в нем культ духа предков» [7]. Этот вывод основан на работах Ч. Валиханова «Тенгри», «Следы шаманства у киргизов» и других, где отмечалось, что шаманство в том его проявлении, в котором оно было распространено у казахов, представляет собой олицетворение сил природы и почитание духов умерших предков. Помимо неба («Тенгри»), олицетворялись и другие силы природы, такие как солнце, звезды, луна. Менее могущественными, но также почитаемыми в народе считались горы, реки, холмы и пр. Поклонение духам предков было основано на почитании членами рода его родоначальника. «У киргизов почитание арвахов до сих пор во всей силе. Они в трудные минуты жизни призывают имена своих предков, как мусульмане своих святых. Всякую удачу приписывают покровительству арвахов» [8].

Особое значение имел и бог огня. Казахи искренне верили в святость огня, его очистительную силу. Огонь издревле

считался покровителем жилищ, домашним святилищем. «Наряду с шаманскими верованиями и на его основе, но вместе с тем выходящим далеко за его пределы, в казахском народном сознании сформировался целый набор образов, примет и представлений, отражавших их суеверия, которые при своей наивности и простоте в течение длительного времени служили мировоззренческим ориентиром степных народов». Они затрагивали все стороны их жизни, регламентировали и регулировали их поведение и во время хозяйственной деятельности, и в быту, и при лечении людей и животных от разных болезней, и при рождении и воспитании детей, и при внутриродовых и межродовых конфликтах и т.д. Многие образы, отражавшие суеверия древних казахов, были призваны нагонять страх наказания необыкновенными и уму непостижимыми чудовищами на людей, отступивших от требований родовых обычаев и общепринятых правил поведения. Другим сулили благорасположение волшебных существ за праведные дела и поступки. Передавая нормы и установки обращения с природой, народ тем самым вносил в систему традиционной педагогической культуры неповторимые образцы нравственного поведения.

Заключение

Таким образом, народные знания о природе накапливались и закреплялись в традиционных ритуалах, обычаях, произведениях материальной культуры и поэтического творчества. Они воспитывали в детях доброту, трудолюбие, чувство ответственности, знакомили с правилами поведения в природе, передавали весь тот народный опыт, без которого было трудно выжить среди дикой природы; в них отражен весь спектр взаимосвязей между миром природы и миром человека.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. Т.1 Вопросы воспитания. – М., 1953. – 639 с.
2. Каратаев М.К. Эстетика и эпос. – Алматы: Жалын, 1977. – 207 с.

3. Диваев А.А. Этнографическое жизнеописание казахов // Б.А. Байтанаев, А.А. Диваев – очерк жизни и деятельности. – Шымкент–Алматы, 2004. – С.214–217.
4. Момышулы Б. Наша семья. – Алматы: Жазушы, 1978. – Т.2. – С. 24–25.
5. Антология педагогической мысли Казахстана // Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К. Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – С.24.
6. Кенжеахметулы С. Казахские народные традиции и обряды / Пер. с каз. З.С. Кенжеахметовой. – Алматы: Ана тілі, 2000. – 96 с.
7. Кожаметова К.Ж. Халықтық педагогиканы зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері. – Алматы: Білім министрлігінің баспасы, 1993.
8. Валиханов Ч.Ч. Следы шаманства у киргизов // Соч.: В 5 т. – Алматы, 1961. – Т.1. – С.469–493.

REFERENCES

1. Ushinskiy K.D. Selected pedagogical works. In 2 volumes. - V.1. Issues of education. - M., 1953. - 639 p.
2. Karataev M.K. Aesthetics and epic. – Almaty: Flame, 1977. - 207 p.
3. Divaev A.A. Ethnographic biography of Kazakhs // B.A. Baytanaev, A.A. Divaev – feature article of the life and activities. Shymkent – Almaty, 2004. – P.214–217.
4. Momyshuly B. Our family. – Almaty: Writer, 1978. – V.2. – pp. 24–25.
5. Anthology of pedagogical thought of Kazakhstan // Comp. K.B. Zharikbaev, S.K. Kaliev. – Almaty: Rauan, 1995. – P. 24.
6. Kenzheahmetuly S. Kazakh folk traditions and ceremonies / Translated from Kazakh by Z.S. Kenzheahmetova. – Almaty: Native language, 2000. – 96 p.
7. Kozhakhmetova K.Zh. Research, scientific and theoretical issues of folk pedagogy. – Almaty: Ministry of Education Publishing House, 1993.
8. Valihanov Ch.Ch. Traces of shamanism of Kirgiz // Works: In 5 volumes. – Almaty, 1961. – Vol.1. – P. 469–493.

АЙТЖАНОВА А.Б. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАБИҒАТПЕН ҮНДЕСТІГІ ЕРЕК-ШЕЛІКТЕРІ

Мақалада қазақ халқының табиғатпен үндестігі мәселесі қарастырылады. Қазақ халқы ғасырлар бойы қоршаған ортаның тәрбиелік әлеуеті зор екенін, оның жеке тұлғаны барлық жағынан дамытуға – денсаулығын нығайтуға, ақыл-ойын, адамгершілігін, еңбексүйгіштігін, әсемдікті сезінуін жетілдіруге ықпал ететінін жақсы білген; табиғи фактор физикалық және моральдық тұрғыдағы ұрпақтар сабақтастығы ретінде қарастырылған. Қазақтардың халықтық педагогикасы табиғатқа және адамға жақын, ол табиғатпен үйлесімді, табиғи қалыпта қабылданады. Табиғатпен үйлесімділік дегенді халықтық педагогикада өсімдіктердің, жануарлардың, адамдардың өмірінде бірдей сипатта көрінетін табиғат заңдылықтарын анықтау және ұғыну деп түсінеді. Адамды табиғаттың бөлшегі ретінде қарастыру барлық іс-әрекетті табиғатпен үйлесімді жағдайға келтіруді; табиғатқа құрметпен қарауды, бас июді, сүюді, қамқорлықпен қарауды талап етеді. Қазақ халқы өзіне тән натуралистік энциклопедия жасаған, оған тұрмыстық философия мен моральға негізделген агрономиялық, метеорологиялық астрономиялық және басқа да ілімдер кіреді.

Кілтті сөздер: интеграция, табиғат, қазақ халқы.

АЙТЖАНОВА А.Б. FEATURES OF INTEGRATION OF THE KAZAKH PEOPLE WITH NATURE

The article deals with the problem of integration of the Kazakh nation with nature. For

centuries, Kazakh people recognized the significant educational potential of the environment and its influence on the development of all aspects of personality - health promotion, development of mind, morality, diligence, sense of beauty; the natural factor was considered from the perspective of continuity of generations in physical and moral terms. Kazakh folk pedagogy is close to nature and man; it is perceived as consistent with nature, natural. Consistency with the nature in folk pedagogy means the identification and understanding of the natural laws which manifest themselves likewise in the life of plants, animals, and man.

Kazakh people have created a kind of naturalistic encyclopaedia, which includes economic, meteorological, astronomical and other knowledge based on everyday philosophy and morality.

Keywords: integration, nature, the Kazakh nation.

УДК 37

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ И РЕАЛЬНОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ РАЗЛИЧИЙ

Г.А. КАСЕН

А.Б. ОТАРБАЕВА

В статье авторы рассматривают проблему гендерных стереотипов и теоретически обосновывают возникновение феномена гендерных различий в обществе. В частности, анализируются понятия «гендер», «гендерная идентичность», «поло-ролевая идентификация», «гендерные стереотипы», «гендерные схемы», «автостереотипы», «гетеро-стереотипы», «гендерно-ролевая социализация», «гендерная сегрегация» и др. с точки зрения зарубежных исследователей гендера. Также исследуются особенности мужской и женской поло-ролевой идентификации, связанные с возникновением стереотипизирования. Красной нитью по статье проходит идея о том, что гендерные схемы, как когнитивные категории гендера, начинают управлять процессами обработки поступающей к нам информации таким образом, что мы начинаем воспринимать, запоминать и интерпретировать ее в соответствии с нашими представлениями о гендерах.

Ключевые слова: гендер, гендерная идентичность, полоролевая идентификация, гендерные стереотипы.

Введение

Вопросы, связанные с особенностями пола человека и его психологическими различиями, в последнее время входят в число наиболее активно обсуждаемых в обществе. Хотя термин «гендер» (социальный пол, пол как продукт культуры) появился в 1975 г. (что относительно недавно), в науке и ранее существовали разработки и идеи полового диморфизма.

«Гендер» в психологии обозначает социально-биологическую характеристику, с помощью которой люди дают определение понятиям «мужчина» и «женщина». Психологи предпочитают употреблять термин «гендер», подчеркивая тем самым,

что многие различия между мужчинами и женщинами создаются культурой, тогда как слово «пол» подразумевает, что все различия являются прямым следствием биологического пола. Для обычного человека гендер является важнейшей социальной категорией, с помощью которой он обрабатывает информацию об окружающих его людях.

Отрицать существование феномена гендерных различий нелогично, а многочисленные исследования, проводимые по данной проблеме, следует считать оправданными и необходимыми, но вместе с тем нельзя эти различия преувеличивать.

Сегодня в СМИ и на телевидении часто

эксплуатируется тема о том, что мужчины и женщины – это существа с разных планет, говорящие на разных языках. Авторы такого рода программ предпочитают сознательно не замечать огромного количества подтвержденных научными исследованиями фактов, говорящих нам о том, что у мужчин и женщин все-таки больше сходств, чем отличий. Видимо, общество, и средства массовой информации заинтересованы в том, чтобы увековечить миф о существовании в мире созданий, непохожих внешне и имеющих сущностные различия. То есть мы видим в мужчинах и женщинах куда больше различий, чем они имеют на самом деле, и дело тут не в самих различиях, а в особенностях социального познания гендера.

Известно, что присущие нам от рождения стратегии обработки информации, и прежде всего наша склонность к категоризации, влияют на наше восприятие окружающих. Для того чтобы свести наш многообразный внешний мир к когнитивно воспринимаемой форме, мы распределяем поступающую к нам информацию по отдельным категориям. Таким образом, формируются особые когнитивные структуры, называемые схемами. Эти схемы влияют на то, как происходит восприятие, хранение и воспроизведение поступающей к нам внешней информации. Короче говоря, эти схемы руководят процессом обработки информации. Обычно мы имеем наготове когнитивные категории для большинства социальных ситуаций (событийные схемы) для людей, которые нам знакомы (личностные схемы), и для социальных групп, идентифицируемых на основе гендера, этнической принадлежности и рода деятельности (ролевые схемы) [1]. Подобные категории руководят обработкой поступающей информации о людях и ситуациях. Большинство людей считают, что восприятие – это прямое копирование объективных данных. Однако концепция схемы основывается на том, что систематизированные предварительные знания (схемы) оказывают влияние на активное конструирование социальной реальности.

В то время как объективные данные формируют то, что вы воспринимаете, ваши убеждения и ожидания определяют то, как вы видите эти данные. Но в наше время уже большинство людей даже с непсихологическим образованием знают, что накопленные общие знания о категориях людей не позволяют справедливо судить об уникальных качествах отдельной личности.

В 1954 г. психолог Гордон Оллпорт [2] заметил, что, сталкиваясь с переизбытком информации, человек распределяет людей по категориям так же, как предметы и ситуации, – это и есть стереотипизирование. В настоящее время стереотипы рассматриваются многими социальными психологами как когнитивные категории (схемы) социальных групп. Стереотипы – это широко распространенные мнения о том, что члены идентифицируемых групп похожи друг на друга, работающие как схемы при восприятии этих групп.

Распространенные стереотипы представляют мужчин активными, агрессивными и эффективно действующими, а женщин – пассивными, зависимыми и эмоциональными (Д. Берген и Дж. Вильямс [3]). Ими же приводятся результаты исследований, которые наглядно демонстрируют, что большинство стереотипных гендерных различий слишком незначительны, чтобы ожидать их регулярного проявления [4]. При этом исследователи едины во мнении, что гендерные стереотипы возникают на основе гендерных ролей. Установившиеся стереотипы выступают как нормы для женщин и мужчин и являются моделями для гендерно-ролевой социализации [4, 5]. Иначе говоря, согласно этим исследованиям распределение полов по разным социальным ролям приводит к неким социальным нормам, в соответствии с которыми женщины и мужчины ведут себя определенным образом: ожидается, что женщины более чувственны, экспрессивны и эмоциональны, нежели мужчины, а мужчины мужественны, независимы, напористы.

В проведенном мини-исследовании мы также попытаемся опровергнуть некоторые стереотипы о существенных различиях

ях представителей мужского и женского пола.

Гендерная идентичность, полоролевая идентификация и другие механизмы, влияющие на психику людей разного пола

Отождествление себя с определенным полом, освоение соответствующих ему форм поведения и формирование личностных характеристик – это становление гендерной идентичности [6]. Особенности мужской и женской полоролевой идентификации специфически отражаются на положении человека в обществе, на его личной и профессиональной судьбе.

Это объясняется тем, что различные социальные роли мужчин и женщин заставляют предполагать у них наличие различных психологических качеств и возможностей. К тому же в нашем обществе чересчур часто говорится о фундаментальных различиях между женщинами и мужчинами. Ну и самое главное, присущие нам от рождения стратегии обработки информации также могут поспособствовать преувеличению масштаба различий между гендерами. Гендерные стереотипы выступают здесь в качестве гендерных схем. Гендерные схемы как когнитивные категории гендера начинают управлять процессами обработки поступающей к нам информации таким образом, что мы начинаем воспринимать, запоминать и интерпретировать ее в соответствии с нашими представлениями о гендерах.

Рассмотрим, как появляются гендерные схемы и как они начинают влиять на гендерную идентификацию. Итак, разбивка составных элементов окружающего мира по категориям начинается уже в детстве и составляет суть процесса когнитивного развития. Чтобы облегчить для себя усвоение огромного количества информации, дети прибегают к категоризации.

Гендер выступает в качестве важного критерия категоризации отчасти и потому, что в нашем обществе постоянно говорится о важной роли гендерных различий. Телевидение, литература и народный фольклор очень часто изображают мужчин

и женщин существами, совершенно непохожими друг на друга. Родители, учителя и сверстники также часто подталкивают детей обращать особое внимание на гендер, и как следствие у тех появляются мысли, что мужчины и женщины различаются между собой не только гениталиями. Дети замечают, что мужчины и женщины стремятся выглядеть по-разному и делать разные вещи. Подобное убеждение складывается у них при наблюдении за такими представителями общества, как, например, их родители.

Со временем дети начинают классифицировать людей, их поведение и характерные особенности с точки зрения их принадлежности к «мужской» или «женской» категории. В сознании ребенка возникают «гендерная схема своей группы» и «гендерная схема чужой группы». Когда объект (или его поведение) классифицируется как принадлежащий противоположному полу, обычно он уже не привлекает большого внимания ребенка. В связи с этим дети чаще проявляют интерес и желание моделировать действия, характерные для их собственного гендера. Таким образом, гендерная схема закрепляется в сознании ребенка. Эта схема состоит из сценариев и планов действий, необходимых для реализации поведения, соответствующего гендеру. Как только дети оказываются в состоянии идентифицировать свой пол, у них появляется мотивация быть похожими на других членов своей группы, они начинают более внимательно наблюдать за принятыми в их группе моделями поведения.

Даже у ребенка, начинающего правильно идентифицировать свой пол, может появиться склонность на основании своей осведомленности о весьма ограниченном числе людей (обладающих некоторыми характерными особенностями) приписывать эти особенности всем мужчинам и женщинам. В таком случае он может прийти к ошибочному восприятию наличия прочной связи между гендером и поведением, характерными особенностями или навыками. Так появляются первичные гендерные

стереотипы.

В дальнейшем выбор детьми того или иного типа поведения или формирование у них собственных предпочтений во многом соответствует их осведомленности в вопросах гендерных стереотипов.

По этой причине тенденция мальчиков играть с мальчиками, а девочек – с девочками начинает проявляться у детей приблизительно уже в трехлетнем возрасте и постепенно усиливается вплоть до вступления в период полового созревания. Этот процесс называется гендерной сегрегацией, и он полностью зависит от гендерных стереотипов. Гендерная сегрегация также стимулируется различиями в процессах социализации: это ведет к тому, что мальчики и девочки начинают предпочитать разные игры, разные игрушки и интересоваться разными вещами.

Концепция Сандры Бэм, ее еще называют гендерной схемой С. Бэм, отражает существование трех типов людей с различной гендерной идентичностью:

- 1) с преобладанием фемининных характеристик,
- 2) с преобладанием маскулинных характеристик,
- 3) с преобладанием «андрогинных» черт (тех, у кого наблюдался баланс маскулинных и фемининных характеристик, т.е. умеренные, средние показатели – именно так понималась андрогинность) [7].

Вплоть до 70-х гг. XX века проявления «маскулинных» черт у женщин и «фемининных» черт у мужчин были для психологов источником беспокойства. А среди людей, далеких от психологии, такое понимание широко распространено и сейчас, и именно из-за него люди оказываются в замешательстве, когда их дети проявляют интересы и поведение, свойственные противоположному полу. Однако исследования американских психологов не подтверждают положения о том, что отклонение от полоролевых стандартов влечет за собой психологическую рассогласованность [8]. Действительно, согласно концепции С. Бэм [7], душевное здоровье не

должно иметь гендера, а андрогиния положительно влияет на психологическое состояние человека.

Организация мини-исследования

Мини-исследование посвящено изучению влияния гендерных стереотипов на восприятие представителей мужского и женского пола и реальное гендерное различие в отдельных психологических аспектах. Общая выборка исследования – 60 обучающихся (студенты 3-го и 4-го курсов факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби), из них представителей мужского пола – 15 человек, женского пола – 45 человек.

Материалы и методы

Для организации мини-исследования использовались:

1. Метод собеседования с представителями мужского и женского пола, обучающимися в университете, т.е. со студентами и студентками.

2. Проективный тест Хекхаузена на измерение мотивации достижения – для диагностики мотивации успеха и боязни неудачи. Тест Хекхаузена или ТАТ (вариант Хекхаузена) направлен на диагностику двух мотивов – надежды на успех (НУ) и боязни неудачи (БН). Оба мотива, как считается, связаны с мотивацией достижения. Надежда на успех (НУ) является позитивной мотивацией, отражающей установку субъекта на успешную деятельность, тогда как боязнь неудачи (БН) связана с негативной установкой субъекта и имеет много общего с мотивацией избегания.

Необходимый материал: 6 картинок ТАТ («деловой» вариант Х. Хекхаузена – предназначенный для изучения трех видов мотивации [9]:

а) достижения (Д); б) власти (В); в) аффилиации (А) – потребности в любви, привязанности, принадлежности группе).

3. Полоролевой опросник Сандры Бэм [10] как наиболее широко используемый инструмент для измерения того, как взрослый человек оценивает себя с точки зрения гендера.

Процедура мини-исследования, обработка и интерпретация результатов

1. Результаты собеседования обрабатывались методом сопоставления фиксированных ответов представителей мужского и женского пола.

2. В полоролевом опроснике Сандры Бэм респондентам предлагается отметить в списке те качества, которые, по их мнению, имеются у них. Дается перечень качеств, состоящий из 60 пунктов, расположенных вперемешку. К примеру, такие качества: вера в себя; умение уступать; способность помочь; склонность защищать свои взгляды; жизнерадостность; угрюмость; независимость; застенчивость; совестливость; атлетичность; нежность; театральность; напористость и др.

Каждое из качеств респондент должен оценить по 7-балльной шкале исходя из того, насколько точно оно его характеризует. Двадцать прилагательных из этого списка составляют шкалу мужественности, еще двадцать – шкалу женственности, а оставшиеся двадцать – нейтральные: завистливый (-ая), надежный (-ая), серьезный (-ая), с большим самомнением, тактичный (-ая).

Человек, набравший большое количество баллов как по шкале мужественности, так и по шкале женственности, считается андрогинным; тот, кто набрал высокий балл по шкале женственности, но низкий – по шкале мужественности, считается женственным; тот же, чей балл по шкале мужественности намного превышает результаты по шкале женственности, считается мужественным. Термином «недифференцированный» в этом опроснике обозначается тот, кто набрал одинаково низкие баллы как по шкале мужественности, так и по шкале женственности. Полотипизированным человеком мы называем того, чье самоопределение и поведение совпадают с тем, которое считается в его обществе гендерно-соответствующим.

3. При использовании проективной методики ТАТ: картинки предъявляются испытуемому последовательно – от первой до шестой (на каждую он смотрит в течение 10–15 сек).

Дается четкая инструкция: «Вам будет

предложено 6 картинок. Посмотрите в течение 10 секунд на первую картинку, затем примерно в течение 4 минут напишите сочинение – небольшой рассказ по этой картинке. Опишите, как вы считаете, что предшествовало событиям, изображенным на картинке, что чувствуют и думают в данный момент участники событий, как эти события будут развиваться в будущем. После этого переходите ко второй картинке и т. д., включая шестую».

Во-первых, испытуемым предлагалось, так же как и в классическом ТАТ, составить связные рассказы по картинкам. При этом тематика картинок была вполне определенной и относилась к достижениям. Во-вторых, проективный тест Хекхаузена на измерение мотивации достижения использовался нами в трех вариантах: при нейтральных условиях, с использованием стимула (побуждающей инструкции) и с использованием социальных стимулов.

Результаты мини-исследования

1. Опишем результаты собеседования с представителями обоих полов. При проведении собеседования с представителями мужского и женского пола, обучающимися в университете, мы обнаружили свидетельства благосклонного отношения к своей гендерной группе у студентов и студенток, в особенности, когда мы просили испытуемых назвать, какие характеристики ассоциируются у них с женщинами, а какие – с мужчинами.

В результате анализа собеседования и устной фиксации ответов респондентов нам удалось установить, что большинство студенток (82,2%) неизменно демонстрировали более позитивное отношение к женщинам, чем то, которое выказывали большинство студентов (73,3%) по отношению к женщинам. Также большинство студентов (87%) в свою очередь также неизменно демонстрировали более позитивное отношение к мужчинам, чем то, что выказывали студентки (64,6%) по отношению к мужчинам.

В ответах на вопрос, в котором представители мужского и женского пола оценивали характерные человеческие

качества, выяснилось, что и студенты и студентки оценивали качество выше в тех случаях, когда им говорили, что оно более свойственно представителям их пола.

Также мы обнаружили некоторые совпадения мнений юношей и девушек о своем и противоположном поле (в гендерной психологии они называются гендерными авто- и гетеростереотипами) и более частые несовпадения.

Приведем несколько примеров, в которых обнаруживаются половые различия. По мнению большинства представителей обоих полов (93,3% девушек и 80% юношей): 1) женщины импульсивны, эмоциональны, веселы и жизнерадостны, много смеются, дольше переживают печаль, любят поговорить и являются приятными собеседниками, среди них больше тех, кто никогда не употребляет алкоголь, расчетливы, нежны и заботливы по отношению к своим детям; склонны говорить преимущественно о людях; в болезни не падают духом и терпеливы; 2) мужчины осмотрительны, менее эмоциональны, спокойны и обстоятельны, толковы; самостоятельны в своих взглядах; рассказывают кратко, строго придерживаясь темы; чаще довольны своими способностями и поступками; склонны говорить преимущественно о явлениях и предметном мире; любят игры, требующие работы ума, азартны и более рискованны.

Несовпадение авто- и гетеростереотипов представителей обоих полов представлено в нижеследующих характеристиках.

Мнение большинства девушек (88,8%) о представителях женского пола (по сравнению с мужским): более настойчивы в осуществлении своих намерений; внимательны во время уроков и при занятии каким-либо делом; при получении задания сразу приступают к делу; любят опрятность и порядок; правдивы; пунктуальны (не опаздывают, вовремя сдают задания); проявляют горячность в разговоре; добродушны; переменчивы в настроении; интересуются больше новыми впечатлениями и новыми друзьями; любят перемены,

легко воспринимают новое; практичны и легко находят выход из затруднительного положения; наблюдательны; более склонны к самокритике и признают превосходство других; вежливы; обладают красивой и речью. Большинство юношей (73,2%) утверждают, что оба пола одинаковы.

Мнение большинства девушек (97,7%) о представителях мужского пола (по сравнению с женским): после вспышки гнева сразу мирятся, а некоторое время расстраиваются; держатся старых привычек; обладают хорошей памятью; отличаются более точным запоминанием и воспроизведением информации; пунктуальны. Юноши (93,3%) вновь не видят различий между полами.

Мнение большей половины респондентов-юношей (66,6%) о представителях женского пола: любительницы чистоты и порядка; легкомысленны,

т. е. склонны надеяться, что все уладится (это одно из самых больших несовпадений, расхождение во мнениях составляет почти 100%).

Как видим из результатов собеседования, гендерные стереотипы несколько меняются, но по-разному у представителей мужского и женского полов. Так, если стереотип женственности, сложившийся еще в XIX веке [11], остается популярным до сих пор (особенно среди мужского пола): женщина должна быть нежной, красивой, мягкой, ласковой и в то же время пассивной и зависимой. То, по представлениям самих современных будущих женщин, им надо быть умными, рассудительными, энергичными, предприимчивыми, т. е. обладать мужскими качествами.

2. Проективный тест Хекхаузена на измерение мотивации достижения использовался нами в трех вариантах. Напомним их: 1) при нейтральных условиях, 2) с использованием стимула (побуждающей инструкции) и

3) с использованием социальных стимулов.

Первым вариантом были нейтральные условия: испытуемых просили составить рассказы по методике ТАТ (на основе

предъявляемых картинок). В этом случае большинство девушек-студенток (82,2%) демонстрировали более высокую мотивацию достижений, чем юноши-студенты (60%).

Второй вариант получил название «Побуждающая инструкция». Вначале респондентам давался стимул к достижению успеха в виде специальной инструкции: им сообщалось, что сейчас он будет решать задачи (анаграммы), которые проверяют не только интеллект, но и способность к лидерству (умение организовать материал и быстро и точно оценить ситуацию). Затем испытуемые составляли рассказы по картинкам ТАТ, а после этого решали задачи-анаграммы. Выяснилось, что в этом случае у юношей (93,3%) мотивация достижения повышалась (они реагировали на побуждающую инструкцию), а у девушек – нет (всего 17,7% показали в данном варианте наличие мотива надежды на успех).

Третьим вариантом было использование социальных стимулов, связанных с принятием индивида другими членами группы. Здесь результаты были совершенно другими: и юноши и девушки увеличивали свои показатели мотивации достижений, но юноши – незначительно (у 73,2% обнаружился мотив НУ), а у девушек происходил резкий рост данного показателя (у 91,1% студенток в данном варианте ярче проявлялась надежда на успех).

Таким образом, можно сказать, что представители женского пола показывали более высокую мотивацию достижений в нейтральных условиях, а юношам же для повышения мотивации нужна была специальная достиженческая (интеллектуально-лидерская) стимуляция. Помимо этого, девушкам для повышения мотивации необходимы социальные стимулы (связанные с принятием группой). Иначе говоря, мотив избегания (или боязнь) успеха не обнаруживается у представителей женского пола (как предполагали разработчики в свое время), тогда как определенные условия стимулируют их надежду на успех, т.е. явных различий в мотивации достижения у представителей мужского и женского по-

лов не обнаруживается. На наш взгляд, такие тенденции стирания гендерных различий в мотивации связаны с современными условиями конкурентности в различных сферах и такой же ориентацией студентов, вызванной динамичностью и мобильностью современного общества.

3. Обработка полоролевого опросника Сандры Бэм по изучению маскулинности-фемининности показала, что наиболее высокие баллы по шкале мужественности набрали студенты и студентки 4-го курса, наиболее женственны – третьекурсницы, андрогинны – юноши, обучающиеся на 3-м курсе. При этом из общей выборки (60 обучающихся) поло-типизированных оказалось только 18,3% обучающихся. То есть современные студенты в большей мере проявляют черты, востребованные в обществе, девушки становятся менее женственными, а юноши в большей мере – андрогинными.

Концепция андрогинии подразумевает, что некоторые из одобряемых качеств являются «мужскими», а некоторые «женскими», а ведь это в корне противоречит нашему намерению уменьшить гендерную поляризацию.

Заключение

Итак, наше восприятие гендеров в качестве «противоположностей» не подтверждается результатами нашего мини-исследования гендерных различий. Теоретически мы почти убедились, что присущие нам от рождения стратегии обработки информации могут способствовать преувеличению гендерных различий.

Теория, в которой говорится о том, что человек относится к своей группе намного благосклоннее, чем к другим, и это позволяет ему повысить свою самооценку, получила название теории социальной идентичности. В результате собеседования с представителями мужского и женского пола мы убедились, что эта теория действует. Но она полностью выстроена на основе гендерных схем и стереотипов. Другими словами, собеседование подтвердило наличие гендерных стереотипов в студенческой среде.

В итоге можно сделать следующий вывод: если у нас имеются ожидания относительно гендеров, то мы с большей вероятностью будем замечать и запоминать все случаи, подтверждающие наши ожидания. Это будет происходить из-за того, что наши ожидания действуют как схемы.

Проведение образовательных бесед со студентами по поводу гендерных стереотипов и напоминание о них в тех случаях, когда люди прибегают к подобным стереотипам, также поможет избавиться от гендерных предубеждений. Воздействие схем может быть в значительной мере снижено в тех случаях, когда люди начинают осознавать, каким образом схемы могут сделать их мышление предубежденным, и

когда они начинают задумываться о примерах, которые не укладываются в рамки схемы. Очень важно, чтобы оба гендера при оценке поведения друг друга не прибегали бы к стереотипам.

Нельзя забывать также, что подчеркивание гендерных различий вносит вклад в формирование пристрастного отношения к своей группе и предубежденного к чужой и провоцирует возникновение конфликтов между гендерами. Педагоги и родители должны создавать вокруг детей среду, в которой царит гендерное равенство, моделировать равноправные гендерно-ролевые отношения и предупреждать возникновение гендерных стереотипов, изображаемых в СМИ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Фиск С.Т., Тейлор С.Е.. Социальное познание. – Нью-Йорк: Random House, 1984. – С.7.
2. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности (основные положения, исследования и применения). – СПб., 1999 – С. 479.
3. Берген Д.Ж. Уилям Дж. Р. (1991). Гендерные стереотипы вновь в Соединенных Штатах: 1972–1988. – Секс роли, 24, 413–423.
4. Уилям Дж.Р. Бест Д.Л. Измерение гендерных стереотипов: исследование тридцати наций. – Беверли-Хиллз: Sage, 1990, – Р.240.
5. Уилям Дж.Р., Бест Д.Л. Гендерные стереотипы и межгрупповые отношения // Психология межгрупповых отношений / Под ред. Б.С. Уорчела, В.Г. Остине. – Чикаго: Нельсон-холл, 1986. – С. 244–259.
6. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2006. – 431 с.
7. Бем С.Л. Теория гендерной схемы: когнитивный признак половых типов // Психологический обзор. – 1981. – №88 – С. 354–364.
8. Досси Дж.А., Мюллис И.В.С., Линдквист М., Чемберс Д.Л. Математический табель успеваемости: измеряем ли мы? Тенденции и достижения, основанные на национальную оценку в 1986 году. – Принстон: Образовательный сервис тестирования, 1988.
9. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. – Т.1. СПб., 2003. – С.37–42.
10. Практикум по пещерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. – СПб.: Питер, 2003. – С. 277–280.
11. Бендас Т.В. Психология лидерства: Гендерные и этнические аспекты. – СПб., 2002. – С.157.

REFERENCES

1. Fiske, S.T., Taylor, S.E. (1984). Social cognition. – New York: Random House. – P.7.
2. Kjell L. Ziegler D. Theories of Personality (the main provisions of research and application). – SPb., 1999 – 479 pp.
3. Bergen D.J. Williams J. E. (1991). Sex stereotypes in the United States revisited: 1972–1988. – Sex Roles, 24, 413–423.
4. Williams J.R., Best D. L. Measuring sex stereotypes: A thirty nation study. – Beverly Hills: Sage, 1990. – P.240.

5. Williams J.R., Best D. L. Sex stereotypes and intergroup relations. In S. Worshel, W.G. Austin (Eds.). Psychology of intergroup relations. – Chicago: Nelson–Hall, 1986. – P. 244–259.
6. Bendas T. Gender Psychology: Textbook. – SPb.: Peter, 2006. – 431p.
7. Bem S.L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. – Psychological Review, 1981, 88. – P. 354–364.
8. Dossey J.A., Mullis I.V.S., Lindquist M.M., Chambers D.L. The mathematics report card: Are we measuring up? Trends and achievement based on the 1986 National Assessment. Princeton: Educational Testing Service, 1988.
9. Hekhausen H. Motivation and action. – Vol.1. SPb., 2003. – C.37–42.
10. Workshop on cave Psychology / Ed. By J.S.Kletsinoy. – SPb.: Peter, 2003. – S. 277–280.
11. Bendas T.V. Leadership Psychology: Gender and ethnic aspects. SPb., 2002. – P.157

ҚАСЕН Г.А., ОТАРБАЕВА А.Б. ГЕНДЕРЛІК СТЕРЕОТИПТЕР ЖӘНЕ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІҢ ШЫНАЙЫ КӨРІНІС ТАБУЫ

Мақалада авторлар қоғамдағы гендерлік ерекшеліктердің пайда болу феноменін теориялық негіздей келе, гендерлік стереотиптердің ерекшеліктерін қарастырады. Оның ішінде «гендерлік», «гендерлік ұқсастық», «жыныстық-рөлдік ұқсастық», «гендерлік стереотиптер», «гендерлік-рөлдік әлеуметтену», «гендерлік сегрегация» және басқа да ұғымдарға шетелдік зерттеушілердің пікірі бойынша талдау жасалынған. Сондай-ақ стереотиптеудің пайда болуымен байланысты ерлер мен әйел адамдарының жыныстық-рөлдік ұқсастықтарының ерекшеліктері қарастырылады. Мақала бойынша негізгі мәселе гендер туралы біздің қабылдауымыз мен есте сақтауымыз гендер категориялары туралы ақпаратты өңдеу үдерісін басқару сияқты гендерлік кесте пікірімен көрсетіледі. Мақалада берілген шағын зерттеу жұмысы гендерлік стереотиптердің жеке психологиялық аспектіде нақты гендерлік ерекшеліктері мен ер адам мен әйел адам өкілдерінің қабылдауына әсерін зерттеуге арналған.

Кілтті сөздер: гендер, гендерлік ұқсастық, жыныстық-рөлдік ұқсастық, гендерлік стереотиптер.

KASEN G.A., OTARBAYEVA A.B. GENDER STEREOTYPES AND REAL MANIFESTATION OF GENDER DIFFERENCES

In the article, the authors study the problem of gender stereotypes and theoretically justify the emergence of the phenomenon of gender differences in society. The authors examine the concepts of “gender,” “gender identity,” “sex-role identification,” “gender stereotypes,” “gender schemes,” “auto-stereotypes,” “hetero-stereotypes,” “gender-role socialization,” “gender segregation” and etc. from the perspective of foreign researchers gender. They also study the specifics of male and female sex-role identification associated with the occurrence of stereotyping. The article emphasizes that the gender schemes as cognitive categories of gender begin to manage the processing of incoming information so that we begin to perceive, remember and interpret it according to our concepts of genders.

Keywords: gender, gender identity, sex-role identification, gender stereotypes.

ӘОЖ 37:36

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУЫ

Ш.Т. ТАУБАЕВА**А.Ә. БУЛАТБАЕВА****С.Е. ШОШАБАЕВА**

Әлеуметтік педагог адамдармен жұмыс жасайды, сондықтан олардың кәсіби қасиеттерінің қатарына креативтілік қабілеттіліктері де жатады. Авторлар креативтілікті өмірде оқу тәжірибелерінде белсенді түрде жүзеге асырып жатқан болашақ әлеуметтік педагогтердің іс-тәжірибеге деген қабілетін ашатындай вербальді және бейнелі стандарттарды трансформациялау және заттар мен құбылыстар арасындағы жаңа ассоциативтік байланыстарды орнататын көпқұрамды психикалық білім беру құрылымы ретінде қарастырады. Мақалада әртүрлі тұлғаның креативтілігін анықтау тестілері бойынша болашақ әлеуметтік педагогтердің креативтілік қабілеттерін қалыптастыруды зерттеудің қорытындысы айқындалған. Жалпы зерттеу нәтижесі креативтілікті дамыту кеешенді сипат алуы тиіс екендігін көрсетті. Ойлаудың жылдамдығын, икемділігін, тәлдаралығын және дәлдігін дамытатын арнайы тапсырмалармен қатра педагог креативтілікті ынталандырушы және дамытушы тексерілген жалпы тәсілдер қатарын қолдана алады.

Кілтті сөздер: әлеуметтік педагогтің кәсіби қасиеті, креативтілікті дамыту, әуестік, қиял, елестету, күрделілік, тәуекелге бейімділік.

Кіріспе

Қазақстанның экономикалық, саяси, әлеуметтік өмірінде болып жатқан өзгерістер стандартты емес жағдайларда түрлі міндеттерді өз бетімен игеріп, шешуге қабілетті іскер, жігерлі, шығармашыл ойлайтын мамандарға қойылатын талапты күшейтуде. Әлеуметтік педагог өз мәселелерін шешуге мүмкіндіктері мен қоры жеткіліксіз адамдармен жұмыс жасайды, сол себепті де олар кәсіпқойлардың көмегіне жүгінеді.

Әлеуметтік педагогтердің кәсіби даярлығы мазмұнына қазақстандық ғалымдар: І.Р. Халитова [1], В.В. Трифонов [2], Г.Ж. Меңлібекова [3], К.Ж. Қожахметова [4], А.Н. Тесленко [5] және т.б. еңбектері арналған.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметін қарастыра отырып, біз оның жалпы теориялық және арнайы білімдер кешенін, қажетті біліктер мен дағдылардың жиынтығын іс жүзінде игерген, нақты бір қабілеттіліктерге ие маман екендігін ескеруіміз қажет. Арнайы қабілеттерге келесі сапаларды жатқызамыз: байқа-

ғыштық, жағдаятқа жылдам бейімделуге қабілеттілік, интуиция (сезгіштік), эмпатия (өзін басқа адамның орнына қоя алуға және оның сезімдерін, ықылас-тілектерін, ойы мен әрекеттерін түсінуге қабілеттілік), рефлексия және өзін-өзі бақылау. Маманның маңызды кәсіби сапаларының қатарына, сөзсіз, оның креативтілігі қосылады.

Негізгі бөлім

Маман тұлғасының креативтілігін дамыту мәселелері «Педагогикалық қызметке кіріспе», «Психология және адам дамуы», «Өзін-өзі тану», «Өзін-өзі тануды оқыту әдістемесі», «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі», «Әлеуметтік педагогика» және т.б. негізгі пәндерді оқу барысында қарастырылады.

Креативтілік ғылыми тұрғыда оны зерттеудің теориялық және эксперименттік бағыттардың алуан түрлілігінен көрінетін күрделі, көпжоспарлы, әр текті құбылыс ретінде қарастырылады. Креативтілікті зерттеумен З. Фрейд, К. Роджерс, Дж. Гилфорд, Э. Торренс, Р. Стернберг, Т. Амабайл, Я.А. Пономарев, Д.Б. Богоявленская, А.М. Матюшкин,

С.Л. Рубинштейн, А. Маслоу, Б.М. Теплов, В.Ф. Вишнякова, Р. Мэй, Ф. Баррон, Д. Харрингтон және тағы басқа тұлғалар айналысқан. Креативтілікті зерттеумен осындай атақты тұлғалар айналысқандығына қарамастан, дәл қазіргі уақытта креативтілік ұғымын шетелдік те, отандық та зерттеулерде нақты анықталған және тұрақталған деп атай алмаймыз.

Қазіргі зерттеулерде бейнеленген креативтілікке дәстүрлі көзқарас туралы айта келіп, А.В. Морозов оны «тұлғалық категория ретінде қарастырылғандығын және таластар негізінен оның түсіндірілуі жөнінде өрбігендігін, атап айтқанда, креативтілік дивергентті ойлау ретінде (Дж. Гилфорд, О.К. Тихомиров), немесе интеллектуалды белсенділік (Д.Б. Богоявленская, Л.Б. Ермолаева-Томина), немесе тұлғаның кіріктірілген сапасы (Я.А. Пономарев және т.б.)» ретінде атап өтеді [6, с. 69]. Қазіргі уақытта креативтілікті индивидтің бірегей құндылықтарды жасайтын терең қасиетін бейнелейтін, стандартты емес шешімдер қабылдау, белгілінің шегінен шыға білуге қабілеттілігі ретінде дәстүрлі түсінудің қалыптасқандығы жөнінде айтуға болады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, креативтілік болашақ әлеуметтік педагогтердің оқу және өмір тәжірибесінде белсенді жүзеге асырылатын тәжірибе жасау, вербалды және бейнелі стандарттарды трансформациялау, заттар мен құбылыстар арасындағы жаңа ассоциативті байланыстарды орнату қабілетін ашатын көпкешенді күрделі ұйымдастырылатын тұтас психикалық құрылымды білдіреді. Креативтілік балалармен жұмыс жасайтын болашақ әлеуметтік педагогтердің тұлғалық сапасының құрылымына кіріктірілген, бұл олардың шығармашылық тұрғыда өзін-өзі көрсету еркіндігінің мүмкіндіктері арқылы меңгерілетін деңгей.

Зерттеу әдістемесі және нәтижелері

Қарастырылып отырған мәселеленің өзектілігі бізді болашақ әлеуметтік педагогтердің креативтілігін деңгейінің дамуын зерттеуге уәждеді. Зерттеу базасына әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің филосо-

фия және саясаттану факультеті таңдап алынды.

Болашақ әлеуметтік педагогтердің креативті қабілеттерінің қалыптасқандығын зерттеу барысында Е.Е. Туниктің тұлғалық креативтілік тесті қолданылды. Берілген әдістеме шығармашыл тұлғаның төрт ерекшелігін анықтауға мүмкіндік береді: білуге құмарлық (Б); қиялдау (Қ); күрделілік (К) және тәуекелге бейімділік (Т). Аталған әдістемеде 50 пайымдама ұсынылған, осы ұсынылған пайымдаулар бойынша зерттелушіге келесі өлшемдердің қайсысы сай келетіндігін шешу қажет болатын: «Негізінен дұрыс», «Аздап дұрыс», «Жоқ», «Шеше алмаймын». 50 тармақтың ішінде 12 пайымдау – білуге құмарлыққа, 12-сі – қиялдауға, 13-і – тәуекелге баруға бейімділікке, 13 пайымдау – күрделілік факторына жатады.

Диагностика жүргізілген екінші әдістеме – С. Медниктің тестінің бейімделген нұсқасы (алшақ ассоциациялардың тесті). Әдістемені А.Н. Воронин бейімдеген. Құрастырылған тест жағдай элементтерін қайта құрамдастыру үдерісі ретінде анықталатын вербалды креативтілікті диагностикалауға арналған. Бұл жағдайда сыналушыға элементтері өзара алшақ ассоциативті салаларға жататын сөздік триада (үш таған, сөздер үштігі) ұсынылады. Сыналушы элементтерді онымен әрқайсысы белгілі бір сөз тіркесін құрайтындай етіп біріктіретін төртінші сөзді табу арқылы олардың арасында ассоциативті байланыс орнатуы керек. Тестте ынталандыратын материал ретінде 40 сөздік триада қолданылады. Құрастырылған әдістеме берілген эксперименттік жағдайда сыналушы әрекетінің ерекшелігін емес, сыналушыдағы көбінесе жасырылған, креативті әлеуетін бөгейтін жағдайларды анықтау мен бағалауға бағытталған. Сыналушыны тест тапсырмаларын шешу кезінде уақытпен шектеуге болмайды.

Тестілеу уақыты шектелмеді, дегенмен сыналушылар әрбір үш сөз үшін шамамен 1–2 минут жұмсады. Зерттеуге «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі

тану» мамандығының 3-курс студенттері қатыстырылды: 1-топта 18 адам, 2-топта 23 адам.

1-кесте – Е.Е. Туник әдістемесі бойынша мәліметтер

Топтар	Білуге құмарлық	Қиялдау	Күрделілік	Тәуекелге бейімділік	Жалпы жиындық көрсеткіш
1-топ	19,05	19,22	20,11	20,05	78,16
2-топ	24	24	26	26	82,5

Берілген жағдайда тұлғаның креативтілік факторларының төртеуінің әрқайсысын анықтау 2 ұпаймен бағаланатын жағымды және жағымсыз жауаптардың, ішінара 1 ұпаймен бағаланатын кілтпен («мүмкін» түріндегі) сәйкес келетін және 1 ұпаймен бағаланатын «білмеймін» жауаптарының негізінде жүзеге асырылады.

Нәтижелер бойынша біз екінші топ зерттелушілерінің білуге құмарлығы жоғарырақ екендігі байқалды, олар үнемі ойлаудың жаңа жолдарын (әдістерін) іздейді, жаңа заттар мен идеяларды зерттегенді жақсы көреді, есептерді шешудің әр түрлі мүмкіндіктерін іздейді, көбірек білу үшін кітаптарды, ойындарды, карталарды, суреттерді және т.б. зерттейді. Сонымен қатар олардың қиялдаулары

бірінші топпен салыстырғанда жоғары дамыған, олар күрделі құбылыстарды тануға бағытталған, күрделі нәрселер мен ойларға қызығушылық танытады; күрделі мәселелерді алға қойғанды ұнатады. Осы топтың тәуекелге бейімділік өлшемі бойынша жоғары көрсеткішке ие болған студенттері өзінің алдына биік мақсаттар қояды және оларды жүзеге асыруға талпынады, қателіктер мен сәтсіздіктердің орын алуына мүмкіндік береді, басқалардың пікіріне қосылмайды.

Қызығушылық үшін осы топтардың көрсеткіштерін екінші әдістеме бойынша салыстырып көрейік. Екінші топтың шынайылық және бірегейлік индексі бойынша бірдей жауаптар саны бірінші топтан жоғары болды.

2-кесте – С. Медник әдістемесі бойынша мәліметтер

Топтар	Шынайылық индексі	Бірегейлік индексі	Жауаптар саны
1-топ	14,95	0,74	11
2-топ	15,88	0,79	11

Егер осы топтардың үлгерім деңгейіне параллель жүргізсек, онда бірінші топтың жалпы топтық үлгерімі екінші топтан 23%-ға төмен екендігін сенімділікпен айтуымызға болады. Оған оқытушылық қызметтің тәжірибесі де дәлел бола алады.

Қорытынды

Жалпы зерттеу нәтижесі креативтіліктің дамуы кешенді сипат алуы тиіс. Жылдамдықты, икемділікті, шынайылықпен ойлаудың дәлдігін дамытуға мүмкіндік беретін арнайы тапсырмаларды

таңдаумен қатар, педагог креативтілікті ынталандырушы және дамытушы тексерілген жалпы тәсілдер қатарын қолдана алады:

1) жағымды ахуалмен қамтамасыз ету. Оқытушы тарапынан тілектестік, бағалаушылық пікір мен сыни көзқараспен қараудан бас тарту білім берушіде креативті ойлаудың еркін көрінуіне мүмкіндік береді. Креативтіліктің көрінуін әлеуметтік бекіту;

2) білім ортасын әртүрлі жаңа нысанмен байыту;

3) студенттердің танымдық белсенділіктерін ынталандыру. Оған сұрақ қою мүмкіндігін беру. Шынайы ойларды айтуға ынталандыру;

4) «оқытушы-студент» арақатынасының шығармашылық сипаты. Креативтіліктің басқа да позитивті нұсқаларының бар болуы. Шығармашылық тәлімге еліктеуге жағдай тудыру.

Зерттеудің анықтау кезеңінің нәтижесі мен теориялық тұжырым әлеуметтік педагогтердің креативтілігін дамыту негіздемесіне енуі тиіс келесі тезисті қисындап мазмұндауға мүмкіндік берді:

1. Студенттер креативтілік түсінігін, яғни қоршаған ортаның шығармашылық қабылдауына тосқауыл болатын біздің мінез-құлқымыздағы креативтіліктің кедергілерін ұғынуы, жете түсінуі қажет;

2. Креативтілікті қалыптастыру дағдысы мен басқара алу білігі бойынша жүйелі жұмыс жүргізу;

3. Реципроктылықты жоя алу дағдыларын дамыту – жартышарлардың бірізді және бинарлы жұмысын белсендіру – екі жартышарлардағы сол бір ақпаратты екі есе өндеу;

4. Педагогикалық мақсаттың жауабын, мәселелердің шешімін табу мотивациясын белсендіру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Халитова І.Р. Әлеуметтік педагогиканың өзекті мәселелері. – Алматы, 2006. – 29б.
2. Трифонов В.В. Теоретическая разработка структуры системы социализации будущих специалистов в условиях вуза. – Алматы, 2004. – 21с.
3. Менлибекова Г.Ж. Личность как субъект социализации // Социализация молодежи: проблемы и перспективы: мат. междунар. науч.-практ. конф. – Астана, 2003. – С.159–164.
4. Кожакметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы: Ғылым, 1998. – 317 с.
5. Тесленко А.Н. Педагогика и психология социализации личности: Учебное пособие. – Астана, 2011. – 375 с.
6. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. – М.: Академический проект, 2004. – 560 с.

REFERENCES

1. Halitova I.R. Actual problems of social pedagogy. – Almaty, 2006. – 29 p.
2. Trifonov V.V. Theoretical Development System Structures of socialization in the future experts in terms of higher education institution. – Almaty, 2004. – 21p.
3. Menlibekova G. Zh. Personality as the subject of socialization // Socialization Youth: problems and prospects: Materials of the international scientific–practical conference. – Astana. 2003. – 159–164 p.
4. Kozhakhmetova K. Zh. Kazakh Pedagogy: methodology, theory and practice. Almaty: Gylym, 1998. – 317 p.
5. Teslenko A.N. Pedagogy and Psychology of Personal socialization: Textbook. – Astana, 2011. – 375 p.
6. Morozov A.V., Chernilevsky D.V. Creative pedagogy and psychology. – M.: Academic Project, 2004. – 560 p.

ТАУБАЕВА Ш.Т., БУЛАТБАЕВА А.А., ШОШАБАЕВА С.Е. ФОРМИРОВАНИЕ КРЕАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Социальный педагог работает с людьми, и поэтому к числу важнейших его профессиональных качеств относится креативность. Креативность авторы рассматривают как многокомпонентное психическое образование, раскрывающее способность будущих

социальных педагогов к экспериментированию, трансформации вербальных и образных стандартов, установлению новых ассоциативных связей между предметами и явлениями, которое активно реализуется в учебном и жизненном опыте.

В статье отражены результаты изучения сформированности креативных способностей у будущих социальных педагогов по различным тестам личностной креативности. В целом, результаты исследования показывают, что развитие креативности должно носить комплексный характер. Наряду с подбором специальных заданий, позволяющих развивать быстроту, гибкость, оригинальность и точность мышления, педагог может применить ряд проверенных общих подходов к стимулированию и развитию креативности.

Ключевые слова: профессиональные качества социального педагога, развитие креативности, любознательность, воображение, склонность к риску.

TAUBAYEVA Sh.T., BOULATABAYEVA A.A., SHOSHABAYEVA S.E. FORMATION OF CREATIVE ABILITIES IN FUTURE TEACHERS

Social teacher is working with people, so creativity is one of its most important professional qualities. The authors consider creativity as multicomponent psychic formation that reveals the ability of future social teachers to experiment, transform the verbal and figurative standards, and establish new associative links between objects and phenomena. This formation is actively implemented in educational and life experience.

The article reveals the results of a study of formation of creative abilities in future social teachers according to various tests of personal creativity. In general, the study shows that the development of creativity shall be complex in its nature. A teacher can apply a range of tested general approaches that stimulate and develop creativity together with a set of special tasks improving speed, flexibility, originality, and precision of thought.

Keywords: professional qualities of a social teacher, the development of creativity, curiosity, imagination, risk tolerance.

УДК 376.2/4

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНЫЕ ШАГИ

Г.С. БЕРКЕНОВА

В статье рассматриваются вопросы инклюзивного образования, являющиеся актуальными для казахстанской системы образования. Их решение во многом будет зависеть от инклюзивной политики государства, разработки нормативно-правовой базы, подготовки преподавательского состава, изучения отечественного и зарубежного опыта внедрения инклюзивного образования. И хотя учебные заведения не готовы к серьезным изменениям, но первые шаги уже можно и нужно делать. Подготовить детей с ограниченными возможностями к будущей взрослой жизни – это проблема, требующая построения такой системы инклюзивного обучения, которое позволит максимально интегрировать в общество тех, кому требуется особое отношение. На наш взгляд, использование философии и технологии развития критического мышления в инклюзивном образовании – это возможный шаг к решению данной проблемы.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями, критическое мышление.

Введение

Инклюзивное образование – относительно новое явление в казахстанской системе образования. Сегодня в республике около 47 тыс. ребят имеют различные группы инвалидности. Третья их часть осваивает школьную программу в интернатах, столько же – в домашних условиях, а еще треть – не учится нигде. Такая статистика, несомненно, актуализирует данную проблему, заставляет задуматься о многом, требует должного внимания. Ее решение во многом будет зависеть от инклюзивной политики государства, в рамках которой родители должны иметь право выбора школы. И родители, и педагоги отлично понимают, что в целом наше образование еще не готово к инклюзивному обучению. Необходима модернизация среды в целях ее максимальной доступности для детей с ограниченными возможностями, нужны специальное техническое оснащение и оборудование. Еще более важной проблемой является основательная подготовка педагогических кадров, без которых проблему инклюзивного образования не решить.

Основная часть

Развитие инклюзивного образования – это вовлечение детей с ограниченными возможностями в образовательный процесс и дальнейшая их успешная социализация в современном обществе. Но для этого важно изменить отношение современного общества к таким детям. Только тогда сложатся благоприятные условия для их полноценного развития и самовыражения.

Опыт развитых стран показывает, что проблемы инклюзивного образования могут успешно решаться и не должны вызывать опасений из-за возможного снижения качества обучения обычных учащихся. Главное – создать оптимальные условия для их решений, а также обеспечить осуществление этой гуманистической идеи, возложив ответственность на все общественные институты. Обучение в массовой школе, колледже среди нормально развивающихся сверстников дает возможность

учащимся с особыми образовательными потребностями чувствовать себя обычными, такими же, как и все. Общество не должно лишать их права получить образование, развить свои способности, талант и, главное, иметь среду общения с окружающими людьми.

В изучении данной проблемы был бы полезным опыт обучения в школах Финляндии, где главный принцип – равенство школ, предметов, учеников, родителей и учителей. Здесь не сортируют учеников на классы по способностям или карьерным предпочтениям, нет «плохих» и «хороших» учеников, сравнение учеников друг с другом запрещено. Дети, как гениальные, так и с большим дефицитом умственных способностей, считаются «особенными» и учатся вместе со всеми. В общем коллективе обучаются и дети на инвалидных креслах. При обычной школе может быть создан класс для учащихся с заболеваниями органов зрения или слуха. Разница между слабыми и сильными учащимися – самая маленькая в мире.

К сожалению, специальных программ инклюзивного обучения нет. Учащиеся посещают все уроки и выполняют программу, предусмотренную государственным стандартом. Но в такой ситуации есть главный плюс – «они учатся вместе, чтобы жить вместе». Именно такой подход к обучению является главным в философии критического мышления, воплощенного в различных видах учебной деятельности, наилучшими из которых являются чтение и письмо. Они стали основой обучения критическому мышлению и нашли отражение в Международном образовательном проекте «RWCT» («Развитие критического мышления через чтение и письмо») (Ч.Темпл, К.Мередит, Дж. Стил)[1]. Его внедрение в учебный процесс связано с деятельностью Казахстанской ассоциации чтения, которая на протяжении более 10 лет осуществляет в республике образовательную политику, цель и контекст данного международного проекта, в основе которого лежат идеи Дж.Дьюи, Ж.Пиаже, Л.С.Выготского [2].

Не дожидаясь перехода к инклюзивному образованию, в 2009 г. мы предложили обучать детей с ограниченными возможностями на основе философии критического мышления. В течение двух лет мы пытались наладить сотрудничество с учреждениями, работающими с такими детьми, и сегодня у нас есть свой небольшой опыт работы. Наши наблюдения позволяют рассказать о каждом таком ребенке нечто особенное и подтвердить высказывания воспитателей о том, что у таких детей сильно развито чувство коллективизма, они умеют радоваться за друзей и вместе искренне переживают неудачи друг друга. Конечно же, они имеют разные характеры, разные потребности и интересы. Но при этом они очень ответственные, стараются каждое дело доводить до конца.

Если во взаимоотношениях с другими ребятами, с преподавателями, в общественной жизни у ребят складывается все хорошо, то с учебой иногда возникают проблемы. Учиться им сложно, поэтому на первых порах, чтобы помочь им, на предметах естественно-математического цикла преподавателям рекомендуем предложить алгоритм решения ситуации или задачи, который понятен и, значит, им будет легче производить расчеты. Сложнее на предметах гуманитарного цикла. Во-первых, в коррекционной школе их учат определенному набору слов, который им пригодится в жизни. Эти слова они проговаривают хором и индивидуально. Обязательно объясняют, где можно применить то или иное слово. У слабослышащих ребят кратковременная память. Им часто нужно повторять. Если мысли не зафиксированы в тетрадах, на следующем уроке они могут и не вспомнить. Записи должны быть краткими, конкретными, точными. Учитывая все эти особенности в обучении учащихся с ограниченными возможностями, мы предложили педагогам использовать стратегии критического мышления, наиболее оптимальные для их понимания и выполнения. Одной из таких стратегий является Дневник двойной записи (ДДЗ), предусматривающий ведение кратких, но

содержательных записей. С данным видом учебной деятельности обучающиеся справились и сами же пришли к выводу, что нужно пополнять свой словарный запас, чтобы ярче и глубже донести свои мысли. Конечно же, есть и некоторые трудности, связанные с тем, что во время обсуждения записей в дневнике слабослышащие обучающиеся предоставлены сами себе, они начинают скучать, переговариваться с помощью жестов. Поэтому при подготовке к занятиям в данной группе продумываем разнообразные формы и способы учебной работы для всех обучающихся. Разумеется, их следует чередовать и рассчитывать по времени. Иногда предлагаем обменяться тетрадами, прочитать ДДЗ и оставить свои письменные комментарии. Наше главное условие – любое выполненное задание должно быть востребованным, и в таких группах на каждом учебном занятии необходимо задействовать всех обучающихся, внимание должно быть уделено всем.

Нравится слабослышащим ребятам писать и эссе. Как правило, в теме эссе звучит конкретный вопрос и «свободное письмо» должно быть кратким. Знаем, что в большинстве своем и ученики, и студенты не любят писать, предпочитают отвечать устно. Но это очень полезный вид учебной деятельности, который помогает лучше узнать личность обучающегося, его интересы, взгляды. И мы не ошиблись. Читая эссе таких учащихся, понимаешь, насколько серьезно они могут проникнуться идеей, проблемой, смело анализировать их и давать достаточно критические комментарии. Но читают свои эссе они не всегда охотно, видимо, опасаются того, что их суждения могут не совпасть с мнением остальных. Этот комплекс наблюдается у многих из них, но все же нужно отдать должное тем, кто, слушая их эссе, проявляет уважение к высказанным мыслям и принимает их. В такие моменты мысленно благодарим остальных учащихся за то, что они проявляют понимание и поддерживают своих сверстников. Ведь и они становятся толерантными, чуткими к

проблемам окружающих, формируя в себе самое важное качество – нравственность. От такой совместной учебной деятельности выигрывают все.

Полезной и продуктивной стала и работа в микрогруппах, которая была организована в целях обучения в сотрудничестве. Как правило, обучение в малой группе удваивает, утраивает интеллектуальный потенциал участников, значительно расширяет их словарный запас. К тому же совместная работа способствует лучшему пониманию трудного, информационно насыщенного текста, есть возможность повторения, усвоения материала, вырабатывается уважение к собственным мыслям и опыту, обостряются любознательность, наблюдательность. Но при организации такой работы важно не только правильно объяснить задание и направить обучаемых, но и продумать варианты комплектации микрогрупп так, чтобы обучающимся с разными ограниченными возможностями работать в составе микрогруппы было комфортно. Они стараются услышать всех, принять мнение каждого, никого не обидеть. Таким образом, в процессе обучения критическому мышлению необходима реализация коммуникативно-деятельностного принципа обучения, предусматривающего диалоговый, интерактивный режим занятий, совместный поиск решения проблем, а также «партнерские» отношения между педагогом и обучаемыми, между самими обучающимися. Умение мыслить критически – это не выискивание недостатков, а объективная оценка положительных и отрицательных сторон в познаваемом объекте.

Критическое мышление – это и развитие творческих способностей. Их совершенствование начинается с активизации мыслительной деятельности, высшим проявлением которой является умение подходить творчески к решению любой задачи. Стимулирование творческой активности достигалось благодаря соблюдению четырех правил: запрещалась какая-либо критика мнений и предложений; поощрялось любое ассоциирование; количество

предлагаемых идей не ограничивалось; высказанные идеи никто не вправе был видоизменять и совершенствовать. Таким образом, критическое мышление – это свобода мыслей, идей, суждений, раскрепощенность, устранение всяких торможений. Наши наблюдения позволяют сделать вывод, что данный подход к обучению является хорошим средством, рождающим продуктивные предложения, с одной стороны, и избавляющим обучающихся от чрезмерной боязни оказаться смешным, не понятым или не принятым – с другой.

Расположенность человека к творчеству может проявляться в любой сфере человеческой деятельности. Общеизвестно, что благодаря творчеству созданы все изобретения человеческой цивилизации, поэтому критическое мышление, способствующее формированию творческих, ярких, нестандартно мыслящих людей, было всегда актуальным. Понимая, как это важно для наших ребят не только в учебном плане, но и в будущем для успешной социализации и становления, мы предложили им поработать со стратегией «РАФТ». Ее использование предполагает рассмотрение учебного материала с разных позиций (ролей), что позволяет оценить содержание учебного текста и представить его в разных вариантах. Для слабослышащих учащихся эта стратегия особенно приемлема, так как изученный материал готовится к презентации разными, удобными для них способами. Чтобы не возникало сложностей, мы объяснили, какие роли и виды учебной деятельности предполагает данная стратегия. В течение недели они несколько раз обращались к нам за консультацией, чувствовалось, что им это интересно, и они желают сделать все качественно и содержательно. В итоге опять появились интересные работы и не менее интересное исполнение ролей, а главное, есть творческий подход и творческий замысел.

Результаты обучения критическому мышлению можно представить как целый комплекс умений: как работать с увеличивающимся и постоянно обновляющимся информационным потоком в разных обла-

стях знаний; как пользоваться различными способами интегрирования информации; как задавать вопросы, самостоятельно формулировать гипотезу; как решать проблемы; как вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений; как выражать свои мысли (устно и письменно) ясно, уверенно и корректно по отношению к окружающим; как аргументировать свою точку зрения и учитывать точки зрения других; как самостоятельно заниматься своим обучением (академическая мобильность), брать на себя ответственность; как участвовать в совместном принятии решения; как выстраивать конструктивные взаимоотношения с другими людьми; как сотрудничать и работать в группе.

Выводы

Роберт Кийосаки в книге «Богатый ребенок, умный ребенок» приводит следующие строки: «Родители – самые главные учителя своего ребенка, но ученики больше учатся наблюдая, чем слушая. Дети чутко улавливают разницу между словами и действиями... Большинство родителей говорят, что образование – это главное для ребенка, но лишь у немногих доходят руки до учебных пособий» [3]. Это и о нас, о педагогах, и о воспитании в целом. Мы очень много говорим. Люди с ограниченными возможностями мало говорят, а больше действуют. Они ценят время, хотят жить достойной, интересной жизнью.

Инклюзивное образование начинает развиваться, продолжается поиск новых идей и подходов, необходимых для подготовки детей с ограниченными возможностями к будущей взрослой жизни, обеспе-

чивающих их саморазвитие и самовыражение. Как указывалось выше, успешная реализация инклюзивного образования будет зависеть от педагогов, от уровня сформированности коррекционно-развивающих компетенций. Поэтому закономерным шагом должна стать разработка программы дополнительного профессионального образования с целью подготовить учителей к реализации идей совместного обучения и воспитания детей с ограниченными возможностями в системе общего непрерывного образования. Она внесет изменения в систему подготовки и переподготовки руководящих и педагогических кадров образовательных учреждений и расширит сеть учебных заведений, реализующих инклюзивную практику. Для обмена опытом и совершенствования системы инклюзивного обучения необходимо создание единого образовательного пространства, где станет возможным распространение идей, доступность информации, взаимодействие всех и каждого, кому небезразлично будущее детей. Необходимым видится и создание ресурсных центров по обеспечению инклюзивного образования. Действенные мероприятия по решению проблем инклюзивного обучения в Казахстане медленно, но все же внедряются в систему образования. Главное, чтобы из стен учебных заведений дети с ограниченными возможностями выходили не только с определенным багажом знаний, но и с сформированной активной жизненной позицией, уверенностью в себе, в будущем, что поможет им успешно адаптироваться в новой, к сожалению, не всегда комфортной среде.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мирсеитова С. Философия и методы RWCT в действии. – Алматы: ИздатМаркет, 2004.
2. Дьюи Дж. Образование и демократия. – М.: Педагогика-пресс, 2000. – 340 с.
3. Кийосаки Р. Богатый ребенок, умный ребенок. – Изд. Попурри, 2008.

REFERENCES

1. Mirseitova S. RWCT philosophy and methods in action. – Almaty: IzdatMarket, 2004.
2. Dewey J. Education and Democracy. – M.: Psychology Press, 2000. – 340 p.
3. Kiyosaki R. Rich kid, smart kid. – Ed. Potpourri, 2008. – 340 p.

БЕРКЕНОВА Г.С. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: МҮМКІН ҚАДАМДАРЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада қазақстандық білім беру жүйесінде өзекті болып саналатын инклюзивті білім беру мәселелері қарастырылады. Бұл мәселенің шешімі мемлекетіміздің инклюзивті саясатына, нормативті-құқықтық әзірлемелерге, оқытушылар құрамының дайындығына, инклюзивті білім беруді енгізудің отандық және шетелдік тәжірибесіне байланысты. Дегенмен оқу мекемелері мұндай батыл өзгерістерге әлі де дайын болмағанымен, оған жарқын жол ашатын алғашқы қадамды жасау қажет.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды болашақ өмірге дайындау – айрықша қатынасты қажет ететіндерге, қоғамда мүмкіндігінше бірігуге жағдай жасайтын инклюзивті оқыту жүйесін құруды талап етеді. Біздің пікірімізше, инклюзивті білім беру жүйесінде сын тұрғысында ойлауды дамытудың философиясы мен технологиясын қолдану – аталған мәселені шешуге мүмкіндік қадам жасайды.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі балалар, сыни тұрғыда ойлау.

BERKENOVA G.S. INCLUSIVE EDUCATION: PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS

The article studies the issues of inclusive education relevant to the Kazakhstani educational system. Their solution will largely depend on the inclusive policy of the state, the development of legal framework, teacher training, and the study of domestic and foreign experience in introduction of inclusive education. Thought the education institutions are not ready for a serious change, the first steps can and should be done. Preparation of children with disabilities for adulthood is a problem that requires the construction of a system of inclusive education that will maximize integration into society of those who require special care. In our opinion, the use of philosophy and technology of development of critical thinking in inclusive education is a possible step to solving this problem.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, critical thinking.

ӘОЖ 378

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

А.К. ЖЕКЕМБИНОВА

Мақалада әлеуметтік педагогтің зерттеушілік құзыреттілік мәселесі қарастырылған. Автор әлеуметтік педагогтің зерттеушілік құзыреттілігін қалыптастырудағы әртүрлі тұғырларға талдау жасаған. Зерттеушілік құзыреттілік мәселесін құзыреттілік, жүйелілік, амалдық-технологиялық, қызметтік-іс-әрекеттік, субъектілік, аксиологиялық тұғырлар тұрғысынан талдайды. Сонымен қатар, көптеген авторлардың берген анықтамаларына талдау жасай отырып, «әлеуметтік педагогтің зерттеушілік құзыреттілігі» түсінігіне өз анықтамасын береді. Автор зерттеушілік құзыреттіліктің болуы әлеуметтік педагогтің зерттеушілік ұстанымының қалыптасқандығының басты көрсеткіші, яғни жаңа тәжірибеге ашық, өзі мен әлем туралы бар түсінік деңгейі шегінен шығуға дайын таным субъектісі, белсенді қызметкер болып табылатындығын атап өткен.

Кілтті сөздер: құзыреттілік, зерттеушілік құзыреттілік, әдіснамалық тұғырлар.

Кіріспе

Соңғы жылдары өмірдің барлық саласында болып жатқан жаһандық өзгерістер білім беру жүйесіне де ықпал етті. Жоғары мектеп түлегінің оның құзыреттілік, жауапкершілік, өзінің мамандығын еркін меңгеру, академиялық және әлеуметтік мобильділік, қызметке жақын аймақтарда бағдарлану, тиімді оқу-зерттеушілік және ғылыми-зерттеушілік жұмысқа дайындық, өзін-өзі білімдендіру мен өзін-өзі жетілдіруге дайындық сияқты сапаларды алуы болып табылады [1; б. 28–30].

«Қазіргі жағдайларда білімдерді қалыптастыру білім берудің басты мақсаты емес (білімдер білім үшін). Білімдер мен біліктер білім беру нәтижесінің бірлігі ретінде қажет, бірақ қазіргі ақпараттық қоғамда жетістікте болу жеткіліксіз» [2; б. 101]. Қоғамға жаңа формациядағы – белсенді, шығармашылықты ойлайтын, ғылыми білімдерді тәжірибеде қолдануға және ғылыми ақпаратты өз бетінше дербес іздеуге дайын мамандар қажет. «Қазіргі маман үшін таңдау жасау жағдаятында саналы іс-әрекет жасай алу, өмірлік мақсаттарды саналы жоспарлау және оларға қол жеткізе алу, білім беру, кәсіби және әлеуметтік аймақтарда өнімді әрекет ету маңызды болады. Бірақ, бұл үшін оқытуды басқа

тұрғыдан құзыреттілікті қалыптастыру тұрғысынан қарастыру қажет» [2; б. 97]. Білім беру жүйесінің қазақстандық жүйесі қазіргі уақытта кәсіби құзыреттіліктерге ие болашақ педагогтерді даярлаудың жаңа сапасын қамтамасыз ету міндетін орындау жолында тұр. Білім берудегі құзыреттілік тұғыр белең алуда. Білім беру жүйесіне жаңа білім беру стандарттар жүйесін енгізу бұған дәлел бола алады. Олар келесі құзыреттіліктерге бағдарланған: білім берудің көпдеңгейлі жүйесін жасау; білім беруді болон үдерісі аясында интеграциялау мен интеграция. Аталған құжаттарда тұлғаның маңызды сапалары бастамашылдық, шығармашылық ойлауға және стандартты емес шешімдер табуға қабілеттілік, кәсіби жолды таңдай алу білігі, өмір бойы оқуға дайындық болатыны атап өтіледі, сонымен қатар бұл сапалар оқушыларда оларды шығармашылық жұмыстарға және зерттеушілік жобаларға қосу арқылы дамитыны көрсетіледі, бұл зерттеушілік құзыреттіліктің белгілі бір деңгейінің қалыптасуын талап етеді.

Негізгі бөлім

А.В. Хуторский, құзыреттілік тұғыр – бұл зейінді білім беру нәтижесіне екпіндейтін тұғыр екенін айтады, оның үстіне білім беру нәтижесі игерілген

ақпараттың көлемі емес, адамның әртүрлі мәселелік жағдаяттарда әрекет ете алу қабілеті болады [3; б. 55–61]. Бұл жағдаяттардың жиынтығы өмірлік және білім беру жағдайларының ерекшелігіне тәуелді. Құзыреттілік тұғыр – бұл педагогтен өзінің біліктілігін тез өзгеруші орта мен белгісіздік жағдайларына бейімделуге мүмкіндік беретін, икемділікті, мобильділікті, зерттеушілік іс-әрекет дағдыларын, алынған білімдер жиынтығының нәтижесін алғы шартқа қоятын тұғыр.

Құзыреттілік тұғыр білім беру үдерісіне тұлғалық мағына енгізу талпынысын жүзеге асырады. «Тұлғалық білім, тұлғалық түсінік сияқты, әлдеқандай оқылған, игерілген «құндылық» ретінде қолдануды ғана емес, сонымен қатар өзінің өміріндегі түсініктіге қатысу мәнінде білу мен ұғынуды да білдіреді» [4; б. 11]. Білімнің тұлғалық мағынасы адамға құзыретті шешімдер қабылдауға, сонысымен өмір шарттарына сәйкес болуға көмектеседі. Осылайша, білім беру үдерісіндегі құзыреттілік тұғыр біздің еліміздің саяси-әлеуметтік өмірінің талаптарына сәйкес болады. Сәйкесінше, университеттік білім берудің өзекті мәселесі, студенттерді құзыреттілік тұғыр аясында өзіндік дербес зерттеушілік тәжірибе арқылы ғылыми ақпаратты алу мен өңдеу тәсілдеріне оқыту болып табылады. Мұндай міндет студенттерде адамдағы іс-әрекеттік бастаманы босатуға, оның танымдағы қажеттілігін бекітуге ықпал ететін, зерттеушілік құзыреттіліктерді мақсатты қалыптастыруды талап етеді.

Жоғарыда аталған феноменге зерттеушілер жеткілікті мөлшерде көңіл бөлмегендігі аңғарылады. Қазіргі психологиялық-педагогикалық әдебиеттердегі әртүрлі тұғырлардың алуантүрлілігі бұған дәлел болады. Егер зерттеушілік құзыреттілікті жүйелілік тұғыр негізінде қарастырсақ, онда ол «жалпы және кәсіби сауаттылықтың ажырамас компоненті» (Б.С. Гершунский, В.В. Лаптев және т.б.) ретінде «кәсіби құзыреттіліктің құрауышы» (В.А. Адольф,

Л.А. Голубь, А.А. Деркач, В.С. Лазарев, Т.А. Смолина және т.б.) болып табылатынын айтуға болады. Педагогтер мен психологтердің көпшілігі (М.А. Данилов, А.Н. Журавлёв, Э.Ф. Зеер, Т.А. Смолина, П.И. Ставский, Н.Ф. Талызина, М.А. Чошанов, О.Н. Шахматова, А.И. Щербаков және т.б.) зерттеушілік құзыреттілік – бұл зерттеушілік іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті білімдер мен біліктердің жиынтығы деген көзқарасты ұстанады (білімдік-амалдық тұғыр). М.А. Чошановтың пікірі бойынша, құзыретті маманды көптеген шешімдер арасынан ең қолайлысын тандай алу қабілеті, жалған шешімдерді дәлелді теріске шығару, тиімді шешімдерді күмәнге салу, яғни сыни ойлай алу ерекшелейді. Екіншіден, автор құзыреттілік берілген уақытта және берілген жағдайда кәсіби міндеттерді ұтымды шешу үшін жаңа ақпараттарға ие болуды, білімдерді тұрақты жаңартуды жорамалдайтынын атап өтеді. Үшіншіден, құзыреттілікке үдерістік (білік), сол сияқты мазмұндық (білім) компоненттер кіреді. Басқаша айтқанда, құзыретті адам мәселенің мәнін түсініп қана қоймай, сонымен қатар оны практикада шеше алу керек, яғни шешу әдістеріне ие болу қажет. Оның үстіне мәселені шешудің нақты жағдайына сәйкес адам берілген жағдайларға қолайлы қандай да бір әдісті қолдана алады. Әдістердің реттілігі – бұл құзыреттіліктің сыни ойлау мен білімнің мобильділігімен қатар үшінші маңызды сапасы. Зерттеушілік құзыреттілік игерілген зерттеушілік білімдер мен біліктерді шынайы практикада қолданудың тиімділігімен анықталатынын айта келе, В.Н. Введенский де сол мәнмәтінге келіседі [5; б. 52].

Зерттеушілік құзыреттілік теориялық сауаттылықта, психологиялық-педагогикалық зерттеу әдістерін игеруде, эмпирикалық мәліметтерді статистикалық өңдей алу білігінде, қорытынды құрастыра алуда, зерттеу нәтижелерін елестете алуда көрінеді [6; б. 184].

Амалдық-технологиялық тұғыр (А.В. Хуторский) тұрғысынан «зерттеу-

шілік құзыреттілік» адамның сәйкес зерттеушілік құзыреттілікті игеруімен қарастырылады. Оның астарында зерттеушілік іс-әрекетті жүзеге асыру үшін зерттеудің игерілу қажет әдіснамасын, әдістерін, сонымен қатар зерттеушінің ынтасы мен айқындамасын, оның құндылықтық бағдарлары, адамның ғылымның белгілі бір аймағындағы танымдық іс-әрекетінің нәтижесі ретіндегі білімді түсіну керек [7; б. 327].

Бірқатар зерттеушілер (Б.Г. Ананьев, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Е.В. Попова, Н.А. Рыбаков, В.Д. Шадриков және т.б.) «құзыреттілік» ұғымына тиімді зерттеушілік іс-әрекетке қажетті тұлғалық сапалардың жиынтығын қосады. Сондықтан құзыреттілік «қызметтік құзыреттілікпен» теңестіріледі (қызметтік-іс-әрекеттік тұғыр). Осылай, атап айтқанда А.А. Бодалев зерттеуші-оқытушының жалпы және жеке сапаларын көрсетеді. Зерттеушінің жалпы сипаттамаларына ол мыналарды жатқызады: зерттеу мәселесіне қол жеткізуге тұрақты бағыттылық; жұмысқа төзімділік, бейімделгіштік пен парыз сезімі; сынау мен өзін-өзі сынау, қол жеткізілген нәтижеге үнемі қанағаттанбау, өзін саналы түрде басқа істер мен әрекеттерден қорғау; қуатты зияткерлік, өзінің ақыл-парасатының жұмысын теориялық және тәжірибелік міндеттерді стандартты емес шешуге тұрақты шоғырландыра алу қабілеті; ғылыми қызығушылық құбылыстарын жоғары бақылаушылық; ғылымдағы жоғары нәтижелілік. Зерттеушінің жеке сапаларына А.А. Бодалев мыналарды жатқызады: ғылыми зерттеу стилі; зерттеу пәнінің қарапайым, және сол сияқты неғұрлым күрделі көріністерінде қадағалау қабілетінің әртүрлі деңгейі мен қажеттіліктердің әртүрлілігі; зерттеу пәнінен «ақ дақтарды» өзіндік көру; өзінің көзқарастарын дәлелдеудің нақтылығы, ашықтылығы және табандылығы; моральдық күш пен физикалық денсаулық [8].

Бірқатар психолог ғалымдар (А.Г. Аллахвердян, А.Н. Лук, А.А. Мелик-Пашаев және т.б.), зерттеуші педагогтің

тұлғасын қарастыра отырып, оған келесі сапалар тән болу керек деп санайды: өзінділік пен бастамашылдық, таптауындарды жеңе алу қабілеті. Осы жерде мұғалім идеялардың араласуын сырттан күтпей, өзі жасай алу үшін өзін-өзі бағалаудың жоғары деңгейінің қажеттілігін атап өту керек. Шығармашылық әлеуетке ие болып қана қоймай, оны жақсы ұғыну қажет [9; б. 125-134].

Құзыреттілікті тұғыр аясында, аталған ұғым **қызметтік-іс-әрекеттік және тұлғалық** (әлеуметтік педагогтің сапасын) тұстарды қамтиды.

Бірінші тұғырда бірқатар зерттеушілер (Б.Г. Ананьев, А.А. Деркач, Н.В. Кузьмина, В.В. Лаптев, А.К. Маркова, Е.В. Попова, А.П. Тряпицына, В.Д. Шадриков және т.б.) зерттеушілік құзыреттілікті тұлғаның білімдерді, тәжірибені, құндылықтар мен икемділіктерді қолданып зерттеушілік мәселелер мен зерттеушілік міндеттерді шешу қабілеті ретінде қарастырады.

И.Я. Никанорова педагогтің зерттеушілік құзыреттілігі зерттеушілік іс-әрекеттің көпрелдік жағдайларына бейімделе алу қабілетімен, соның ішінде оны жобалау мен жүзеге асыру; тұлғалық және кәсіби өзін-өзі іске асыру; тұлғааралық, ресми, кәсіби, әлеуметтік байланыстар орната алу мен өздігінен білім алуды жалғастыру қабілетімен сипатталады деп санайды. Осының негізінде зерттеушілік құзыреттілікке үш тұс енеді: «...мәселелік-практикалық, яғни жағдаятты түсіну мен танудың дұрыстығы, соған сәйкес мақсат, міндеттерді және нормаларды қою және тиімді орындау; мағыналық – неғұрлым жалпы мәдени мәнмәтінде жағдаяттарды дұрыс ойлау; құндылықтық – жеке және жалпыға маңызды құндылықтар көзқарасынан жағдаяттарды, олардың мағынасын, мақсаттарын, міндеттерін және нормаларын дұрыс бағалауға қабілеттілік» [10; б. 29].

Н.Н. Плотникова зерттеушілік құзыреттіліктің келесі анықтамаларын береді: ғылыми материалды талдау мен бағалаумен байланысты зерттеушілік

біліктер мен қабілет [11; б. 327].

В.В. Лаптевтің көзқарасы бойынша, аталған құзыреттілік студенттердің келесі біліктерін сипаттайды: кәсіби іс-әрекет жағдайында бейімделе алу; тұлғалық және кәсіби өзін-өзі іске асыру; тұлғааралық, ресми, кәсіби, әлеуметтік байланыстар мен қарым-қатынастар құру; әртүрлі мәдениеттерге жататын кәсіби ақпараттың шынайы қайнар көздерін; жалпы және кәсіби мәдениеттің әртүрлі аймақтарындағы парадигмаларды, тұжырымдамаларды, теорияларды, ғылыми түсініктерді, мәліметтерді; зерттеушілік іс-әрекет тәсілдерін, практикалық және теориялық білім беру іс-әрекетінің әмбебап тәсілдерін игеру негізінде өзінің білім алуын (негізгі және қосымша) жалғастару [12; б. 7]. Екінші тұғырға сәйкес студенттердің зерттеушілік құзыреттілігі қалыптасқан тұлғалық сапа ретінде өзін-өзі дамыту, мәнді шығармашылық, түсіну актілерін кешіп, жаңа білімдер жүйесін өз күшімен игеру мен құрастыруға қызметтік және тұлғалық дайындықтың сапасын кескіндейді (В.А. Болотов, А.Н. Дахин, И.Я. Зимняя, О.Е. Лебедев, А.А. Пинский, В.В. Сериков, В.А. Сластенин, И.Д. Фрумин және т.б.). Осылай, аталған тұғыр аясында В.А. Сластенин [13] зерттеушілік құзыреттіліктің құрылымдық компоненттері зерттеушілік іс-әрекет компоненттеріне тең келу керектігін, ал теориялық және практикалық зерттеушілік біліктердің бірлігі мұғалімнің зерттеушілік компоненттерінің моделін құрайтынын атап өтеді.

С.И. Осипова зерттеушілік құзыреттіліктің қайта жасаушы сипатына көңіл бөледі және оны іс-әрекеттің бар білім, білік, дағдылары мен тәсілдеріне негізделіп, іс-әрекеттің мағыналық мәнмәтінін қызметтіктен қайта жасаушыға ауыстыру нәтижесінде жаңа білімдер жүйесін өз бетінше игеру мен алуға дайындық пен қабілеттіліктен көрінетін аралық тұлғалық сапа ретінде көрсетеді [14].

Е.В. Бережнова өзінің зерттеулерінде

мұғалімнің зерттеушілік құзыреттілігін психиканың ерекше қызметтік жүйесі және адамға осы іс-әрекеттің тиімді субъектісі болу мүмкіндігін қамтамасыз ететін сапалардың біртұтас жиынтығы ретінде қарастырады [15; б. 327].

Бірқатар еңбектерде құзыреттілік тұғыр аясында зерттеушілік құзыреттілік педагогтің әртүрлі нұсқаларда рефлексияның, тұлғалық сапалардың, тәжірибенің, құндылықтардың, біліктердің, білімдердің жиынтығы болып табылатын тұлғаның аралық сипаттамасы ретінде қарастырылады (А.В. Багачук, Т.Г. Браже, О.А. Козырева, В.Д. Симоненко, М.Б. Шашкина және т.б.).

Педагогтің зерттеушілік құзыреттілігін аксиологиялық түсінуді ғалымдар (В.И. Гинецинский, И.Б. Котова, В.А. Сластенин, Г.И. Чижаква, Е.И. Шиянов және т.б.) оның болмысының құндылықтық бекітуі ретінде қарастыруда ашады. Жаңашылдық бөлшектерін жасау мен қолдану үдерісінде әлеуметтік педагог зерттеушілік іс-әрекет құндылықтарын игереді, оларды субъектілендіреді. Аталған құндылықтарды субъектілік қабылдау мен иелену әлеуметтік педагогтің тұлғасының байлығымен, кәсіби іс-әрекеттің зерттеушілік бағыттылығымен, дамыған өзін-өзі ұғынуымен анықталады және педагогтің ішкі әлемін бейнелейді. Тұлғаның зерттеушілік іс-әрекет құндылықтарын иелену дәрежесі педагогикалық сананың күйіне тәуелді, өйткені қандай да бір жаңа педагогикалық идея құндылықтарын орнату фактісі оны тұлғаны бағалау үдерісінде жүреді. Кәсіби сана әлеуметтік педагог тұлғасының «МЕНі» мен оның кәсіби іс-әрекетінің әртүрлі жақтарын талдауға бағытталған және тұлғалық мағынаның даму болашағы мен шекарасын анықтауға арналған. Ол әлеуметтік педагогқа өзін-өзі анықтауға, өзі үшін университеттік білім беру жүйесінде зерттеушілік жұмысты жүргізу мағынасының мәселесін шешуге мүмкіндік береді [16; б. 93]. Зерттеушілік құзыреттіліктің ішкі өзегін, осылайша, әлеуметтік педагогтің қызығушылықтары

мен рухани қажеттіліктерінің квинтэссенциясы ретінде іргелі құндылықтар жүйесі құрайды. Әлеуметтік педагогтің зерттеушілік құзыреттілігі оның зерттеушілік іс-әрекеттің тәжірибесі мен арнайы білімін игеру стратегиясын анықтайды. Ол зерттеушілік жұмыс бары-сындағы бекітулердің, құндылықтық идеалдарды іске асырудың құралдарын, ғылыми таным әдістерін, бағдарын анықтайды. Зерттеушілік құзыреттіліктің болуы әлеуметтік педагогтің зерттеушілік айқындамасының – өзі мен әлем туралы көзқарастардың бар деңгейі шегіне шығуға дайын және жаңа тәжірибеге ашық таным субъектісінің, белсенді қайраткердің, жасаушының айқындамасының қалыптасқандығының көрсеткіші болып табылады [17; б. 62]. Психологиялық-педагогикалық ұғым ретінде зерттеушілік құзыреттілік туралы тұтас көзқарас қалыптастыру үшін аталған ұғымды аксиологиялық тұғыр тұсынан қарастыру керек. Біз әлеуметтік педагог тұтас педагогикалық іс-әрекеттің жалпы құндылықтық аяқталғанын, педагогикалық фактіні, құбылысты зерттеудің мүмкін болатын нәтижелерін болжау мүмкіндігіне ие болу үшін «мәдениет адамы» ретінде «көру артықшылығына» ие болу керек деп санаймыз. Бұл қабілеттілік тек танымдық, зияткерлек қана емес, сонымен қатар әлеуметтік педагогты «мәдениет адамы» ретінде өзін-өзі анықтаудың ерекше жағдаятына қоятын эмоционалдық-адамгершілік қатынасын да білдіреді.

Қорытынды

Расында, білім беру құндылықтары – бұл педагогикалық мәдениеттің педагогикалық іс-әрекет технологиялары мен тәсілдерінде, педагогикалық жүйелер мен теорияларда, тәрбиелік қатынастарда, адамдардың өзара әрекеттестігі мен өмірдің мәдени үлгілерінде байқалған, ұрпақтан ұрпаққа қабылданып берілетін үлгілері. Білім беру қазіргі әлемде басты құндылықтардың бірі ретінде қарастырылады. Білім берудің негізгі міндеті студенттердің тұлғалық сапаларын дамыту мен тәрбиелеу, оның

шығармашылық өзін-өзі іске асыруына жағдай жасау болады. Ал еркін, ізгілікті, рухани, шығармашылық адамды кәсіби, соның ішінде зерттеушілік құзыреттіліктің жоғары деңгейіне ие педагог қана тәрбиелей алады.

Педагогтің зерттеушілік құзыреттілік ұғымына әртүрлі тұғырларды жоғарыда аталған талдаулар бізге келесі қорытындыны шығаруға мүмкіндік берді: әлеуметтік педагогтің «зерттеушілік құзыреттілігі» оның тұлғасының сапасы, сипаттамасы болып табылады, зерттеушілік іс-әрекет пен оқыту үдерісінде алынатын тұлғалық сапалар, білім, біліктер мен дағдылардың жиынтығымен анықталады, болашақ әлеуметтік педагогтің оларды кәсіби іс-әрекетте қолдануға дайындығын анықтайды.

Құзыреттіліктің табиғаты адамның құндылықтарымен органикалық бірлікте ғана көріне алатындығында, яғни іс-әрекеттің берілген түрінде терең тұлғалық қызығушылықтың, құндылықтық-мағыналық қатынастың болғанында ғана көрінеді (В.А. Болотов, А.А. Деркач, Дж. Равен, В.В. Сериков). Осы мағынада зерттеушілік құзыреттілік болашақ әлеуметтік педагогтің танымдық және шығармашылық-өзгертушілік қабілеттері тасымалданатын өмір бейнесі, мінез-құлқының тәсілі ретінде көрінеді. Зерттеушілік құзыреттіліктің табиғатының өзінде кәсіби өзін-өзі дамытудың, кәсіби мансаптың әлеуеті кепілге алынған, оның үстіне әлеуметтік педагогтің зерттеушілік құзыреттілігі зерттеушілік іс-әрекеттің мағынасын түсінуде, өзін-өзі іске асыруда, өз-өзіне сенімділігінде көрінеді.

Зерттеушілік құзыреттілік педагогикалық құндылық болып табылады. Ол әлеуметтік педагогте зерттеушілік іс-әрекетте, оның субъектісі ретінде өзіне құндылықтық қатынастың болуын ұйғарады. Ол әлеуметтік педагогта ақиқатты оның болмыстық байланыстары мен қатынастарында зерттеу біліктерін ғана емес, сонымен қатар жаңа білімдерді алу, зерттеушілік іс-әрекетті іске асырудың болуын да ұйғарады.

Осылайша, біз «зерттеушілік құзыреттілік» ұғымын келесідей анықтаймыз: зерттеушілік құзыреттілік – бұл әлеуметтік педагог тұлғасының өзінің іс-әрекеті мен өзіне оның субъектісі ретінде іс-әрекеттің мағыналық мәнмәтінін қызметтіктен қайта өзгертушілікке ауыстыру мақсатындағы қатынасы бойынша белсенді зерттеушілік айқындаманы алуға дайындығынан көрінетін тұтас, аралық сипаттамасы.

Зерттеушілік құзыреттіліктің саналы қалыптасуының маңызды бөлшегі-

не студенттердің кәсіби іс-әрекеттегі зерттеушілік құзыреттіліктің мәні мен мағынасын түсінуін, жоғарғы көрсеткішке ие зерттеу нәтижесіне қызығушылық танытуын, ақиқатқа жетудегі өз бетінше белсенді зерттеушілік қатынасын жатқызамыз. Болашақ әлеуметтік педагог өзінің білім алуының субъектісі болған жағдайда ғана өз бетінше жаңа білім жүйелерін құрып, меңгеру қабілетіне ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ильзова М.Д. Методика формирования профессиональной компетентности будущих специалистов как актуальная теоретическая и прикладная задача современного образования // Высшее образование сегодня. – 2008. – №7. – С. 28–30.
2. Модернизация образования в России: Хрестоматия / Под ред. В.А. Козырева. – СПб: Изд-во РГПУ им. А.С. Герцена, 2002. – С. 97.
3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 55–61.
4. Иванов Д.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий / Д.А. Иванов, К.Г. Митрофанов, О.В. Соколова. – М.: Академия; АПК и ПРО, 2003. – 101 с.
5. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
6. Воронова Т.А. К вопросу о критериях эффективности подготовки педагогов-исследователей в системе университетского многоуровневого педагогического образования // М.Н. Скаткин и современное образование: (Материалы конф.): В 2 т. / Рос. Акад. образования. Ин-т теории образования и педагогики / Под ред. В.А. Мясникова; Сост.: Л.Б. Прокофьев. – М., 2000. – Т.2. – 379 с.
7. Компетенции в образовании: опыт проектирования: Сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – С. 327
8. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. – М.: Флинта Наука, 1998. – 168 с.
9. Лук А.Н. Личность ученого (Обзор зарубежных исследований) // Вестник АН СССР – 1977. – №5. – С. 125–134.
10. Никонорова И.Я. Особенности использования системно-структурного критерия в определении профессиональной компетентности учителя: дис. к.п.н. – Комсомольск-на-Амуре, 2003. – 192 с.
11. Плотникова Н.И. Общеучебные компетенции в структуре дистанционного курса на английском языке // Компетенции в образовании: опыт проектирования: Сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: ИНЭК, 2007. – С. 327.
12. Лаптев В.В. Научный подход к построению программ исследования качества образования // Модернизации общего образования на рубеже веков: Сб. науч. тр. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. – С. 3–10.
13. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособ. для студентов пед. учеб. завед. / И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.
14. Осипова С.И. Развитие исследовательской компетентности одаренных детей. – ГОУ ВПО «Государственный университет цветных металлов и золота» www.fkg.ru/conf/17.doc.

15. Бережнова Е.В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей // Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – С. 327.

16. Скотникова, А.М. Психологическая структура и типы исследовательской позиции: Автореф. дис. канд. псих.н. / 19.00.01. – Москва, 2008. – 24 с., С.12.

17. Слостенин В.А. Педагогика: Инновационная деятельность / Л.С. Подымова. – М.: НЧП «Издательство Магистр», 1997. – 224 с., (С.93)

REFERENCES

1. Ilyazova M.D. Technique of formation of professional competence of future professionals as a relevant theoretical and applied problems of modern education // Higher education today. – 2008. – №7. – 28–30 p.

2. Modernization of education in Russia: A Reader / Ed. Kozyrev V.A. – St. Petersburg. 2002. – P. 97.

3. Khutorskoy A.V. Key competences as a component of student-centered educational paradigm // Education. – 2003. – №2. – P. 55–61.

4. Ivanov D.A. Competence approach in education. Problems, concepts, tools / Mitrofanov K.G., Sokolov O.V. – М.: Academy; AIC and ABM, 2003. – 101 p.

5. Vvedenskiy V.N. Simulation of professional competence of the teacher // Pedagogy. – 2003. – №10. – 51–55p.

6. Voronov T.A. On the question of performance criteria training of teachers-researchers in the university system of multilevel pedagogical education // M.N.Skatkin and modern education: (Materials Conf.): In 2 vols. / Ros. Acad. education. Institute of Education theory and pedagogy / Ed. VA Myasnikov; Comp.: LB Prokofiev. – М., 2000. – V.2. – 379 p.

7. Competencies in education: experience design: Collect. scientific. tr. / Ed. Khutorskaya A.V. – М.: Research and Innovation Enterprise “INEC”, 2007. – P. 327

8. Bodalev A.A. Peak in the development of an adult: the characteristics and conditions of achievement. – М.: Nauka Flint, 1998. – 168 p.

9. Luke A. Personality scientist (Review of Foreign Studies) / AN Bow // Bulletin of the Soviet Union Academy – 1977. – №5. – S. 125–134.

10. Nikonorova I.I. Features of use of system-structural criterion in determining the professional competence of teachers: Dis. Ph.D. / AND I. Nikonorova. – Komsomolsk-on-Amur, 2003. – 192 p., S. 29.

11. Plotnikov N.I. Obshcheuchebnyh competence in the structure of a distance course in English // Competencies in education: experience design: Sat. scientific. tr. / Ed. Khutorskaya A.V. – М.: Research and Innovation Enterprise “INEC”, 2007. – 327 pp.

12. Laptev V.V. The scientific approach to the construction of research programs of education quality // Upgrades general education at the turn of the century: Sat. scientific. tr. / Laptev V.V. – SPb.: Izd RSPU. AI Herzen, 2001. – P. 3–10.

13. Slastenin V.A. Pedagogy: Uchebnoeposobie for students of pedagogical Proc. Head of the / Isaev I.F., Mishchenko A.I., Shiyonov Ye.N.. – М.: School-Press, 1998. – 512 p.

14. Osipova S. Development of research competence of gifted children. – State Educational Institution “State University of Nonferrous Metals and Gold» www.fkgru.ru/conf/17.doc.

15. Berezhnova E.V. Professional competence as a criterion for the quality of training of future teachers // Competencies in education: experience design: Collect. scientific. tr. / ed. of Khutorskaya A. – М.: Research and Innovation Enterprise “INEC”, 2007. – 327 pp.

16. Slastenin V.A. Pedagogy: Innovative activity / Podymova L.S. – М.: NCHP «Publishing house Magister”, 1997. – 224 p. (P.93)

17. Skotnikova A.M. Psychological structure and types of research position: Author. dis. to. psih.n. / Skotnikova A.M.: 19.00.01. – Moscow, 2008. – 24 p., P.12

ЖЕКЕМБИНОВА А.К. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ

В статье рассматривается проблема исследовательской компетентности социального педагога. Автор делает анализ методологических подходов в формировании исследовательской компетентности социального педагога. Проблему исследовательской компетентности он исследует с точки зрения различных подходов (компетентностного, системного, субъектного, деятельностного, процессуально-технологического). Сравнивая определения многих авторов, дает собственное толкование понятия «исследовательская компетентность социального педагога». Он отмечает, что наличие исследовательской компетентности является показателем сформированности исследовательской позиции социального педагога – позиции созидающего, активного деятеля, субъекта познания, открытого новому опыту и готового выходить за пределы наличного уровня представлений о себе и мире.

Ключевые слова: компетентность, исследовательская компетентность, компетентностный подход.

ZHEKSEMBINOVA A.A. METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING OF THE PROBLEM OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN FUTURE SOCIAL TEACHERS

The article considers the problem of research competence of a social teacher. The author analyses the methodological approaches in formation of research competence of a social teacher. The problem of research competence is reviewed from the perspective of various approaches (competence, systematic, subjective, activity, and process-technological). The author compares the definitions provided by various authors to give her own interpretation of the concept of «research competence of a social teacher.» She emphasizes that the availability of research competence indicates the formation of the social teacher's research position as a creative, active figure, the subject of knowledge open to new experience and ready to go beyond the current level of ideas about oneself and the world.

Keywords: competence, research competence, competence approaches.

УДК 378

НЕКОТОРЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ УНИВЕРСИТЕТА МЕЖДУНАРОДНОГО БИЗНЕСА – ОЧЕРЕДНОЙ ШАГ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ

Н.Н. КАДЕРОВА

В статье автор затрагивает проблемы, возникающие в системе оценки знаний обучающихся в высших учебных заведениях. Одним из эффективных средств повышения качества образования является использование рейтинговой системы оценки знаний обучающихся. Рейтинговая система контроля – одна из составляющих современного процесса образования. Повышению качества образования в вузе способствует, с точки зрения автора, внедрение в учебный процесс электронного журнала. В статье раскрывается актуальность его разработки и преимущества применения в рамках модульной объектно-ориентированной динамической учебной среды, созданной как инструмент для совершенствования управления и улучшения образовательного процесса.

На конкретном примере исследователь раскрывает преимущества используемой системы оценки знаний обучающихся в вузе.

Ключевые слова: *качество образования, рейтинговая система контроля, электронный журнал, внешняя оценка учебных достижений.*

Введение

Качество образования – соотношение цели и результата. При создании систем обеспечения и оценки качества деятельности высших учебных заведений в Казахстане и за рубежом используются различные подходы к управлению качеством, а также методы и критерии. На наш взгляд, одним из эффективных средств повышения качества образования можно назвать использование рейтинговой системы оценки знаний обучающихся.

Рейтинговая система контроля является одной из составляющих современного процесса образования. Она направлена на преодоление такого существовавшего до использования кредитной системы обучения недостатка, как отсутствие ритмичной активной самостоятельной работы студентов на протяжении всего семестра при «штурмовщине» во время сессии, что в конечном итоге снижало прочность знаний и качество их усвоения.

Рейтинг (rating дословно с английского) – это оценка, определение класса или разряда, некоторая численная характеристика какого-либо качественного понятия. Под рейтингом понимается «накопленная оценка» или «оценка, учитывающая предысторию».

Такая система представляет собой интегральную оценку результатов всех видов деятельности обучающегося за семестровый период обучения по определенной дисциплине. Преимущества бально-рейтинговой системы всем хорошо известны:

- стимулирование регулярной систематической работы и повышение мотивации к изучению предмета;

- повышение состязательности в учебе путем замены усредненных категорий студентов (отличники, хорошисты, троечники) точной оценкой того места, которое конкретный студент занимает среди своих сокурсников; уменьшение роли случайности при оценке знаний;

- осуществление текущей аттестации студентов;

- обеспечение более высокого уровня планирования учебного процесса;

- повышение качества образования.

Рейтинг позволяет студентам организовывать систематическую, ритмичную работу по усвоению учебного материала, регулярно оценивать результаты своей работы по выполнению всех видов учебной работы, корректировать ход самостоятельной работы по курсу, быть осведомленными о своих знаниях по отдельным блокам учебной дисциплины и прогнозировать итоговую оценку, получение итоговой оценки по результатам рейтинга.

Рейтинг позволяет преподавателям рационально планировать учебный процесс по дисциплине, знать ход усвоения курса каждым студентом, корректировать ход учебного процесса, осуществлять всесторонний и объективный контроль за самостоятельной работой студентов, точно и беспристрастно определять итоговую оценку каждому студенту.

Важно отметить, что рейтинговая система оценки максимально эффективна в том случае, если она организована в масштабах всего университета, при этом она должна удовлетворять некоторым требованиям унификации, так как учебный процесс ведется по ряду предметов и на ряде кафедр. Важнейший принцип рейтинговой системы – единство требований и критериев оценки.

Основная часть

В казахстанских вузах существуют различные модели рейтинговых систем, свои особенности имеет рейтинговая система, реализуемая в Университете международного бизнеса (UIB).

В качестве методической базы при разработке системы рейтингового контроля в Университете международного бизнеса был обобщен опыт ряда ведущих отечественных и западных университетов. В вузе принята 100-балльная шкала оценки студентов всех форм обучения.

Использование рейтинговой системы контроля знаний студентов предполагает,

что все запланированные в течение семестра контрольные мероприятия по данной дисциплине оцениваются определенным количеством баллов по 100-балльной шкале.

Система контроля знаний в университете включает внутрисеместровый рейтинговый контроль – ВСК (два раза в семестр на 8-й и 15-й неделе) и итоговый контроль (сдача экзамена). По каждому виду контроля обучающийся может набрать 100 баллов. Если студент сдает каждое ВСК на положительную оценку (более 50%) распоряжением деканата он допускается к сдаче экзамена во время экзаменационной сессии.

В рамках каждого внутрисеместрового рубежного контроля студенты выполняют промежуточные контрольные формы.

До недавнего времени при выборе критериев оценки освоения студентом программы дисциплины преподавателям университета была предоставлена значительная самостоятельность в определении количества и сроков контрольных мероприятий, количества баллов, выделяемых на каждое из них, которые выполняются обучающимися на протяжении семестра.

Так, например, в предыдущем учебном году общий балл текущей успеваемости магистрантов по дисциплине «Финансирование реальных инвестиционных проектов» складывался из следующих составляющих: активность на лекционных занятиях (10 баллов); презентация или защита реферата (10 баллов); решение двух аудиторных ситуационных задач (35 баллов); выполнение домашнего задания (15 баллов) и рубежный контроль (30 баллов). Итого 100 баллов.

По каждой дисциплине определяется итоговая оценка, которая складывается из результатов ВСК и экзамена, при этом доля в оценке ВСК – 60%, а экзамена – 40%. Итоговая оценка знаний обучающихся по буквенной системе оценки их достижений соответствует цифровому эквиваленту по четырехбалльной системе. Итоговая рейтинговая оценка трансформируется по следующим принципам: 90–100 баллов – «от-

лично»; 75–89 баллов – «хорошо»; 50–74 балла – «удовлетворительно»; менее 50 баллов – «неудовлетворительно».

Очень важным моментом является то, что все так называемые «правила игры» студенту объявляются заранее и не меняются в течение семестра. Форма предоставляемой преподавателем информации по поводу «правил игры» отражается в программе обучения по дисциплине (Syllabus) для студента (магистранта), которая является основой для создания организационно-методического обеспечения учебного процесса, обсуждается на заседании кафедры, одобряется на заседании учебно-методического совета университета и утверждается проректором по учебно-методической работе. Программа обучения по дисциплине (Syllabus) для обучающегося включает следующие элементы: сведения о преподавателе и контактная информация; пререквизиты и постреквизиты; цели и задачи изучения дисциплины; ожидаемые результаты обучения; темы и вопросы лекций; методы обучения; задания и методические указания (рекомендации) по их выполнению с указанием сроков проведения и сдачи; виды контроля знаний с указанием баллов; политика академического поведения; рекомендуемая базовая и дополнительная литература. Силлабус, лекционный материал по дисциплинам и все другое, что необходимо для изучения курса, обучающиеся с текущего учебного года могут найти, зайдя под своим логином и паролем в Moodle (англ. ModularObject-OrientedDynamicLearningEnvironment – модульная объектно-ориентированная динамическая учебная среда) – свободная среда управления учебными курсами, созданная как инструмент для совершенствования управления и улучшения образовательного процесса.

Описание промежуточных контрольных форм и заранее объявленные даты их проведения способствуют развитию инициативы студентов, самостоятельности и соревновательности в получении знаний. Если при традиционной системе контроль вместо планомерности и систематичности

имел черты внезапности и непредсказуемости, объективность контроля превращалась в субъективную предвзятость, а учет индивидуальных особенностей студента зачастую просто игнорировался, то здесь можно сказать «нити контроля» передаются от преподавателя к студенту. Теперь он вправе сам определять темп своего продвижения вперед по учебной программе.

В этой связи надо упомянуть о существовании в рейтинговой системе контроля «штрафных санкций» в виде снятия нескольких баллов за несвоевременное выполнение контрольных форм заданий, кроме того, преподаватель имеет право снять баллы в за нарушение учебной дисциплины, т.е. сквернословие, оскорбление преподавателя и других студентов, открытое игнорирование требований преподавателя касательно учебного процесса, разговоры по мобильному телефону во время занятий и т.д. Это дисциплинирует студентов. Вместе с тем при наличии уважительной причины (как правило, единичные случаи) студент имеет право написать аудиторную или домашнюю контрольную работу, отработать пропущенные лекции в более поздние сроки. И все-таки рейтинговая система в большей степени работает как система поощрения, а не как система штрафов. Так, у всех студентов есть возможность повысить свой рейтинг за счет необязательных контрольных форм – таких как успешное участие в олимпиаде, выступление на студенческой конференции, на заседании студенческого научного кружка, за активное участие в общественной жизни университета (например, в организации и проведении недели финансиста) и др.

В соответствии с приказом министра образования и науки Республики Казахстан от 20 апреля 2011 г. № 152 были внесены некоторые изменения в Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения, которые коснулись системы оценки знаний обучающихся высших учебных заведений. Так, пункт 46 данных правил гласит: «Обучающий преподаватель проводит все виды текущего и

рубежного контроля и выводит соответствующую оценку текущей успеваемости обучающихся (среднее арифметическое оценок текущего и рубежных контролей). При этом учебные достижения обучающихся оцениваются по 100-балльной шкале за каждое выполненное задание» [1].

Казалось бы, на первый взгляд, совсем незначительное изменение, тем не менее оно в значительной степени меняет сложившуюся в университете систему оценки при проведении текущего и рубежного контроля знаний. В соответствии с этой системой обучающемуся должна быть предоставлена возможность на каждом занятии получить максимально 100 баллов по каждому виду занятий: лекции, практическое задание, домашнее задание. Так, например, по дисциплине «Финансирование реальных инвестиционных проектов» при текущем контроле успеваемости учебные достижения магистрантов оцениваются по 100-балльной шкале за каждое выполненное задание: лекционное занятие; практическое занятие (устный ответ, ответ на пакет тестов по теме, презентация темы, защита реферата по теме, решение ситуационной задачи и др.); самостоятельная работа магистрантов, в т.ч. с преподавателем (подготовка презентации; подготовка реферата; решение домашней контрольной работы по индивидуальному варианту и др.).

Итоговая оценка при внутрисеместровом контроле определяется вначале как среднеарифметическая по видам контроля, а затем как средневзвешенная в зависимости от весовых коэффициентов, установленных правилами, разработанными в UIB в зависимости от трудоемкости задания (таблица 1).

Результаты ВСК 1 и ВСК 2, а также результаты экзамена преподаватели проставляют в академические ведомости групп на сервисе «электронный деканат» (FreeDean'sOffice). Программа автоматически выводит итоговую оценку по дисциплине. Результаты первого семестра текущего учебного года показали, что данная система оценки, по сравнению с предыду-

щей, имеет определенные преимущества. Так, обучающийся на каждом занятии активно вовлечен в учебный процесс. Для того чтобы получить максимальные баллы на занятии, ему регулярно требуется самостоятельно изучать лекционный материал, соответствующие главы учебника и выполнять другие виды самостоятельной работы. К концу занятия (в крайнем случае, к концу недели) обучающийся узнает, какие баллы он заработал по дисциплине за текущую неделю. Данная система оценки знаний дисциплинирует и стимулирует обучающихся к регулярному посещению занятий, устраняет ажиотаж, возникавший во время рубежной недели, когда студенты особенно активно пытаются восполнить пробелы, допущенные в предыдущие периоды. Теперь студент, «не добравший»,

по его мнению, баллы, может их «добрать» в течение недели на СРСР (СРМП).

Помимо явных преимуществ, следует отметить, что переход на данную систему оценки знаний сопровождается большими трудозатратами преподавателей, так как они должны обеспечить потенциальную возможность каждому обучающемуся получить его 100 баллов. Плановый систематический промежуточный контроль большой нагрузкой ложится на плечи преподавателей – разработка адекватных форм контроля и своевременная проверка больших объемов сданных работ, не все из которых поддаются формализации. Кроме того, значительно усложняется сама система подсчета баллов, особенно в тех случаях, когда у преподавателя большие потоки обучающихся.

Таблица 1 – Шкала выставления рейтинга обучающегося

№	Структура контроля	Недели								Итого
		1	2	3	4	5	6	7	8	ВСК 1
1	Лекционные занятия	100	100	100	100	100	100	100	100	20 (800/8*0,2)
2	Практические занятия	100	100	100	100	100	100	100	100	50 (800/8*0,5)
3	СРС (СРМП) СРС (СРМ)	100	100	100	100	100	100	100	100	30 (800/8*0,3)
Итого										100

Продолжение таблицы

[illegible]

В связи с этим, следующим шагом в повышении качества образования в вузе будет внедрение в учебный процесс электронного журнала, которое планируется на второй семестр текущего учебного года, позволяющего фиксировать результаты учебных достижений обучающихся ежедневно.

Актуальность разработки и применения в вузе электронного журнала определяется следующими факторами:

1) Внедряя балльно-рейтинговые системы, многие вузы в явном виде требуют от преподавателей использовать журналы успеваемости (электронные журналы) как инструмент количественной оценки знаний, навыков и умений студентов.

2) Требования к уровню подготовки студентов и процедуры их оценки должны быть открытыми и понятными для студентов, их родителей и будущих работодателей.

3) Переход от накопительной системы баллов при проведении ВСК 1 (в конце 8-й недели) и ВСК 2 (в конце 15-й недели) к оценке учебных достижений студента на всех промежуточных этапах обучения по курсу существенно повысит прозрачность, объективность оценки этих достижений и сделает практически невозможным какой-либо обман.

4) Использование электронного журнала облегчает преподавателю процедуру подсчета баллов [2].

В современных системах электронных дневников и журналов обычно реализуются технологии личных кабинетов с различным набором функций, зависящих от прав доступа и той роли, которую выполняет пользователь (педагоги, ученики и их родители, администрация образовательных учреждений), применяются технологии социальных сетей, передачи файлов и сообщений. Пользователям достаточно работать с браузером на любом компьютере с доступом в Интернет.

Электронный журнал обеспечивает возможность ввода, хранения и использования списков изучаемых предметов, обучающихся, педагогических работников,

учебных групп, текущей успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся. Информация может предоставляться администрации, преподавателям, родителям и обучающимся в строгом соответствии с их правами. В системе отображается полная статистика и представлены все необходимые расчетные показатели. Создаются отчеты. Данные об успеваемости обновляются в динамике. Администрация видит полную картину успеваемости в любых срезах: по группе, по предметам, индивидуально по преподавателю или ученику. Родители могут видеть оценки своих детей и полученные ими замечания [3].

Единых рекомендаций и требований к электронным журналам в сфере высшего профессионального образования нет, и поэтому в вузах используются разные подходы к организации текущего контроля успеваемости студентов и разные по составу и функциям информационные системы, дающие студентам и их родителям информацию по успеваемости.

Преподаватели UIB, используя все виды текущего и рубежного контроля, еженедельно будут фиксировать результаты учебных достижений обучающихся в электронных журналах академических групп на образовательном портале университета. Работа с электронными журналами будет организована на основании Инструкции по заполнению электронного журнала текущей успеваемости студентов. Оценка текущей успеваемости обучающихся будет выводиться автоматически посредством электронной образовательной среды университета.

Итоги внутрисеместрового контроля формируются в электронных журналах текущей успеваемости учебных групп. Для того чтобы ознакомиться с результатами текущей успеваемости, обучающиеся могут воспользоваться образовательным порталом университета. В случае возникновения вопросов по выставленным баллам по дисциплине студент за разъяснением может обратиться к преподавателю, который ведет занятия по данной дисциплине. Для

получения дополнительной информации может обратиться в деканат.

Система рейтинговой оценки знаний студентов предполагает в конце семестра сдачу экзамена. Любая форма приема экзамена имеет как преимущества, так и недостатки.

Так, прием экзамена в устной форме носит субъективный характер, не учитывает достижений современных информационных технологий, требует больших затрат времени. Новые информационные технологии сегодня выступают не только как предмет изучения, но и как инструмент познания и передачи знаний, предоставляя возможность автоматизировать процедуру контроля, обработки работ учащихся и хранения информации, а также мотивировать учащихся на изучение предмета. Но при этом данный метод контроля способствует развитию логического мышления обучающегося и умению грамотно излагать свои мысли вслух.

Для решения большинства из вышеперечисленных проблем устного экзамена в настоящее время предлагается использовать метод тестирования, который, по мнению некоторых педагогов, позволяет сделать процесс педагогического контроля более эффективным, а также ориентировать его на использование современных информационных технологий [4].

Тестирование обладает следующими преимуществами перед другими методами педагогического контроля:

- явный приоритет письменной формы контроля знаний над устной;
- повышение оперативной проверки качества усвоения знаний и умений студентами;
- осуществление хотя и поверхностного, но полного охвата всего учебного материала;
- ориентированность на современные технические средства, на использование в среде компьютерных обучающих и контролирующих систем;
- суммирование результатов текущего контроля и экзаменационного в итоговой оценке. Если обучающийся знает, что

баллы, полученные им в течение года, составят 60% итоговой оценки, то это стимулирует его к систематической работе в течение года и повторению материала в конце года.

Проблема оценки качества обучения с помощью тестов всегда рассматривалась как важная и одновременно «опасная». «Опасность» педагогического тестирования заключается в том, что любая необоснованность, неосторожность или поспешность в выводах может привести к случайным заключениям, поспешным рекомендациям и сомнительным педагогическим последствиям.

Экзамены в UIB могут проводиться на усмотрение преподавателя в любом виде: на компьютере в виде тестовых заданий, размещенных в Moodle, по билетам в письменной форме, устной или смешанной. Это зависит от специфики предмета, количества обучающихся и т.д. Тестовые задания и билеты рассматриваются, обсуждаются и утверждаются на заседании кафедр.

В целях исключения списывания на экзамене очень важно, что студентам для подготовки к экзаменам предлагаются не сами экзаменационные тесты, а лишь примерные вопросы; на экзамене организовано дежурство преподавателей; запрещено использование сотовых телефонов; в аудиториях установлены видеокамеры; на мониторе студента, сдающего экзамен, высвечивается его фотография. На подготовку к экзамену студент имеет несколько дней, экзамен проводится в соответствии с графиком в определенное время и в определенной аудитории.

Благодаря этим мерам, процесс проведения итогового контроля в университете способствует повышению качества контроля знаний, навыков и умений студентов и соответствует предъявляемым требованиям.

На основании суммирования рейтинга по всем дисциплинам семестра или года деканат может отчислить студента или, наоборот, перевести на следующий курс с использованием различных видов поощрения. По отдельным дисциплинам, по ко-

торым студент не набрал во время сессии проходной балл (50 баллов), ему назначается прохождение повторного обучения в течение летнего семестра.

Закключение

Кредитная система в целом предполагает хорошее техническое оснащение учебных аудиторий, обеспеченность учебного процесса библиотечным фондом, оптимальное количество студентов в группах. По всем этим направлениям университет отвечает предъявляемым требованиям и ведет непрерывную работу по улучшению качества процесса обучения, результатом которой является достаточно высокий рейтинг знаний студентов UIB среди других вузов республики.

В мае 2014 г. Университет международного бизнеса успешно прошел очередную

государственную аттестацию по программам бакалавриата, магистратуры и докторантуры сроком на 5 лет. Университет международного бизнеса – очевидный лидер в своем сегменте, занимающий почетное место среди 60 ведущих вузов в генеральном рейтинге РК. За 20-летний период пребывания на рынке образования университетом разработаны программы, в которых сочетаются лучшие традиции академического обучения и прогрессивные технологии современного бизнес-образования. Сегодня UIB – это специализированный гуманитарно-экономический вуз, имеющий огромный опыт в подготовке высококвалифицированных специалистов с высшим образованием, способных вести бизнес и быть лидерами в самых различных областях экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Об утверждении Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения: Приказ министра образования и науки Республики Казахстан от 20 апреля 2011 г. № 152.
2. Куринин И.Н., Нардюжев В.И., Нардюжев И.В. Электронный журнал учета учебных достижений студента // Вестник РУДН. Серия «Информатизация образования». – 2013. – №4.
3. Электронный дневник, электронный журнал для родителей и школьников // URL: <http://eljur.ru/elektronnyi-klassnyi-zhurnal>
4. Лапай Т. Н., Тортбаев К.А. Рейтинговая система контроля знаний в процессе обучения // Молодой ученый. – 2014. – №3. – С. 935–937.

REFERENCES

1. About Approving the Rules of organization of educational process on credit technology: Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 20, 2011, № 152.
2. Kurinin I.N., Nardyuzhev V.I., Nardyuzhev I.V. Electronic Journal of Accounting Learning Outcomes // Bulletin RUDN. «Informatization of Education» Seriy. – 2013. – №4.
3. Electronic diary, electronic periodical for the of parents and of schoolboys // URL: <http://eljur.ru/elektronnyi-klassnyi-zhurnal>
4. Lapa T.N., Tortbaev K.A. Ranking system the control of knowledge in the learning process // Young scientist. – 2014.– №3. – P. 935–937.

КАДЕРОВА Н.Н. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИЗНЕС УНИВЕРСИТЕТІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМІН БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КЕЙБІР ӨЗГЕРІСТЕРІ – ЖОО-ДА БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДІҢ КЕЗЕКТІ ҚАДАМЫ

Мақалада автор жоғары оқу орындарында білім алушылардың білімін бағалау жүйесінде туындаған мәселелерді қарастырған. Білім сапасын көтерудің бірден-бір тиімді құралы – білім алушылардың рейтингілік жүйесін қолдану болып табылады.

Рейтингтік бақылау жүйесі – қазіргі білім беру үдерісінің бір құрамдас бөлігі. Автордың пікірінше, жоғары оқу орындарында білім берудің сапасын көтеруде, оқу үдерісіне электрондық журналды енгізу, көп мүмкіндіктер туғызады. Сондай-ақ, автор оны өңдеудің маңыздылығын ашып көрсетеді және білім беру үдерісін жақсартудың, басқару мен дамытуды жетілдірудің құралы ретінде объектіге бағытталған динамикалық оқу ортасының модулінде, оның қолданылу артықшылығы көрсетілген. Зерттеуші нақты мысалдармен, жоғары оқу орындарында оқытындардың білімін бағалау жүйесінде қолданылатын басымдықтарды ашып көрсетеді.

Кілтті сөздер: білім сапасы, бақылаудың рейтингілік жүйесі, электронды журнал, оқу жетістіктерін сырттан бағалау.

KADEROVA N.N. SOME CHANGES IN THE SYSTEM OF ASSESSMENT OF KNOWLEDGE OF INTERNATIONAL BUSINESS UNIVERSITY STUDENTS – THE NEXT STEP IN IMPROVING THE QUALITY OF HIGHER SCHOOL EDUCATION

In the article, the author touches the problems arising in the system of assessment of knowledge of higher school students. Use of rating system in assessing the knowledge of students is one of the effective ways to improve the quality of education. Rating system of control is one of the components of the modern educational process. The author believes that the quality of higher school education can be improved by implementation of e-gradebook. The article reveals the topicality of its development and the benefits of its use in Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment created as a tool for improved management and development of educational process.

The researcher shares the example of the benefits of the used system of assessing the knowledge of higher school students.

Keywords: quality of education, the rating system of control, e-gradebook, external evaluation of educational achievements.

УДК 378

ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОПТИМИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ

З.М. САДВАКАСОВА

В данной статье рассматриваются инновационные формы обучения, которые обеспечивают оптимизацию процесса обучения, повышают качество преподавания в вузе. В зависимости от целеполагания и постановки задач в учебном процессе преподавателем подбирается форма, которая будет влиять на качество усвоения материала и результативность конечного результата.

При выборе формы в учебном процессе учитываются следующие составляющие компоненты: структуризация поэтапного процесса деятельности; структура совместного взаимодействия; определенный порядок построения общения указанных субъектов; состав участников; место проведения; изюминка в организации; время проведения; организация пространства; методические материалы; условия проведения; проявление большей степени активности.

Ключевые слова: инновационные формы преподавания в вузе, учебный процесс, оптимизация учебного процесса.

Введение

В ситуации постоянного совершенствования учебного процесса в вузе возникает

необходимость учитывать современные тенденции в образовании, которые влияют на эффективность и качество подготовки

профессиональных кадров в будущем и служат предпосылками для проявления творчества и роста личности будущего специалиста. В современных условиях проблема качества становится центральной в решении многих задач на пути совершенствования профессионального образования. Достижение высокого качества образования зависит от инструментария и мастерства преподавателя высшей школы, а также современных знаний в области педагогической психологии.

Основная часть

Одним из важных составляющих элементов целостного педагогического процесса являются формы. Профессор Н.Д. Хмель пишет: «Форма обучения – конструкция отрезков, циклов процесса обучения, реализующихся в сочетании управляющей деятельности педагога и управляемой учебной деятельностью обучающихся по усвоению определенного содержания учебного материала и освоению способов деятельности» [1, с.172].

Теоретик Р.С. Пионова дает другое определение: «Форма организации обучения в вузе – это внешний вид учебно-воспитательного процесса, способ существования и выражения содержания обучения» [2, с. 144]

Н.Н. Травкина трактует инновационные формы практического обучения как совокупность процедур и средств, изменяющих и дополняющих традиционно сложившиеся стереотипы организации обучения, определяющие превращение педагогических идей в образовательные нововведения [3].

На практике в организации учебно-воспитательного процесса каждая из форм выполняет свою определенную роль, занимает то или иное место в профессиональной подготовке будущих специалистов. Главный отличительный признак организационной формы состоит в том, что она влияет на конкретный ход и результат в учебно-воспитательном процессе, содействуя его успешности.

По мнению Л.И. Маленковой, целью формы является развитие отношения к че-

му-либо: учебе, музыке, книге, живописи и т.д., причем это отношение выражено в предметном и образовательном результате. В зависимости от этого выбирается форма [4].

Форма в учебно-воспитательном процессе определяется тем, *каким образом должен быть организован процесс обучения и рассматривается как внутренняя организация содержания, т.е. определенная упорядоченность*, направленная на достижение совершенства, гармонии в образовательном процессе. Это внешняя сторона организации в учебно-воспитательном процессе, определяющая вопросы КОГДА, ГДЕ, КТО И КАК обучается. Форма определяет, *как в реальных условиях эффективнее организовать процесс обучения*.

При подборе и разработке форм в учебном процессе важно учитывать следующие элементы:

1. *Структуризация поэтапного процесса деятельности*. Порядок действий (алгоритм). Что и зачем будет следовать, и как будет организован каждый элемент в поэтапной реализации с учетом условий, моментов его осуществления.

2. *Структура совместного взаимодействия*. Функции участников, содержание, методы и приемы взаимодействия, порядок действий, материал, на котором разворачивается взаимодействие.

3. *Определенный порядок построения общения* указанных субъектов. Как будет организовано в целом ваше мероприятие, как это отразится в сценарном планировании, технологической цепочке действий.

4. *Состав участников*. Сколько человек будут занимать активную позицию и сколько – пассивную (наблюдая со стороны).

5. *Место проведения*. Где будет проходить данное мероприятие. Местом проведения может быть: аудитория, музей, улица, спортзал и т.д.

6. *Изюминка*. Специфика организации, изюминка в оформлении и организации мероприятия. Например, в форме «Поле чудес» изюминкой, отличающей ее от всех других форм, является барабан, который

крутится, показывая цифры и определяя вид задания. В форме «Что? Где? Когда?» символами являются сова и телевизионное табло, соединяющее участников со всем миром для того, чтобы задавать вопросы участвующим в турнире.

7. *Время проведения.* Фиксированный промежуток времени проведения мероприятия. Важно продумать отведенное время в целом и поминутно распределить на каждый отрезок времени (30 минут, 45 минут, 2 часа и т.д.) проведение занятия поэтапно.

8. *Организация пространства.* Как будут расставлены столы и стулья. Где будет расположена центральная часть, сцена и т.д. Где расположено цветовое освещение и другие моменты организации пространства.

9. *Методические материалы.* Для компетентной реализации и эффективного внедрения целостного сценария необходимо продумать, какие понадобятся мето-

дические материалы, чтобы качественно осуществить задуманное (например, костюмы, книги, плакаты и т.д.).

Условия проведения. Чтобы эффективно достичь поставленных целей, педагогу важно продумать, какие создать для этого условия. Например, для проведения тренинга нужно поставить стулья в форме круга для эффективного взаимодействия между участниками учебного процесса. Также необходимы ТСО (технические средства обучения) и музыкальное сопровождение для релаксации и организации минуток отдыха.

Стимуляция участников к проявлению большей активности. Например, с помощью лекции, семинарского занятия, кураторского часа, круглого стола, игры.

Создание эмоционального фона, стимулирующего активность участников учебно-воспитательного процесса.

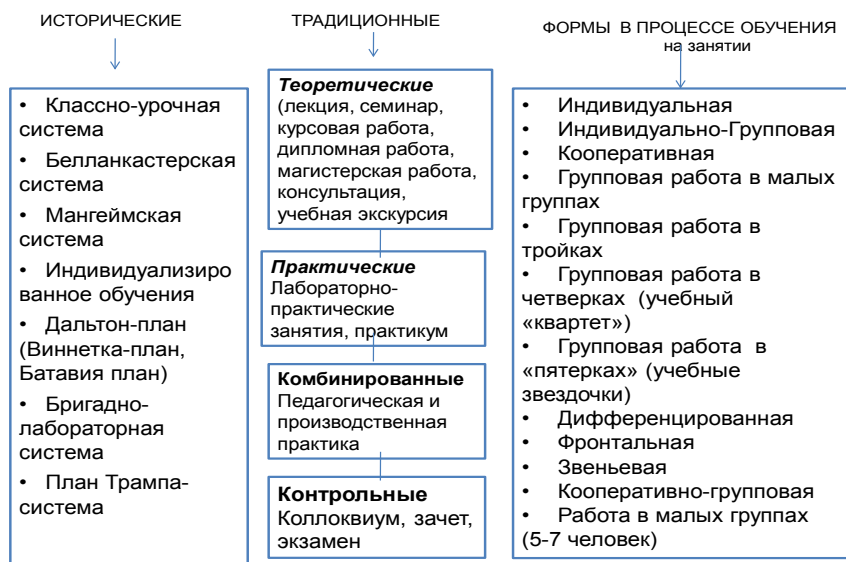

Схема 1 – Классификация форм обучения

Ведущая роль в конструировании форм организации обучения принадлежит педагогу. Он подбирает оптимальное сочетание методов, средств обучения, стиля деятельности в соответствии с особенностями обучающихся, целями обучения. Многие

зависит от профессионализма педагога, его личностных качеств, умения взаимодействовать с воспитанниками, а также от владения им педагогическим мастерством.

На практике сложились различные формы обучения (схема 1) [5, 6, 7, 8].

Нами разработаны инновационные формы обучения, которые вы можете использовать в преподавании в аудиторных условиях в учебном процессе обучающихся.

Форма «Ноу-хау технологии». Проводится для старшекурсников. В сентябре–октябре приглашаются бизнесмены для просмотра продуктов и предложений, проведенных в результате научной проектной деятельности в течение года. Студенты 3–4 курсов презентуют, а студенты 1 и 2-го курсов наблюдают за этим процессом для дальнейшей мотивации данного направления. Если бизнесменов заинтересовали научные идеи, они финансируют дальнейшее продвижение товара (продукта) на рынке труда.

Форма «Вертушка». Рассматривается проблемная практико-ориентированная ситуация. При этой форме создаются два круга: один внутренний, другой внешний. Внутренний круг стоит, а участники внешнего круга по хлопку передвигаются, и так происходит периодическая смена пар. В парах выполняется часть задания, затем происходит смена пар, после завершения работы пар разного состава участники индивидуально завершают выполнение задания.

Форма «Инструментатор». Данная форма похожа по принципу на предыдущую, но ее отличительная особенность в том, что педагог в зависимости от проблемной ситуации (или раскрытия темы) сам выбирает количество участников из членов группы для раскрытия того или иного вопроса. Зная индивидуальные особенности, способности и предпочтения обучающихся, педагог сам выбирает и формирует внутренний круг. (Если группу не знает, то они могут назвать имя и сказать, какими проблемами и направлениями в данной области занимаются).

Педагог (ведущий) рассказывает ситуацию.

Участники внутреннего круга задают по одному вопросу, чтобы человек мог сам увидеть ситуацию целостно. По желанию даются советы, рекомендации, но начинаются со слов: «Мои фантазии по данному

...». Внешний круг внимательно наблюдает и слушает, а внутренний круг высказывают свои подходы и идеи на данную... (ситуацию, проблему, вопрос). Если время остается, тот, кто руководит учебным процессом, дает еще возможность высказаться желающим из внешнего круга, но не всем, а выборочно. По завершении ведущий делится своими впечатлениями и выводами.

Форма «Круг». Вся группа встает в круг. Форма работает по принципу «Правило правой ноги». Желающие выступить участники круга вытягивают правую ногу и по очереди высказывают свою точку зрения.

Форма «Лабиринт». Педагогом разрабатываются вопросы и задания, а также маршрут сложности. Данную форму можно организовывать в небольших группах и индивидуально.

Заранее готовятся геометрические фигуры. Задача обучающихся – посредством соревнования быстрее построить замок «знаний». Если вопрос 1-го уровня сложности, то можно брать три геометрические фигуры. Если 2-го уровня сложности – то можно две фигуры. При легком уровне сложности – одну фигуру.

Вопросы ориентированы на логику, фантазию, изобретательность. Составляя вопросы, следует иметь в виду, какие именно команды будут на них отвечать, и учитывать это обстоятельство при априорной оценке их сложности. Нужно всеми способами добиваться того, чтобы вопросы были максимально разнообразными по форме и содержанию.

Педагог задает вопрос аудитории. Тот, кто знает ответ на данный вопрос, коротко рассказывает и выбирает геометрическую фигуру, необходимую для постройки замка. По окончании выявляется победитель, у которого самый красивый и высокий замок.

Форма «Выбор за тобой». Обучающимся предлагается написать темы, по которым они наиболее компетентны и желают поделиться полезной и современной информацией. При этом они предлагают время и место, где могут ознакомить с бо-

лее подробно учебной информацией.

Форма «Круговорот». Обучающиеся выбирают карточки, на которых написаны цифры (1,2,3,4...).

Педагог предлагает раздаточный учебный материал.

Команды встают в круг (или садятся) и обсуждают информацию (например, личностно ориентированный подход) в зависимости от полученной цифры. После обсуждения обучающиеся возвращаются в свою первоначальную группу и рассказывают о том, что они увидели и услышали.

Форма «Мысли вслух». На стенде вывешивается плакат.

Раздается проблема (тема) и каждый индивидуально записывает ее решение у себя на листочках. Затем всем участникам предлагается написать свои идеи на общем плакате. И в завершение группа оставляет только те мысли, которые содержат рациональное зерно и могут быть практически реализованы.

Форма «Снежный ком». Каждый пишет свои идеи на листочке. Листочек обучающийся комкает в руке и придает ему форму мячика. Все одновременно бросают друг другу скомканные мячики. Если идея понравилась обучающемуся, он ее записывает к себе в тетрадь. По итогам этих записей выбирается лучший знаток данного вопроса или темы.

Форма «Известное в неизвестном». Обучающимся показывают фотографию (старый портрет). Задание состоит в том, чтобы пройти по определенному пути, дойти до конечного маршрута и найти по пути следования интересные места, связанные с данной картинкой (с исторической фотографией), и сфотографировать их

Задача формы: изучение истории, сплочение коллектива и умение находить прекрасное.

Форма «Интеллектуальный волейбол». Методика организации:

1. Группа делится на две команды.
2. Дается время (или домашнее задание) для того, чтобы команды подготовили вопросы (по теме, модулю, разделу).

3. Члены команды, кидая мяч в сторону соперников, задают вопрос. Если команда не ответила на вопрос, забивается гол. Если не могут ответить обе команды отвечает тот, кто задал вопрос, или комментирует сам преподаватель.

Практик В.К. Дьяченко разработал и рекомендует следующие формы организации учебного процесса:

Форма «Интегратор». После индивидуального выполнения заданий обучающиеся объединяются последовательно в пары, четверки, восьмерки, интегрируя индивидуальные наработки в общее решение

Форма «Проблемные столы». Участники индивидуально в письменном виде отвечают на поставленные вопросы, размещают их по стопкам, затем в микрогруппах анализируют групповое мнение и синтезируют, обобщают, предоставляя групповой ответ.

Теоретики А.Тимакин, Г.Усманова, А.Мельникова предлагают другие формы обучения, которые тоже являются полезными для молодых педагогов. *Форма «EN» ENCOUNTER* от англ. «случайная встреча», «первый опыт», «неожиданное столкновение». Через игровое пространство, взаимодействие, в безопасном режиме (Интернет) *представляются проблемы, загадки, задачи*, происходит стимулирование развития мышления и способность использовать свои скрытые ресурсы. Например, по специальности «журналистика» можно через Интернет организовать игру: «Искатели дрЕвНостей», «Загадки...» Эта форма объединяет не только организации, но и привносит новые формы взаимодействия, которые способствуют развитию многих компетенций, в числе которых социальные и информационно-компьютерные.

Заключение

Таким образом, успех и качество в образовании зависят от грамотного выбора преподавателем формы организации учебного процесса, а также учета всех составляющих данного образовательного процесса. Использование преподавателем

лем инновационного инструментария по- процесс, сделать его более насыщенным и
зволит оптимизировать образовательный интересным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хмель Н.Д. Педагогика: Курс лекций. – Алматы, 2003. – 299 с.
2. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы: Учеб. пособие. – Минск: Униерситетское, 2002. – 256 с.
3. Травкина Н.Н. Развитие форм практического обучения в учреждениях начально-го профессионального образования // URL: <http://www.dslib.net/prof-obrazovanie/razvitie-form-prakticheskogo-obuchenija-v-uchrezhdenijah-nachalnogo-professionalnogo.html>
4. Маленкова Л.И. Теория и методика воспитания: Учеб. пособие. – М.: Пед.общество России, 2002. – 480 с.
5. Чередов И. М. Формы учебной работы в средней школе. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.
6. Касен Г.А. Теория и методика преподавания психологических дисциплин в вузе. – Алматы: Қазақ университеті, 2013 – 287 с.
7. Мынбаева А.К. Основы педагогики высшей школы. – Алматы, 2008. – 156 с.
8. Исаева З.А., Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Активные методы и формы в подготовке будущих специалистов. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 115 с.

REFERENCES

1. Khmel N.D. Pedagogy: course of lectures. – Almaty, 2003. – 299 p.
2. Pionova R.S. Pedagogy of higher education: textbook. – Minsk, University, 2002. – 256 p.
3. Travkina N.N. The development of forms of practical training in initial vocational training establishments // URL: <http://www.dslib.net/prof-obrazovanie/razvitie-form-prakticheskogo-obuchenija-v-uchrezhdenijah-nachalnogo-professionalnogo.html>
4. Malenkova LI Theory and Methods of Education: schoolbook. – M.: Russian Pedagogical Society, 2002. – 480 p.
5. Cheredov I.M. Forms of educational work in high school. – M.: Education, 1988. – 160 p.
6. Kasen G.A. Theory and methods of teaching psychological disciplines at the university. – Almaty: Kazakh University, 2013. – 287 p.
7. Mynbaeva A.K. Basics of pedagogy of higher school. – Almaty, 2008. – 156 p.
8. Isaeva Z.A., Mynbaeva A.K., Sadvakasova Z.M. Active methods and forms in the training of future professionals. – Almaty: Kazakh University, 2005. – 115 p.

САДВАКАСОВА З.М. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚУ ҮДЕРІСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ФОРМАЛАРЫ

Мақалада жоғары оқу орнында оқытудың сапасын арттыратын, оқыту үдерісін оңтайландыруды қамтамасыз ететін оқытудың инновациялық формалары қарастырылады. Оқу үдерісіндегі мақсатшамалам мен міндеттерге сай, оқытушы нақты нәтиженің меңгерілуінің сапасына әсер ететін форманы таңдайды.

Оқу үдерісінде форма таңдау барысында келесі құрамдас бөліктер ескеріледі: қызметтің сатылы үдерісінің құрылымдалуы; бірлескен өзара әрекеттестіктің құрылымы; көрсетілген субъектілердің қатысым құру барысында таңдалатын белгілі тәртіп; қатысушылардың құрамы; өткізу орны; ұйымдастырудағы ерекшелік; өткізу уақыты; кеңістіктің ұйымдасуы; әдістемелік материалдар; өткізу жағдайлары; ерекше белсенділіктің көрінуі.

Кілтті сөздер: сабақ берудің инновациялық формалары, оқыту үдерісі, оқыту үдерісін оңтайландыру.

SADVAKASOVA Z.M. INNOVATIVE FORMS OF OPTIMIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER SCHOOL

This article studies the innovative forms of education that optimize the educational process, improve the quality of teaching at the university. The form that is selected depending on the goals and tasks of educational process influences the assimilation of the material and effectiveness of the final result.

The following components shall be taken into account when choosing the form of educational process: structuring of phased activity process; structure of joint interaction; a certain order of construction of communication of these subjects; the participants; the venue; the highlight in organization; the timing; organization of space; teaching materials; modalities; manifestation of greater activity.

Keywords: innovative forms of teaching, educational process, optimization of educational process.

ӘОЖ 373.1

**МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИМИДЖДІК МӘДЕНИЕТІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

P.C. ҚАСЫМОВА

М.Д. ШАҒЫРБАЕВА

Мақалада «имидж» және «мәдениет» ұғымдарына берілген авторлардың анықтамаларын қарастырып, осы терминдердің шығу тарихы, ерекшеліктері, ұстанымдары, құндылықтары мен қалыптасу жолдары, құрылымдары және зерттеуші шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалған. Оқушылардың бойында имидждік мәдениетті қалыптастыру үшін кешенді әдістемелік диагностикалық жұмыстар жүргізіліп, өзіндік бағалауды қалыптастырудың маңызы анықталып, әдіс-тәсілдері ұсынылып, құрылымдық мазмұндық моделі жасалып, нәтижесінде оқушылардың имидждік мәдениетін қалыптастыру, оқытушылардың имидждік мәдениетінің дұрыс қалыптасуының шарты болып табылады.

Мақала қорытындысында шағын зерттеуде авторлар «имидж», «имидждік мәдениет» ұғымдарына ғылыми-теориялық талдау жасап, оқушылардың бойында имидждік мәдениетін қалыптастыру жұмысының тиімді жолдарын тәжірибе жүзінде анықтады.

Кілтті сөздер: имидж, мәдениет, өзіндік бағалау, құндылықтар жүйесі.

Кіріспе

«Имидж» түсінігі ХХ ғасырдың соңында қоғам назарының және ғылыми талдаудың пәні болды. 90-жылдардың ортасында имиджді қалыптастырудың психологиялық аспектілеріне арналған, имидж жайында алғашқы отандық өңдеулер Р.Ф. Ромашкина, Е.И. Манякина, Е.В. Гришунина, П.С. Гуревич, Ф.А. Кузин және т.б. еңбектерінде жарық көрді.

Имидж – ағылшын тілінен аударғанда «бейне», «кейіп» деген мағынаны береді. Оқушы өмірінің көп бөлігі білім алып қана қоймай, сонымен қатар оларды

тәрбиелейтін және жеке тұлға ретінде қалыптастыратын мектептің оқу- тәрбие үдерісінде өтеді. Әлеуметтік және балалық шақтан алған әртүрлі әсерлер мен тәжірибелер үлкен өмірге өтуіне әсер етеді. Мұғалімнің жеке басы оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына көмектеседі [1]. Ақпараттың басым бөлігін біз көру арқылы аламыз, сондықтан да біздің тартымды бейнеміз өте маңызды. Оған ұқыптылық, іскерлік стиль, мәнер, әдеп, күлкі жатады. Сонымен қатар ойлау, іс-әрекет бейнесі, сөйлеу мәнері және тыңдай білу де маңызды болып табыла-

ды. Оқушылар мен әріптестерінің алдында өзін-өзі ұстай білуі мұғалім имиджі болып саналады. Егерде оқушы мұғалімнің жеке тұлғасына қызықпаса пәнге деген қызығушылығы да болмауы мүмкін. Басқа мамандық иелерінен мұғалімнің ерекшелігі оның қоғамдық мақсатында. Мұғалім оқушылар мен ата-аналар үшін басты тұлға болғандықтан, оған қойылатын талап та әрқашан жоғары.

В.М. Шепель «Имиджеология: жеке тартымдылық құпиясы» атты еңбегінде имидж ұғымына төмендегідей анықтамалар берген: имидж – адам туралы ұғым, мекеме туралы пікір, белгілі адамдармен, жасалатын заттар, индивидуалдық стиль адамы, адамдар тобын, мекемені сипаттайтын келбет» [2].

С.И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде: *«Имидж дегеніміз – ой-пікір, тұжырым, бір нәрсе туралы берілген көзқарас, қатынас»* делінген [3].

Қазіргі кезде тартымды қалыптасқан имидж педагогикалық іс-әрекеттің негізгі табысты бірден-бір шарты.

Имидж құрылымы:

- сыртқы бейне;
- вербалды және вербалды емес қарым-қатынасты пайдалану құралы;
- ішкі «Мен» сезімінің кәсібіне сәйкестігі.

Сыртқы имиджді құраушыларға: мимика, дауыс күші мен дауыс ырғағы, костюм, қимыл, сөйлеу мәнері жатады.

Айналаңыздағы адамның санасындағы сіздің бейнеңіз туралы көзқарас қандай? Ол сізбен жүздесуден соң сыртқы кейпіңіз бен өзіңізді ұстауыңыздың тәрбиелік мәні мен сөйлесу мәнеріңіз арқылы қалыптасады. Әрине сыртқы бейнеміздің үйлесімді әсер қалдыруы үшін вербалды және вербалды емес қатынас қажет:

- мәнерлі сөйлеу;
- көндіре білу;
- стиль мен киім түсінің психологиялық әсерін білу;
- тұрған тұрысқа, мимикаға және мәнерге көңіл бөлу;
- шыдамдылық;
- көргіштік;

– сезе білу.

Кеңістіктегі шығармашылық имиджі мәселесін зерттей отырып, Н.А. Бердяев, В.И. Вернадский, Д.И. Менделеев, К.Э. Циолковский және т.б. ғалымдар оның әлеуметтік-мәдени алғы шарттарын бөліп қарастырған. Олардың тұжырымдауынша, өркениеттердің ауысуы арқасында адамдардың түр-келбеті, тұлғасы, бет-бейнесі өзгеріске ұшырап отырады. Ғылыми-техникалық прогресстің арқасында адамдар тұлғасында бәсекеге қабілеттілік қасиеті пайда болады.

М. Насимов имидж мәселесін зерттей отырып, жоғары оқу орны оқытушылары мен студенттерінің имиджі туралы өз пікірін білдіреді. Оның ойынша, білім беру ұйымының негізгі басшыларының қызметі олардың мақсат-міндеттері, талаптары, уәждері, алғырлығы, зеректігі, қабілеттілігі, құндылықтары мен ұстанымдары арқылы айкындалады [4].

Кейбір зерттеушілер имидж тұлға мәдениетінің көрсеткіші деген тұжырымдарды да ұсынады. Сондықтан «мәдениет» ұғымы қандай түсінік беретініне тоқталып өттік.

«Мәдениет» ұғымы қазіргі заманғы гуманитарлық ғылымда фундаменталды ұғымдардың құрамына енсе, менеджмент ұйымы аясындағы мамандар кез келген ұйым ұлт сияқты өз мәдениетіне ие екендігін айтады. *Мәдениет* – (латын тілінен аударғанда cultura – өңдеу, тәрбие, білім беру, даму, оқу деген мағына білдіреді) материалдық және рухани еңбек өнімдеріндегі, әлеуметтік нормалар мен мекемелер жүйесіндегі, рухани құндылықтардағы, адамдардың табиғатқа, өзге адамдарға өздеріне қатынастарының жиынтығында, адамзаттың өмірлік іс-әрекетінің және ұйымның дамуының спецификалық тәсілі [5].

А.А. Радугин мәдениетті «мағына» түсінігі арқылы сипаттайды: *«Мәдениет* – адамның ойлау арқылы, адамзат өмірінің мәні мен мағынасын ашуға, түсінуге және нақтылауға деген талпынысы арқылы өзін-өзі жүзеге асыруындағы әмбебап тәсіл. Мәдениет адам алдында адамдарды ша-

быттандыратын, оларды белгілі бір бірлестікке (ұлтқа, діни және кәсіби топтарға және т.б.) топтастыратын мағыналық әлем ретінде көз алдына елестейді. Бұл мағыналық әлем ұрпақтан ұрпаққа беріліп, адамдардың тұрмыс-тіршілігінің тәсілі мен әлемді қабылдауды анықтайды» [6].

Әрбір адам өзіндік тәрбие, өзіндік сөйлеу, өзіндік бағалау, өзіндік ұғыну арқылы өзін-өзі таниды. Адам өзінің сыртқы дүниесін ғана танып қоймай, сондай-ақ сол арқылы әрекет жасауға тырысады. Адам объективті шындықты бейнелендіре отырып, сол процестерді ғана емес, сонымен бірге сезіне алатын және ойлай білетін тіршілік иесі ретінде өзін-өзі, өзінің мұрат-мүдделерін, адамгершілік бет-бейнелерін де саналы түрде түсінуге шақырады. Өзін-өзі бағалау тұлғаның өзіндік дамуы мен жетілуінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Тұлғаның тұрақты өзін-өзі бағалауы оның дұрыс, үйлесімді қалыптасу негізінде жатыр. Өзін-өзі бағалау адамның мінез-құлқы ғана емес, оның тұлғалық сипатына да әсер етеді. Тұлғаның жасөспірім шақтағы қалыптасуы тек ол өскен орта ғана емес оқушының өз талаптарына жауап бере алуына да байланысты [7].

К.Левин мен шәкірттерінің еңбектерінде тұлғаның қажеттіліктері, оларды қызықтырушылар деңгейі зерттеу нәтижесінде алынған деректер бойынша өзіне баға беру тұлғаның берілген тапсырманы орындау жетістіктері немесе кемшіліктеріне, топтағы мәртебесіне тәуелді екендігі көрсетіледі.

Олай болса, зерттеу жұмысымыздың келесі кезеңін біз оқушылардың имиджін қалыптастыруда өзіндік бағалаудың маңызын толық талдауға арнадық. Өзіндік бағалау К.Роджерстің пікірінше, қоршаған әлеуметтік ортада бейімделуге, оның ішкі талаптары мен сыртқы психологиялық жағдайларының үйлесіміне әсер етеді және өзіне баға беруге икемділік бұрынғы құндылықтарды жаңадан бағалауға мүмкіндік береді. Тұлғаның дамуы мен қалыптасуы мен өзіне баға берудің маңыздылығы американ психологі

К.Роджерс еңбектерінде айтылған. Ол тұлға құрылымында өзін өзі тану мен өзін бағалау маңызды екенін зерттеген. Бірақ Роджерс тұлғаның қоршаған ортаны, өзара қатынастарымен қатты байланыстырып жіберген, осы қатынастарды нақты «Мен» және идеалды «Мен» арасындағы қатынастық жалғыз факторы ретінде көрсеткен [8].

Адамның бойында қолдау тапқан өзін-өзі бағалау тек сол тұлғаға ғана тең және сол адамның дара психологиялық жағдайы, ішкі дүниесі. Осындай пікір, Өзін-өзі бағалауды зерттеп білуге, оқып-тануға болады, себебі адамның іс-әрекетінен өзіне берген бағасы көрініп тұрады. Баланың бойында қоғамнан аластатылған, ешкімге керек емеспін, еш нәрсемен ісім жоқ деген ойлар болады. И. Куперсмит «Өзін-өзі бағалау шарттары» деген кітабында өзін-өзі бағалаудың психологиялық сипатын көрсетті. Куперсмиттің ойынша, өзіне баға беру – жеке тұлғаның өз бағасын білу сезімінде, ал өзгелерге тұлғаның кейбір әрекеттерінен білінеді [9].

Зерттеу әдістері мен диагностикасы

Тәжірибе-педагогикалық жұмыста аталған кезеңдерді белгілеу негізіне П.Я.Гальперин және Н.Ф. Талызинаның ойлау әрекеттерін сатылы қалыптастыру теориясы алынды.

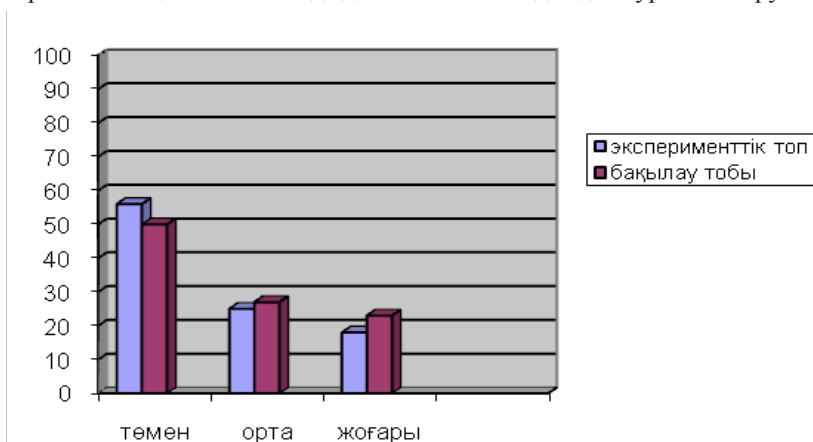
Белгіленген көрсеткіштерге сай адамгершілік мәдениетінің деңгейлері және оның диагностикалық белгілері анықталды.

Тәжірибе-эксперимент жұмысының алғашқы сатысында оқушылардың дүниетану пәнінде имидждік мәдениетінің қалыптасуының алғашқы деңгейін анықтау үшін ауызша сұрақ-жауап арқылы эксперимент және бақылау топтарынан тестілер алынды. Мұндай бақылау оқушылардың жеке даралық қасиеттерін анықтауға, тұлғалық мінездеме алуға, оқушылардың оқу пәндеріне қатынасын анықтауға мүмкіндік берді. Бұл тестілеу балалардың бойында адамгершілік-мәдени құндылық бағдарларының қалыптасу деңгейін анықтайтын пайдаланылады.

1-кесте – Оқушылардың имидждік мәдениеті деңгейінің диагностикалық белгілері

Имидждік мәдениет деңгейі	Диагностикалық белгілері (критерийлер)
Жоғары деңгей	Оқушылардың бойында имидждік мәдениеті қалыптасқан. Тіршілік атауына сүйіспеншілікпен қарайды. Үлкенді сыйлай, кішіге ізет ете біледі. Жолдасық, достық қарым-қатынас мәдениеті жақсы дамыған. Имидждік мәдениетіне байланысты тақырыпты жақсы түсінеді, негізгі ұғымдарға, анықтамаларға сипаттама беріп, дәлелдей біледі. Өздігінен бақылау жүргізе алады. Іс-әрекеті мен сөзі арасында байланыс бар. Құзыреттіліктері жоғары.
Ортаңғы деңгей	Белгіленген көрсеткіштер орта деңгейде қалыптасқан. Оқушылар имидждік мәдениеттің қажеттігін біледі, дегенмен маңыздылығын түсінбейді. Мұғалімнен көмек күтеді, әсіресе ұғымдар арасында байланыстарды табуда қиналады. Өздігінен бақылау жүргізе алады. Өздерінің сыртқы келбеттеріне мән береді.
Төменгі деңгей	Оқушыларда имидждік мәдениеті төмен дәрежеде қалыптасқан. Өздерін бағалай да, бақылай да білмейді. Айналасындағыларға қатыгездікпен қарайды. Сыныптағы оқушылармен жолдастық қатынасы ауыр. Өзімшіл. Қалай болса, солай жүреді. Имидж ұғымы туралы түсінігі тек киіммен шектеледі.

Тест мәліметтерін талдау эксперимент және бақылау топ оқушыларының адамгершілікке қатысты имидждік мәдениет деңгейлері салыстырмалы түрде шамалас деңгейде екені анықталды. Оны төмендегідей суреттен көруге болады.

1-сурет – Оқушылардың адамгершілікке қатысты имидждік мәдениетінің деңгейлері (алғашқы тілік)

Эксперимент және бақылау топтарының алғашқы тілік қорытындыларының салыстырмалы көрсеткіштері бойынша жоғары деңгей – эксперименттік топта – 18%, бақылау тобында – 23%, орта деңгей эксперименттік топта – 25%, бақылау тобында – 27%, төменгі деңгей – 57%, бақылау тобында – 50% көрсетті.

Констатациялық эксперимент нәти-

желері эксперимент тобы бойынша бізді қанағаттандырған жоқ, оқушылар берілген тест сұрақтарына нақты жауап бере алмады, адамгершілікке байланысты мысалдар келтіре алмады. Сондықтан, эксперимент тобында адамгершілік білім мен тәрбие деңгейін көтеруге арналған оқыту экспериментін өткізуге мақсат қойдық.

Келесі кезеңде «Имидж дегеніміз не?»

деген тақырыпта сауалнама жүргізілді.

Сұрақ нәтижелерін талдау барысында төмендегі көрсеткіштер алынды:

Эксперимент және бақылау топтарының «Имидж дегеніміз не?» сауалнамасы бойынша нәтиже көрсеткіштері: эксперимент және бақылау топтарының алғашқы тілік қорытындыларының салыстырмалы көрсеткіштері бойынша жоғары деңгей – эксперименттік топта 16%, бақылау тобында 19%, орта деңгей эксперименттік топта – 45%, бақылау тобында – 40%, төменгі деңгей – 39%, бақылау тобында – 59% көрсетті.

Көріп отырғандай, сауалнама сұрақтарына екі топ оқушылары да салыстырмалы түрде шамалас жауаптар берген. «Жоғары деңгейлі» жауаптар 20%-ға да жетпейді. Ал «орта» деңгей 50%-ға жетпейді, бірақ «төмен деңгей» бақылау тобында басымдық танытып отыр.

Анықтау экспериментінен кейін сыналушы топ оқушылары және пән мұғалімдерімен түзету-дамыту іс-шаралары ұйымдастырылды.

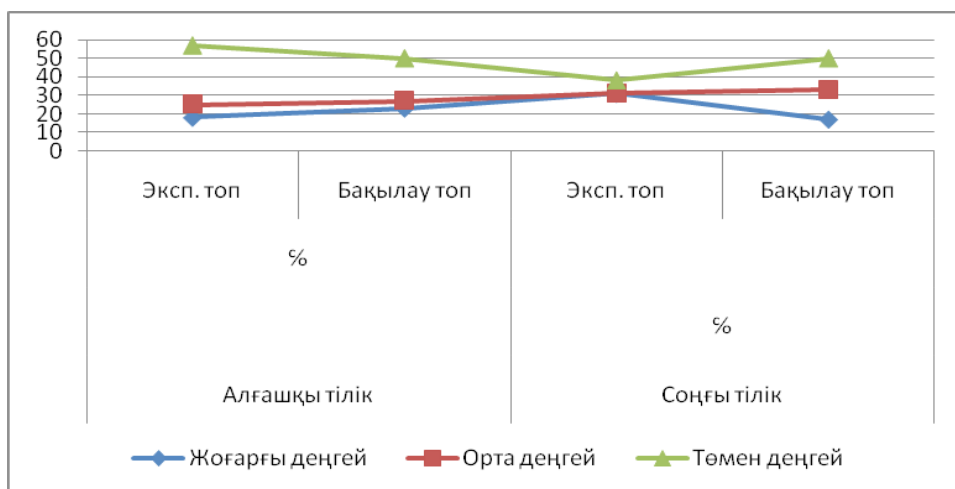
Мұнда «Мұғалім-оқушы» схемасында сабақ және сабақтан тыс уақытта тренингтік жаттығулар, әдістемелер, ойындар жүргізілді. Оқушылармен тренингтік жаттығулар жұмыстан кейінгі

қысымды шығару, оқушылармен қарым-қатынас қиындықтарын шешу, алдын алу мақсатына негізделді. Тиімді қарым-қатынас деңгейін дамытуға арналған: «Туған күн», «Мейірімді есім», «Иікі сәуле», «Менің күшті жақтарым», «Мен жаңа адам болдым! Мен күшті, шыдамды адам болдым! Мен барлық істі жақсы орындаймын!» жаттығулары арқылы тілек айту ауызша (вербалды) түрде, ал сыйлықтар мимика, ым-ишарат, жұмбақ түрінде берілетіндіктен қатысушылардың киялы, ойлау деңгейі және қарым-қатынастағы бір-біріне тәуелділігі анықталады. Бұл жаттығулардың мақсаты – эмпатияны дамыту, жағымды эмоционалды фон жасау.

Кездесу соңында мұғалімдер өз сезімдерімен бөлісіп, психологтің «Бүгінгі жаттығудың Сіз үшін не пайдасы болды?» деген сұрағына мынадай жауаптар берді:

- балаға деген сүйіспеншілік
- тұрақты қатынас
- аса қамқор болу
- шектен тыс талап қою
- парықсыздық
- қатаң қарау.

Жүргізілген қалыптастыру жұмыстарынан соң, эксперимент және бақылау топтарының алғашқы және соңғы көрсеткіш нәтижелерін салыстырдық.

2-сурет – Эксперимент және бақылау топтарының алғашқы және соңғы тілік қорытындыларының салыстырмалы көрсеткіштері

Эксперимент және бақылау топ оқушыларының алғашқы және соңғы тілік қорытындылары бойынша адамгершілік мәдениетінің деңгейлік ауытқуын келесі кестеден айқын көре аламыз (2-сурет).

Эксперимент және бақылау топтарының соңғы тілік қорытындысының көрсеткіштері бойынша жоғары деңгей – эксперименттік топта – 31%, бақылау тобында – 17%, орта деңгей эксперименттік топта – 31%, бақылау тобында – 33%, төменгі деңгей – 38%, бақылау тобында – 50% көрсетті. Тәжірибе-эксперимент жұмысы нәтижесінде эксперимент және бақылау топтарының соңғы тіліктерінің қорытындысы бойынша эксперимент тобында жоғарғы деңгейі бақылау тобымен салыстырғанда 12%-ға артық екендігі көрінді.

Қорытынды

Имидж табиғаты, типтері, мазмұны

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Зязюн И. А Основы педагогического мастерства. – Киев: Высш.школа, 1987. – 208 с.
2. Шепель В.М. Имиджелогия. Секреты личного обаяния. – М., 1994.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. Язык, 1983. – 816 с.
4. Имидж мәселесі туралы // URL: <http://rek-mat.com/article/view/id/1999>
5. Гвишиани Д.М. Краткий словарь по социологии. – М.: Политиздат, 1989. – С. 73–74.
6. Культурология: учебное пособие / Сост. и отв. ред. А.А. Радугин. – М.: Центр, 2003. – 74 с.
7. Андреева Г.М. Психология социального познания. – М., 2000.
8. Общая психология теории личности. Феноменологическая позиция Роджерса // URL: <http://libsib.ru/obschaya-psichologiya/teoriilichnosti/fenomenologichesk.-pozitsiya-rodzhersa>
9. Лысова А.В. Психология семьи. – Ч. 2. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2003 // URL: http://pedlib.ru/Books/3/0022/3_0022-146.shtml

REFERENCES

1. Zyazyun I.A. Bases of pedagogical skills. – Kiev: High School, 1987. – 208 p.
2. Shepel V.M. Imageology. Secrets of personal charm. – M., 1994.
3. Ozhegov S.I. Russian dictionary / Ed. N.Yu. Shvedova. – Moscow: Russian language, 1983. – 816 p.
5. Problems of Image // URL: <http://rek-mat.com/article/view/id/1999>
6. Gvishiani D.M. Concise Dictionary of Sociology. – M.: Politizdat, 1989. – p.73–74.
7. Andreeva G.M. Psychology of social cognition. – M.: Aspect Press, 2000. – 288 p.
8. General psychology theory of personality. Phenomenological position of Rogers // URL: <http://libsib.ru/obschaya-psichologiya/teoriilichnosti/fenomenologichesk.-pozitsiya-rodzhersa>
9. Lysova AV Psychology of family. – Part 2. – Vladivostok: Dalnevost. University Press, 2003 // URL: http://pedlib.ru/Books/3/0022/3_0022-146.shtml

мен түрлері, құрылымына тоқталсақ, назарымызды мына нәрселерге аударуымыз қажет. Біздің әрқайсысымыз белгілі бір бейнені жасаймыз. *Имидж – адам туралы қалыптасқан ұғым-түсініктер жиынтығы.*

Зерттеу жұмысымыздың нәтижелеріне сүйене отырып, төмендегідей ұсыныстар береміз:

– оқушылардың имидждік мәдениетін қалыптастыру жұмысының тиімділігін арттыру үшін, ең алдымен, оқытушының өз имиджін дұрыс қалыптасуына жағдай жасау;

– мектепте біртұтас педагогикалық процесті тиімді ұйымдастыру негізінде педагог, оқытушы беделі мен имиджін қалыптастыру жұмыстарына үздіксіз көңіл бөлу.

КАСЫМОВА Р.С., ШАГЫРБАЕВА М.Д. ФОРМИРОВАНИЕ ИМИДЖЕВОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматриваются различные трактовки понятий «имидж» и «культура», история появления данных терминов, особенности, принципы, ценности, способы формирования, структура, анализируются труды зарубежных и отечественных ученых-исследователей по исследуемой теме. Проведены комплексные методические диагностические работы, определена значимость формирования самооценки, предложены эффективные методы и приемы, создана структурно-содержательная модель формирования имиджевой культуры школьников. В результате исследования выявлено, что формирование имиджевой культуры школьников является условием правильного формирования имиджевой культуры преподавателей.

В заключение авторами статьи проведен научно-теоретический анализ понятий «имидж», «имиджевая культура», определены эффективные способы формирования имиджевой культуры школьников на практике, разработаны и вынесены на обсуждение экспериментально-прикладные предложения по работе над формированием имиджевой культуры школьников на основе эффективной организации единого педагогического процесса.

Ключевые слова: имидж, культура, самооценка, система ценностей.

KASYMOVA R.S., SHAGYRBAYEVA M.D. FORMATION OF IMAGE CULTURE OF SCHOOLCHILDREN

The article studies various interpretations of the concepts of “image” and “culture”, the story of appearance of these terms, their features, principles, values, ways of formation, and structure; analyses the works of foreign and domestic scientists and researchers on the studied topic. The authors have conducted a comprehensive diagnostic methodical work, determined the significance of formation of self-esteem, offered effective methods and techniques, and created the model of structure and content of formation of image culture of schoolchildren. The study showed that the formation of image culture of schoolchildren is the prerequisite for the correct formation of image culture of teachers.

In conclusion, the authors provide scientific and theoretical analysis of the concepts of “image”, “image culture”, identify the effective ways of formation of image culture of schoolchildren in practice, and present for discussion the developed experimental and applied proposals for the formation of image culture of schoolchildren on the basis of effective organization of uniform pedagogical process.

Keywords: image, culture, self-esteem, value system.

УДК 373.2

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДОШКОЛЬНИКОВ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Д.В. ЛЕПЕШЕВ

Ю.С. ДИК

В статье авторы рассматривают актуальные проблемы социализации детей дошкольного возраста на современном этапе развития дошкольного воспитания и образования. Воспитание и обучение ребенка в дошкольном возрасте является новым шагом вхождения его в окружающий мир. Важная роль в оптимизации процессов социальной адаптации детей принадлежит дошкольным учебным заведениям, поскольку именно там происходит активное формирование личности. Социализация – процесс усвоения индивидом социального опыта, системы социальных связей и отношений. В процессе социализации человек усваивает общественно одобряемые формы поведения, необходимые ему для нормальной жизни в обществе. Перед педагогами, кроме традиционных вопросов – чему учить и как воспитывать ребенка в современных условиях, встает проблема: как сформировать человека, который отвечал бы требованиям общества на нынешнем этапе исторического развития. Основные структуры личности закладываются в первые годы жизни, а значит, на семью и дошкольные учреждения возлагается особая ответственность по воспитанию личностных качеств у подрастающего поколения

Ключевые слова: воспитание, обучение, социализация, семья.

Введение

Воздействие институтов социализации выступает внешним фактором, задающим содержание и формы социализации ребенка, направления формирования его социальной компетентности. К специальным социальным институтам, одной из важнейших функций которых является социализация личности, относятся дошкольные учебные заведения, школа, профессиональные учебные заведения, детские и молодежные организации и объединения, семья. Внутренними факторами социализации выступают возрастные и индивидуальные особенности самого ребенка, воплощающиеся в субъективной системе переживаний социальных отношений и формирующейся картине мира.

Понятие «социализация» при широком толковании представляет собой процесс вхождения в социальную действительность через развитие психики и личности ребенка [1].

Социализация как процесс и результат усвоения и последующего активного воспроизводства индивидом социального опыта неразрывно связан с общением и со-

вместной деятельностью людей.

Воспитание, обучение, развитие относятся к формам социализации личности как управляемые и целенаправленные процессы социализации.

Задачей целенаправленной работы по социализации считается формирование социально активной личности, способной к творческой деятельности, к самореализации, установившей устойчивую гармоничную систему отношений к другим людям, обществу, труду, к себе.

Тенденция роста деструктивных явлений (жестокость, повышенная агрессивность, отчужденность, тревожность) имеет свои истоки в дошкольном детстве.

Основная часть

Чтобы определить условия социального развития ребенка дошкольного возраста, выделим основные противоречия «социального развертывания» ребенка, обусловленные его возрастными особенностями. Это противоречия между:

– большими потенциальными возможностями ребенка и их малой «востребованностью» обществом;

- активным характером ребенка и его малым социальным опытом;

- стремлением ребенка к общению и его неумением правильно построить коммуникативный акт;

- преобладанием в общении взрослого и ребенка объяснительно-иллюстративного способа обучения и необходимостью осуществлять творческо-поисковый характер деятельности.

Противоречия эти, если взрослый решает их на уровне конкретных актов взаимодействия, обеспечивают раскрытие потенциальных возможностей ребенка. Более того, выступают движущими силами другого, более широкого процесса – саморазвития детской личности. Именно социальная жизнь создает ребенку условия для развития – внешние и внутренние – в процессе освоения им ценностей культуры. Выделим основные условия, которые обеспечивают личностное становление и социальное развитие ребенка.

Прежде всего, это обеспечение самодетельности детей. Образование невозможно дать. Еще А.Дистервег писал: «Было время, когда считали возможным сообщить образование. Даже знания в собственном смысле слова сообщить невозможно. Можно их человеку предложить, подсказать, но овладеть ими он должен путем собственной деятельности... Можно наполнить чем-нибудь тело, например ядом, но ум наполнить ничем нельзя. Он должен самодетельно все охватить, усвоить, переработать» [2]. Воспитанник должен быть не только объектом воспитания, но и субъектом его. Реализуя это условие, взрослый предоставляет ребенку максимально возможную самостоятельность, активизирует его путем игровой мотивации или личностной заинтересованности.

Следующим важным условием считаем реализацию принципа самоорганизации детей. Принцип самоорганизации предполагает рациональную, осознанную самоорганизацию, под которой понимается умение ребенка без систематического внешнего контроля, без помощи и давления со стороны взрослого самостоятельно и

рационально организовывать и проводить свою деятельность по осуществлению принятых целей. Самоорганизация у ребенка дошкольного возраста связана с появлением у него такого важнейшего психического новообразования, как произвольность психических процессов. Это происходит в старшем дошкольном возрасте. С появлением у ребенка произвольности коренным образом должны измениться содержание и формы общения с ним, методы руководства детской деятельностью. В первую очередь это связано с предъявлением требований к результату детской деятельности. Становится возможным формирование у ребенка умения воспринимать задачу, умения планировать свою деятельность, формирование самоконтроля, самооценки. Разумное обучение должно быть обучением самоорганизации.

Необходимым условием считаем коллективное образовательное взаимодействие. Традиционно в педагогике применялись и применяются лишь две формы организации образовательного процесса: фронтальная и индивидуальная. При этих двух формах организации ребенок общается только с педагогом. Между тем для плодотворного и полноценного развития ребенка как личности недостаточно одного общения и взаимодействия со взрослым, не менее важно и необходимо общение детей между собой. Установлено, что формирование таких действий, как контроль и оценка, происходит более успешно в условиях кооперации со сверстниками, чем при взаимодействии со взрослыми. Постоянные контакты ребенка с разновозрастными партнерами полезны для формирования полноценного опыта общения, открывая дополнительные возможности его развития путем взаимообучения при взаимодействии старших детей с младшими. Общение ребенка с детьми разного возраста обеспечивает широкую социальную практику, что позволяет ему легко адаптироваться в любой среде [3].

В разновозрастном взаимодействии особую роль играет принцип ролевого участия. Благодаря своей «роли» ребенок ста-

новится субъектом своей деятельности, а не только объектом воздействия взрослого, так как он сам определяет в границах своих полномочий цели и способы осуществления своих обязанностей. Исполнение ролевых обязанностей требует ответственности и одновременно формирует эту ответственность. Формирование ответственности как качества личности считаем важнейшей задачей воспитания ребенка дошкольного возраста. В понятии ответственности выделяем следующие компоненты:

- ясное знание личностью своих конкретных обязанностей, значимых для нее и для общества;

- принятие этих обязанностей, положительное переживание личностью своего отношения к ним, стремление к их выполнению;

- принятие этих обязанностей в конкретных действиях и поступках, способность личности контролировать свои действия, свое поведение.

Результативность социализации определяется самочувствием личности. Удовлетворенность ребенка деятельностью, взаимоотношениями, защищенность личности в семье и детском коллективе, его внутреннее спокойствие – все это определяется термином «эмоциональное благополучие», которое является обязательным условием развития личности ребенка начиная с самых ранних этапов его жизни.

Организуя образовательное взаимодействие в семье и детском саду, необходимо выполнять основные требования:

1. Учет индивидуальных (интеллектуальных, эмоциональных, мотивационных и др.) особенностей ребенка, его темперамента, характера восприятия им учебного материала, типа памяти, характера функциональной асимметрии полушарий головного мозга и т.п.

2. Недопущение чрезмерной, изнуряющей интеллектуальной, эмоциональной, нервной нагрузки при освоении учебного материала, стремление добиться оптимальных (наилучших из возможных для конкретного ребенка) результатов обуче-

ния при минимально необходимых затратах времени и сил ребенка.

3. Обеспечение благоприятного морально-психологического климата в семье и детском коллективе, безусловное сохранение, поддержание и укрепление психического здоровья детей, всемерное исключение любых фактов, могущих негативно повлиять на психическое состояние ребенка (авторитарное давление, грубость, едкая обидная ирония, бестактность, отсутствие условий для удовлетворения своих базовых потребностей в самовыражении, в защищенности, в хорошем отношении к друзьям и т.д.)

4. По мере развития гуманистических тенденций в организации и осуществлении образовательного процесса делать акцент не только на подходе, не приносящем вреда, но и на том, чтобы научить ребенка самостоятельно защищать себя от стрессов, обид, оскорблений, обучить его средствам психологической самозащиты.

Некоммуникабельность, неуверенность в себе, застенчивость ребенка могут оказаться серьезным тормозом в развитии его активности и инициативности и в дальнейшем развиться в такие нежелательные свойства характера, как чрезмерная робость, нерешительность, безынициативность, слепое подражание тому, кто уверенно взял инициативу в том или ином деле [4].

Для определения неуверенности существуют следующие внешние признаки:

- затруднение в контактах (небольшой круг общения, низкий уровень активности);

- проявление нерешительности, застенчивости при установлении контакта с незнакомыми взрослыми, сверстниками;

- ожидание неудач в деятельности и общении: «У меня не получится», «Я не сумею», «Со мной не будут играть».

Для составления более полной картины проявлений неуверенности, кроме собственных наблюдений, мы изучаем мнение родителей и всех педагогов, работающих с нашими детьми. С этой целью им предлагается ряд характеристик детей, из которых

они выбирают ту, которая соответствует особенностям каждого ребенка. Например: «ребенок общителен со взрослыми, общителен с детьми; не очень общительный, не идет на контакт с незнакомыми взрослыми и детьми; замкнут, любит играть один; умеет организовать детей в игре, выполняет только «командные роли»; руководить игрой не берется; умеет дружно играть без конфликтов; конфликты возникают, но редко; обидчивый, не очень обидчивый; уверенный, решительный» и т.д.

Детей, проявляющих признаки неуверенности, можно условно подразделить на три подгруппы:

- Дети, у которых неуверенность носит неустойчивый, ситуативный характер и проявляется как психическое состояние, ожидание неуспеха в осложненных ситуациях, где присутствует новизна;

- Дети, неуверенность которых носит стабильный характер и проявляется как характерологическое свойство личности в отдельных видах деятельности (продуктивной, речевой, связанной с двигательной активностью) или в отношениях;

- Дети, у которых неуверенность распространяется на все виды деятельности и отношения и приобретает хроническую форму, так называемую «разлитую тревожность».

Среди причин, вызывающих состояние неуверенности ребенка, выделяют следующие:

- авторитарность взрослых (в семьях авторитарного типа дети менее активны, инициативны, самостоятельны в своих поступках, для них характерна покорность взрослым, не исключая в некоторых случаях проявление агрессивности относительно сверстников). В зарубежной психологии была выявлена отрицательная корреляция между авторитетным стилем воспитания, которого придерживаются взрослые, и таким личностным качеством их детей, как уверенность;

- завышенные требования со стороны взрослых, так как они вызывают ситуацию хронической неуспешности;

- частые упреки, вызывающие чувство

вины («ты так себя плохо ведешь, что у меня болит голова», «мне стыдно за тебя» и т.д.), придиричивость;

- частые запреты и ограничения свободы или равнодушная вседозволенность;

- неаргументированность оценок со стороны взрослого;

- низкий уровень умений и навыков детей в отдельных видах деятельности;

- особенность психодинамических процессов ребенка, тип высшей нервной деятельности, свойства темперамента, нервно-психическое состояние и т.д.

В систему педагогического воздействия по преодолению неуверенности у детей необходимо включить следующие компоненты:

- доброжелательного, доверительного отношения к ребенку (доверие способно вызвать эмоциональный отклик ребенка, стимулировать развитие в отличие от всевозможных угроз и требований);

- бережного отношения к детям (нарушение индивидуальной комфортности приводит к невротизации, стрессам);

- эмоциональной поддержки детей (одобрение взглядом, улыбкой, стимулирующие оценки типа «Знаю, у тебя получится», «Уверена, ты это сможешь» и т.д.);

- фиксацией внимания на положительных сторонах личности ребенка;

- поощрением малейших успехов ребенка, его старательности. Щадящий оценочный режим в той области, в которой успехи ребенка невелики. При оценивании ребенка не сравниваем его с другими, а только с «самим собой»;

- использованием приема превращения ребенка из обучаемого в обучающего, здесь ребенок на правах владеющего информацией нацелен на выполнение роли организатора на занятиях, в играх, в бытовых процессах (разновозрастная группа дает прекрасную возможность для реализации этого приема);

- формирования у детей адекватной личностной самооценки (у неуверенных детей обычно заниженная самооценка);

- расширения сферы общения ребенка за счет постоянных контактов с детьми

разного возраста [5].

Понимая трудности неуверенных детей, необходимо проявлять особый такт в отношении к ним, снимать отрицательное напряжение и чувство дискомфорта всеми возможными средствами, формировать правильное отношение к себе, к окружающим детям и взрослым.

В настоящее время, когда научно-технический прогресс достиг высокого уровня развития, особую ценность приобретает активный человек с высоким творческим потенциалом, способный к быстрому и конструктивному принятию решений, гармонично взаимодействующий с окружающим миром.

Условия и истоки успешной социализации личности кроются в детском возрасте, когда особую актуальность приобретают тесное сотрудничество семьи и детского сада, их взаимодополняемость для эффективного процесса социализации ребенка-дошкольника. Очевидно, что семья и детский сад, выполняя свои особые функции, не могут заменить друг друга и должны взаимодействовать во имя полноценного развития ребенка.

Устанавливая взаимоотношения с семьей, дошкольное образовательное учреждение создает условия для полноценного процесса социализации ребенка-дошкольника. Если семья будет принимать непосредственное участие в воспитании и развитии своего ребенка с помощью дошкольного учреждения, то ребенок будет развит социально и как личность.

Своевременное проведение диагностики общих и частных проблем в воспитании и развитии ребенка (с учетом стиля и особенностей семейного воспитания) для оказания помощи родителям.

Оказание помощи родителям в воспитании, в некоторых вопросах по уходу за ребенком или чуткому к нему отношению для гуманизации детско-родительских отношений.

Выявление проблем и оказание помощи (предоставление информации родителям или обучение практическим навыкам), проведение педагогических консультаций,

бесед, семинаров, тренингов, конференций.

В рамках психологической поддержки семьи возможна реализация следующих направлений: психопрофилактика, психодиагностика, психокоррекция. На совместных занятиях воспитатель демонстрирует родителям те приемы и упражнения, проводимые с детьми, которые помогают предупредить нежелательные проявления в поведении и развитии детей [6].

Воспитатель избирательно работает с теми детьми и их родителями, у которых обнаружили затруднения в общении, замкнутость, повышенный агрессивный фон во взаимодействии.

Психологическое просвещение родителей (развитие психологической грамотности). В отдельных случаях предполагается индивидуальная коррекционная работа с детьми.

Заключение

Таким образом, в ходе занятий с детьми (при наблюдении) намечается план работы с родителями по профилактике, диагностике психических состояний, поведения, а также психическому развитию детей.

Выполнение данных рекомендаций окажет положительное воздействие на процесс взаимодействия дошкольного учреждения и семьи ребенка в целях успешной и полноценной социализации ребенка-дошкольника. Достигается положительный эмоциональный настрой педагогов и родителей на совместную работу по воспитанию детей. Родители обретут уверенность в том, что педагог в содействии с дошкольным образовательным учреждением всегда поможет им в решении педагогических проблем и в то же время не навредит, так как будут учитываться мнения семьи и предложения по взаимодействию с ребенком. Педагоги, в свою очередь, заручатся пониманием со стороны родителей в решении проблем (от материальных до хозяйственных). В полной мере будет учитываться индивидуальность ребенка, так как педагог, постоянно поддерживая контакт с семьей, знает особенности, привычки своего воспитанника и учитывает их в работе,

учитывает тип семьи и стиль семейных отношений, что, несомненно, ведет к повышению эффективности педагогического процесса. А также дает возможность реализации единой программы воспитания и развития ребенка в дошкольном учреждении и семье.

В заключение статьи необходимо отметить, что социализация в настоящее время представляет собой важный аспект развития личности в целом, и в интересах каждого учителя, каждого родителя и, наконец, каждого ученика сделать процесс социализации максимально комфортным прежде всего для ребенка.

Проблема социализации детей дошкольного возраста тесно связана с

подготовкой детей к школе. В настоящее время сохраняется тенденция, когда специфические формы детской деятельности жизни: игра, рисование, лепка, конструктивная деятельность – вытесняются школьными формами обучения.

Успешное решение задач социально-эмоционального развития взаимосвязано с высокими показателями личности в других сферах. Основы личности формируются в раннем детстве, и то, как организована жизнь ребенка на этом этапе развития, влияет на его будущий склад характера. Следует создавать предсказуемые и понятные правила жизни, способствующие успешной социализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голованова Н.Ф. Социализация младшего школьника как педагогическая проблема. – СПб.: Специальная литература, 1997.
2. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1956. – С. 136–203.
3. Реан А.А. Социализация личности // Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. – СПб.: Питер, 2000.
4. Инина Т.В. Особенности семейного общения как условие успешной социализации детей // Мат-лы Междунар. конф. «Психология общения: социокультурный анализ» (Ростов-на Дону, 30 октября–1 ноября 2003 г.). – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2003. – С. 333.
5. Данилина Т. А., Степина Н. М. Социальное партнерство педагогов, детей и родителей: Пособие для работников детского сада. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 106 с.
6. Козлова С.А. Я – человек: Программа соц. развития ребенка. – М.: Школ. Пресса, 2003. – 44 с.

REFERENCES

1. Golovanova N.F., Socialization of the younger pupils as pedagogical problem. – SPb.: Special literature, 1997.
2. Disterveg A. Selected pedagogical writings. – M.: Uchpedgiz, 1956. – S. 136–203.
3. Rean A. Socialization of the person // Personality Psychology in the works domestic psychologists: chrestomathy. – SPb.: Peter, 2000.
4. Inina T.V. Features of family communication as condition of successful socialization of children // Materials of international conference “Psychology of communication: a socio-cultural analysis” (Rostov-on-Don, on October 1, 30 November, 2003). – Rostov N / D.: Publishing house the Rostov state university, 2003. – P. 333.
5. Danilina T.A., Stepina N.M. Social partnership of teachers, parents and children: A guide for kindergarten workers. – M.: Iris Press, 2004. – 106 p.
6. Kozlova S.A. I am a person: the program of social developments of the child. – M.: School Press, 2003. – 44 p.

ЛЕПЕШЕВ Д.В., ДИК Ю.С. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ЖАҒДАЙЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

Мақалада авторлар қазіргі кезеңдегі мектепке дейінгі тәрбие мен білімді дамытуда, мектепке дейінгі жастағы балалардың әлеуметтенуінің өзекті мәселелерін қарастырады. Мектепке дейінгі жастағы баланы тәрбиелеу мен оқыту, оның қоршаған әлемге шығудағы жаңа қадамы болып табылады. Балалардың әлеуметтік бейімделу үдерісін оңтайландырудағы басты рөл мектепке дейінгі оқу мекемелеріне жатады, себебі олардың белсенді тұлғалық қалыптасуы сонда өтеді. Әлеуметтену – әлеуметтік тәжірибедегі жекелікті меңгеру үдерісі, әлеуметтік байланыстар мен қатынастар жүйесі. Адам әлеуметтену үдерісі кезінде қоғамда қалыпты өмір сүру үшін өзіне қажетті, қоғамда мақұлданған мінез-құлық формаларын игереді. Педагогтер алдында дәстүрлі мәселелерден басқа баланы қазіргі жағдайларда неге үйретіп, қалай тәрбиелеу керек деген мәселе тұрады, яғни тарихи дамудың қазіргі кезеңінде, қоғамның талаптарына жауап бере алатын адамды қалай қалыптастыру керек? Тұлғаның негізгі құрылымы оның өмірінің алғашқы жылдарында қалана бастайды, сондықтан өскелең ұрпақтың саналы тұлғалық тәрбиесі бойынша басты жауапкершілік отбасы мен мектепке дейінгі мекемелерге артылады.

Кілтті сөздер: тәрбие, оқыту, әлеуметтендіру, отбасы.

LEPESHEV D.V., DIK Yu.S. CURRENT PROBLEMS OF PRESCHOOL SOCIALIZATION: STATUS AND PROSPECTS

In the article, the authors study the acute problems of preschool socialization at the present stage of development of preschool upbringing and education. Preschool upbringing and education is a new step of a child into the outside world. Preschool educational institutions play an important role in optimizing the processes of social adaptation of children as they are the place of active formation of personality. Socialization is the assimilation by individual of social experience, the system of social connections and relationships. During socialization, the person acquires socially approved behaviours needed for a normal life in the society. In addition to traditional questions - what to teach and how to bring up a child in the modern conditions, the teachers face a problem: how to form a person who would meet the demands of society at the present stage of historical development. Basic structure of personality is build up in the first years of life, therefore the family and preschool institutions bear a special responsibility for the upbringing of personal qualities in the younger generation.

Keywords: upbringing, teaching, socialization, family.

УДК 377.5:37.02

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

С.К. БЕРКИМБАЕВА
З.Ж. БЕКМАМБЕТОВА

В статье рассмотрены основные проблемы формирования культуры коммуникации студентов, коммуникативный подход к методике обучения иностранному языку. Внедрение технологий формирования коммуникативной культуры послужило оптимизации учебного процесса и способствовало развитию коммуникативной культуры студентов в контексте общей культуры современного общества. В целях гармоничного развития коммуникативной культуры студентов преподавание гуманитарных предметов в экспериментальных группах основано на использовании межпредметного подхода.

да, стимулировании коммуникативной деятельности студентов, достижении вариативности в представлении различных форм обучения. Динамика развития показателей сформированности коммуникативной культуры исследовалась на протяжении всего эксперимента путем наблюдений и моделирования показателей сформированности коммуникативной культуры студентов. Это позволило детально проанализировать специфику коммуникативного поведения каждой группы и выявить рациональные пути педагогического руководства учебной деятельностью.

Ключевые слова: коммуникативная культура, процесс обучения, коммуникативный подход, технология обучения.

Введение

Проблему формирования коммуникативной культуры студентов высшей школы следует рассматривать в едином комплексе действий, связанных с пересмотром подходов к образованию, а также с учетом глобальных, государственных, локальных задач по воспитанию идеологии рыночных отношений и устойчивого развития общества. Молодому поколению, а в первую очередь наиболее образованной, авангардной его части – выпускникам высших учебных заведений – предстоит возрождать экономику государства.

В Казахстане, вступившем на путь независимого развития, происходит процесс реорганизации общественных отношений, поэтому ответственность за формирование коммуникативной культуры учащейся молодежи возложена на систему образования – социальный институт общества, призванный передавать молодому поколению важнейшую часть накопленного человечеством опыта.

Поскольку в период обучения в высшей школе происходит одновременное накопление знаний и оформление всей системы мировосприятия личностью, то научно обоснованное, рациональное использование технологии формирования коммуникативной культуры студентов стимулирует развитие у них ценностных ориентаций современного специалиста, способности к адаптации на рынке труда и к самореализации в обществе по окончании обучения. Разработка и апробация данной технологии и составила суть проделанной опытно-экспериментальной работы.

Основная часть

Анализ последних исследований и публикаций. Отдельные аспекты формирова-

ния культуры коммуникации и ее компонентов рассматривали такие казахстанские ученые, как А. Бегимова [1], С. Козыбаева [2], К. Койшиев [3], Г. Косымова [4], Е. Погожева [5], И. Сманов [3].

Наибольший интерес для нашего исследования представляют изыскания А. Нуржановой, разрабатывающей коммуникативный подход к методике обучения иностранному языку [6].

Целью статьи является описание и обоснование технологии формирования коммуникативной культуры студентов в процессе изучения иностранного языка.

Изложение основного материала. Педагогический эксперимент проводился на протяжении 2013–2014 гг. на базе Казахского национального технического университета имени К.И. Сатпаева.

Констатирующий эксперимент заключался в выявлении качественного состояния проблемы исследования:

- определении и описании уровней сформированности коммуникативной культуры участников эксперимента;
- выборе методик и составлении материалов тестирования студентов;
- тестировании уровней сформированности речевой культуры и культуры общения;
- ознакомлении со спецификой преподавания гуманитарных предметов;
- выявлении причин недостаточно развитой коммуникативной культуры у студентов, продемонстрировавших средний и низкий уровни сформированности коммуникативной культуры при тестировании.

В качестве показателей сформированности были определены три последовательно связанных уровня сформированности коммуникативной культуры – высокий,

средний, низкий.

Высокий уровень характеризуется ценностно-мотивационным отношением к коммуникации как средству достижения целей в общении с окружающими, пониманием необходимости совершенствовать навыки общения и речевую культуру, умением использовать эти навыки в любых ситуациях общения, большим разнообразием речевых приемов и стратегий коммуникативного поведения, систематичностью, последовательностью, целесообразностью использования их в различных ситуациях общения, проявлением творческой активности в процессе коммуникации, высокой грамотностью речи, умением произвести положительное впечатление, быстрой реакцией в диалоге.

Средний уровень сформированности коммуникативной культуры характеризуется недостаточно сложившимся ценностно-мотивационным отношением к культуре коммуникации как средству самореализации и адаптации в общественных отношениях; недостаточно развитыми навыками адаптации к различным ситуациям общения; проявлением неуверенности и недостаточной активности в динамике

коммуникации; развитыми навыками речевой культуры, но недостаточно развитым умением использовать их в реальных ситуациях общения.

Низкому уровню соответствует непонимание роли коммуникативной культуры в саморазвитии личности, неумение использовать приобретенные навыки коммуникации для достижения поставленных перед процессом коммуникации целей, низкая сформированность речи и неумение адаптироваться к динамике коммуникативной ситуации, неспособность произвести положительное впечатление на собеседника, неумение лидировать в диалоге и добиваться поставленных целей, отсутствие вдохновения и творческой активности, низкая скорость реакции на реплику партнера по коммуникации.

В связи с необходимостью получения полной и объективной информации о лингвистических знаниях, о ходе тестирования были собраны данные об уровнях речевой/языковой компетентности студентов и выявлены причины ошибочного употребления студентами тех или иных языковых (речевых) структур. Результаты переработаны и объединены в таблице 1.

Таблица 1 – Уровни языковой/речевой компетентности студентов

Критерии оценки	Экспериментальные группы	Контрольные группы
<i>Уровень речевой компетентности</i>		
1. Беглость речи	средний	высокий
2. Чистота речи	средний	высокий
3. Образность речи	высокий	средний
4. Стиль речи	средний	средний
<i>Уровень языковой компетентности</i>		
1. Чтение	высокий	высокий
2. Грамматика	средний	низкий
3. Фразеология	средний	высокий
4. Словарный запас	низкий	средний

Анализ результатов подтвердил, что процесс восприятия языковой информации студентами подвержен влиянию сле-

дующих факторов:

– методов, технологий, приемов обучения;

- индивидуальных особенностей студента;
- характера группового взаимодействия на занятиях;
- межличностных отношений, складывающихся в процессе обучения.

Собранные данные подтвердили необходимость проведения формирующего эксперимента, который предполагал внедрение технологии формирования коммуникативной культуры в процесс преподавания гуманитарных предметов и организацию учебно-воспитательного процесса в экспериментальных группах в соответствии с таким алгоритмом:

- 1) научное обоснование сущности формирования коммуникативной культуры как профессиональной ценности будущих специалистов;
- 2) учет педагогических условий, которые способствуют эффективному формированию коммуникативной культуры студентов высшей школы;
- 3) организация групповой и индивидуальной, аудиторной и внеаудиторной работы студентов в целях развития компонентов коммуникативной культуры;
- 4) организация подготовки будущих специалистов к профессиональному общению на рабочих местах;
- 5) систематическое наблюдение и осуществление контроля над динамикой развития показателей сформированности коммуникативной культуры студентов.

Учитывая это и принимая во внимание особенности преподавания гуманитарных предметов в высшей школе, мы организовали эксперимент по внедрению технологии формирования коммуникативной культуры в учебный процесс. Опишем шаги по внедрению технологии и проследим динамику формирования коммуникативной культуры студентов экспериментальных групп.

1. Для того чтобы создать условия для развития у будущих специалистов сознательного отношения к необходимости совершенствования навыков коммуникативной культуры, выполнены следующие действия:

– глубокий анализ компонентов коммуникативной культуры студентов, качественная обработка данных констатирующего эксперимента и выявление статистически важных показателей развития коммуникативной культуры;

– разъяснение студентам роли коммуникации как профессиональной ценности специалиста в современном обществе в ходе дискуссий, диспутов, лекций, семинаров;

– формирование позитивной и активной позиции в общении благодаря регулярному привлечению студентов к продуктивному диалогу на занятиях гуманитарными предметами;

– создание атмосферы доверия, взаимодействия, взаимопомощи и творчества благодаря рациональной организации руководства студенческими группами, тьюторство, поддержка творческих инициатив студентов, оказание им реальной помощи в вопросах обучения и внеаудиторной деятельности;

– акцентирование внимания студентов на особенностях деловой коммуникации, оказание помощи в овладении опытом делового общения и корреспонденции.

2. Стимулирование профессиональной направленности в коммуникативной деятельности студентов осуществлено благодаря организации семинаров, бесед, диспутов по вопросам иноязычной коммуникации. Осознание участниками эксперимента необходимости формирования коммуникативной культуры было достигнуто благодаря:

– акцентированию внимания студентов на значимости ее для будущей профессиональной деятельности;

– организации педагогического руководства процессом профессионального самовоспитания студентов с учетом особенностей развития коммуникативной культуры;

– привлечению студентов к творческой деятельности и активному диалогу на занятиях;

– постановке и решении заданий – упражнений, связанных с профессиональ-

ной практикой в будущей специальности;
– имитации рабочих заданий и ситуаций делового общения в процессе учебной коммуникации.

3. Во время формирующего эксперимента учебная деятельность студентов экспериментальных групп организована с учетом педагогических условий, которые способствуют формированию навыков коммуникации в процессе изучения гуманитарных предметов. Это интеграция знаний различных дисциплин; достижение коммуникативной направленности в преподавании; укрепление межличностных отношений в группах студентов, а также между студентами и преподавателями; стимулирование творческой деятельности студентов; насыщение учебных курсов общекультурной информацией; стимулирование общения на иностранных языках; введение в учебный процесс средств и методов обучения, которые способствуют росту коммуникативной активности и реализации тех психологических качеств, которые необходимы студентам для будущей профессиональной деятельности.

В целях гармоничного развития коммуникативной культуры студентов преподавание гуманитарных предметов в экспериментальных группах основано на использовании межпредметного подхода, стимулировании коммуникативной деятельности студентов, достижении вариативности в представлении различных форм обучения.

4. Эффективное формирование коммуникативной культуры должно быть достигнуто благодаря теоретическому обоснованию и апробации комплекса действий преподавателя:

– организация наблюдений и сбор объективной информации о развитии показателей сформированности культуры речи и культуры общения в ходе учебной деятельности студентов;

– активизация творческого мышления посредством методически разработанных заданий, тематических бесед, дискуссий, конкурсов, игр;

– внедрение факультативного курса

формирования системного мышления, ориентированного на формирование логического мышления и речи, способности к классификации информации, последовательности мышления и речи;

– проведение психологических тренингов и деловых игр, разработка интенсивных методов развития родной и иностранной коммуникации, усиление коммуникативной направленности в преподавании иностранных языков;

– развитие профессионального самосознания студентов-гуманитариев, для которых общение на родном и иностранных языках является основой профессиональной деятельности. Для этого разрабатывались программы подготовки к профессиональным практикам по специальности, практик по иностранным языкам, организованы встречи студентов с ведущими специалистами, оказано содействие студентам, участвовавшим в работе международных и отечественных конференций, а также выступавших на олимпиадах, брейн-рингах, конкурсах по иностранным языкам и гуманитарным предметам;

– осуществление преподавателями ежемесячного тестирования уровней сформированности коммуникативной культуры студентов;

– организация внеаудиторных практикумов тематического общения, брейн-рингов, клуба иностранных языков, встреч и культурного обмена с носителями иностранных языков, практикума сетевого общения на английском языке;

– активизация творческого мышления посредством методически разработанных заданий, тематических бесед, диспутов, конкурсов;

– введение факультативного курса по развитию системного мышления, который ориентирован на формирование таких показателей сформированности коммуникативной культуры, как логичность мысли и речи, способность к классификации и распределению информации, последовательность мышления и речи;

– повышение профессионального самосознания студентов-гуманитариев, для

которых общение на родном и иностранном языках является основой профессиональной деятельности;

– разъяснение роли систематического тестирования с целью развить у студентов самооценку, стремление к самовоспитанию, самосознанию.

5. Обеспечение постоянной диагностики и контроля за динамикой формирования коммуникативной культуры студентов осуществлено путем:

– разработки диагностических контрольных заданий, которые предполагали

выявление уровней сформированности коммуникативной культуры студентов;

– внедрения системы диагностических заданий и контрольных работ, предполагавших определение уровня систематичности профессиональных знаний;

– разработки и внедрения в учебную деятельность методических упражнений, направленных на активизацию общения и одновременно на диагностику уровней сформированности показателей коммуникативной культуры;

Таблица 2 – Показатели сформированности коммуникативной культуры молодого специалиста и способы их формирования в учебном процессе

Показатели сформированности культуры общения	Средства, направленные на их формирование
Умение слушать	Интервью, беседа, тематические дискуссии
Опыт планирования Стратегическое мышление	Описание явлений и процессов, компонентный анализ информации, сочинения, составление аннотаций, написание статей
Способность ясно мыслить под давлением стресса	Дискуссия, ролевая игра, конкурс, брейн-ринг, организация олимпиад, тесты
Личная проницательность	Подстановка и замена данных в упражнениях, эвристические задания, кроссворды, интервью, грамматические упражнения
Самоуверенность	Выбор вариантов ответа, тест, выполнение заданий, которые ограничены во времени
Способность к объективному анализу и самоанализу	Игры, предполагающие анализ, классификацию и распределение информации, пересказ, реферирование, описание, дискуссия, диспут
Способность к классификации и распределению знаний	Грамматические упражнения, перевод текстов, реферирование статей, описание схем и процессов
Внутреннее стремление достигнуть цели	Конкурс, разрешение коммуникативных ситуаций, выполнение заданий, ограниченных во времени
Вдохновение	Написание сочинений, игра в команде, конкурс
Образное мышление	Описание схем и процессов
Рефлексивное мышление	Грамматические упражнения, подстановка данных, моделирование
Настойчивость в достижении цели	Пересказ, грамматические упражнения, игра в команде
Нацеленность на самообразование и самосовершенствование	Упражнения, которые требуют индивидуальной работы, различные виды самостоятельной внеаудиторной работы
Умение переубеждать	Дискуссия, ролевая игра, конкурс, брейн-ринг, тесты

– систематического моделирования и наблюдений за динамикой развития компонентов коммуникативной культуры студентов. На основе анализа полученных результатов составлена классификация методических средств обучения, которые способствовали эффективному образованию качеств, характеризующих динамику формирования культуры общения.

Согласно результатам исследования, в экспериментальных группах уровень владения речевой культурой повысился почти на 15%, а уровень сформированности культуры общения – на 20%.

Выводы

Таблица 2 иллюстрирует полученные результаты. В левом столбце таблицы перечислены качества, служащие показателями сформированности культуры общения, а в правом – педагогические средства воздействия на учебную деятельность студентов, которые способствуют скорейшему развитию этих качеств.

Вся проделанная опытно-эксперимен-

тальная работа и опыт наблюдений за характером учебной деятельности студентов на занятиях по гуманитарным предметам позволил нам сделать *выводы* о специфике формирования коммуникативной культуры студентов.

1. В процессе эксперимента было замечено, что важную роль в формировании коммуникативной культуры как профессиональной ценности будущих специалистов играют качественные особенности языкового обучения студентов.

2. Показатели динамики формирования коммуникативной культуры находятся в непосредственной зависимости от количества учебных часов, качества преподавания, технологий и методик, используемых преподавателями иностранных языков.

3. В ходе эксперимента было выявлено, что помимо овладения структурами иностранного языка и речи каждый студент использовал индивидуальную схему ориентации, которую выработал в повседневном общении на родном языке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бегимова А. Речевая культура как основа качества профессиональной подготовки будущего учителя // Поиск. – 2006. – №4(2). – С.232–234.
2. Козыбаева С. Культура и индивидуальный стиль общения // Достояние нации. – 2007. – №1(2). – С.277–278.
3. Сманов И., Койшиев К. Характеристика культуры в аспекте адаптации личности // Достояние нации. – 2007. – 1(2). – С.196–200.
4. Косымова Г. Развитие информационной культуры общества: перспективы и пути решения // Достояние нации. – 2007. – №4. – С.117–118.
5. Погожева Е. Психологические подходы к изучению коммуникативной деятельности // Поиск. – 2006. – №3. – С.314–320.
6. Нуржанова А. Коммуникативный подход в методике обучения иностранному языку // Поиск. – 2006. – №4(2). – С.315–318.

REFERENCES

1. Begimova A. Speech culture as the basis of the quality of professional training of future teachers // search. – 2006. – №4 (2). – P. 232–234.
2. Kozybayeva S. Culture and individual style of communication // Property of the nation. – 2007. – №1(2). – P. 277–278.
3. Smanov I., Koyshiev K. Characteristics of culture in the aspect of personal adaptation // Property of the nation. – 2007. – №1 (2). – P.196–200.
4. Kossymova G. Development of information culture of the society: perspectives and solutions // Property of the nation. – 2007. – №4. – P.117–118.

5. Pogozheva E. The psychological approaches to study of communicative activity // search. – 2006. – №3. – P. 314–320.

6. Nurzhanova A. The communicative approach in foreign language teaching methods // Search. – 2006. – №4 (2). – P.315–318.

БЕРКИМБАЕВА С.К., БЕКМАМБЕТОВА З.Ж. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Мақалада шетел тілін оқыту әдістемесіне коммуникативтік тұрғыдан қарау, студенттердің коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың негізгі мәселері қарастырылған. Коммуникативтік мәдениетті қалыптастыру технологиясын енгізу, оқу үдерісінің оңтайландыруына және студенттердің коммуникативтік мәдениетінің дамуы, заманауи қоғамның жалпы мәдениетінің дамуына ықпал етеді. Студенттердің коммуникативтік мәдениетін үйлесімді дамыту мақсатында іс-тәжірибелік топтардағы гуманитарлық пәндерді оқыту, пәнаралық тұрғыда пайдалануға, студенттердің коммуникативтік іс-әрекетін ынталандыруға, оқытудың әралуан формаларын ұсынудағы баламалық жетістіктерге жетуге негізделген. Коммуникативтік мәдениетті қалыптастыруды дамытудың динамикалық көрсеткіштері іс-тәжірибе барысында бақылау және студенттердің коммуникативтік мәдениетін қалыптастырудың көрсеткіштерін моделдеу жолымен зерттелді. Бұл әрбір топтың сөйлеу мәдениетінің ерекшелігін жете сараптауға және оқу іс-әрекетін педагогикалық басқарудың тиімді жолдарын анықтауға мүмкіндік берді.

Кілтті сөздер: коммуникативтік мәдениет, оқыту үдерісі, коммуникативтік тұрғы, оқыту технологиялары.

BERKIMBAYEVA S.K., BEKMAMBETOVA Z.Zh. TECHNOLOGY OF FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article discusses the main challenges of building a culture of communication of students, the communicative approach to foreign language teaching methodology. The implementation of technologies of formation of communicative culture promoted the optimization of educational process and contributed to the development of communicative culture of students in the context of the general culture of modern society. For the purposes of the harmonious development of communicative culture of students, teaching of humanities in the experimental groups is based on the use of metasubject approach, stimulation of communicative activity of students, achieving the variability in the representation of different forms of learning. The dynamics of the indicators of formation of communicative culture was studied throughout the experiment by observing and modelling of indicators of formation of communicative culture of students. This allowed to analyse in detail the specifics of communicative behaviour of each group and to identify efficient ways of pedagogical management of educational activity.

Keywords: communicative culture, teaching process, the communicative approach, teaching technology.

ӘОЖ 373.1

ДӘСТҮРЛІ ӨНЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІ

Ш.Ә. АҚБАЕВА

Автор дәстүр», «ұлттық мәдениет», «дәстүрлі өнер», «дәстүрлі мәдениет», «руханилық», «менталитет» ұғымдарына терең анықтама береді. Сонымен қатар қазақ халқының дәстүрлі өнерінің ерекшеліктерін, өзінің болмысын, табиғи сипатын, оқыту мен тәрбиелік мүмкіндіктерін, құндылығын, дүниетанымдық маңызын, дәстүрдің мағынасы мен адам дамуындағы алатын орнын айқындайды.

Мақалада дәстүрлі өнерді терең зерттеу нәтижесінде, оны жаңа және өткен уақыттағы тарихымен салыстыра отырып, дәстүрлі өнердің бүгінгі бейнесі табылды. Дәстүрлі өнер – қазақ халқының көне дәстүрі мен ұлттық мәдениетіне сүйене отырып, жаңа бейнелеу образдары мен құралдарын жасауға мүмкіндік береді, сондай-ақ қазіргі қоғамдағы тұлғаның жан-жақты дамуын қалыптастыруға да әсер етеді.

Кілтті сөздер: дәстүр, бейнелеу өнері, сәндік қолданбалы өнер, мүсін, сәулет.

Кіріспе

Дәстүр түсінігін өмір мен танымдық мәніне байланысты қарастырып көрейік. Қоғам дамуы барысында адамдар арасындағы қалыптасып, өркендеп, өзгеріп отыратын және ондағы тұрақтылықты ретке келтіріп отыратын қоғамдық құралды «дәстүр» дейміз. Қоғамның қай саласында болмасын тұрақтылық болмаса даму да болмайтыны сияқты, дәстүрсіз жаңа нәрсенің қалыптасуы мүмкін емес.

Егер қоғамдық қатынас сатылы дамиды десек, дәстүр әрбір жаңа сатыда сақталумен қатар, өзгеріп, жаңарып отырады. Дәстүрлер арқылы қайта жаңғырту пайда болады. Ол арқылы заманы өтіп бара жатқан ескі қатынас түрлерінен өз заман талап-тілектерін қанағаттандыратын жаңа формалар жүйесі қалыптасып, болашақтағы қатынас түрлеріне жаңаша қуат беріледі.

Дәстүрдің мағынасы мен адам дамуындағы маңызы ол руханилықтың иесі болып табылатын жанды тұлғаның өздігінен ізденуіне, жаңарып отыруына, өз өмірін шығармашылыққа айналдыруға мүмкіндік береді.

Дәстүр арқылы адамдар өткен дәуірлердегі құндылықтар туралы тек біліп қана қоймай, оның маңызды және қажетті деген элементтерін өз бойына сіңіріп,

өзінің рухани мұратына, мақсатына айналдырып отырады. Осындай жағдайда ғана нағыз рухани сабақтастық болуы мүмкін. Рухани дәстүр адамды қайта тұлғату қажет.

Дәстүр жеке адамдардың жан дүниесіне, көңіл-күйіне де жағымды әсер етіп, қуанышқа бөлейді, оларды қоғамдық талаптарға ұжымдастырып, рухани бірлестіктерге ынталандырады. Дәстүр адамдардың қоғамдағы өзара қарым-қатынастарына әсер етіп, ондағы әлеуметтік, психологиялық ахуалдың жақсаруына жәрдемдеседі. Тарихи, рухани сабақтастық жалпы дамудың, соның ішінде ғылыми көркемдік дамудың да объективті заңдылығы болып табылады. Дәстүр мен жаңаның арасындағы сабақтастық жоқ жерде ілгері өрлеу, даму болмайды. Өйткені адамзат баласы тарихи дамудың әр сатысында әдебиет пен көркемөнерді, ғылыми жетістіктерді қайталамайды, керісінше жаңаша қалыптастырып, өзгертіп, жетілдіріп отырады.

Сонымен бірге дәстүр шектеуші қызметін атқарады. «Дәстүр – адамдардың қоғамнан даяр күйінде алатын, өздерінің тәртіптерін жөнге түсіріп және әрекетке келтіріп отыратын тетік болып саналады. Дәстүрді бұзғаны үшін

берілген жаза тайпалардың бірлігін сақтауға көмектесетін қорғаушы құрал болып табылады» [1; б. 55].

Адам тек зерделі тіршілік иесі ғана емес, сонымен бірге оның бойында қасиетті рух бар. «Руханилық – бұл сыртқы болмыс универсумын тұлғаның ішкі ғаламына этикалық негізде айналдыру қабілеті, сол ішкі әлемді құрау қабілеті арқылы үнемі өзгеріп отыратын жағдайдың алдында адамның өзіне сәйкестігі мен оның еркіндігін жүзеге асыра білуі. Руханилық ақыр аяғында өзіндік мағыналық космогонияға, әлем образының тұлғаның адамгершілік заңымен бірігуіне әкеледі» [2; б.213].

Жалпы дәстүрлі өнерді меңгеруге, иген руге және оның негізінде жаңа образдар сомдауға көмектесетін және адамның жан-жақты болып қалыптасуына көмектесетін руханилық құбылысының бірнеше іргелі салалардың бір-бірімен тығыз байланыс сынан өрбиді, түзіледі.

Негізгі бөлім

«Дәстүрлі өнер» ата-бабамыздан келе жатқан көптеген ғасырлар бойы шындалып, санамызда, рухымызда, болмысымызда өзіндік қолтаңба ретінде сіңіп қалыптасқан өнер түрі болып табылады.

Бұл жерде екі түрлі нәрсе ескерілуі тиіс. Біріншісі – дәстүрлі өнерді алғашқы қауымдық кезең өнерімен шатастырмауымыз керек. Себебі дәстүрлі өнерде алғашқы қауымдық кезеңдегі, тіпті одан бергі сақ, қыпшақ-кимақ, түркі мәдениеті өн бойында тұтас сақталып жатқанымен, ол – кейін де өзгерістерге ұшырап, бүгінгі күнге жеткен халықтық өнер.

Екіншісіне, кейбір зерттеушілер дәстүрлі өнерге 1920 жылдарға дейінгі өнерді жатқызады. Кеңес үкіметі кезеңінде реалистік өнердің қалыптасуына байланысты дәстүрлі өнер жойылған секілді. Бұл да сыңаржақты түсінік деп есептеуіміз керек. Себебі қалай мойындамаймыз десек те кеңес үкіметі тұсында каншалықты қудалауына қарамастан

дәстүрлі мәдениет өз болмысын сақтап қана қалған жоқ, сонымен бірге бейнелеу өнерімен жарысып, кей жағдайда онымен ұштаса отырып дамып келді.

Сондықтан дәстүрлі мәдениет жөнінде айтқанда, біріншіден, тарих тезінен өтіп, өзіндік сипатын сақтап келген халықтың рухани қазынасын айтамыз. Бұл қазіргі мұражайларда тұрған тарихи көне ескерткіштер болса, екіншіден, қазіргі халық шеберлерінің қолынан шыққан көркем бұйымдар. Үшіншіден, осы халықтық бұйымдардың қазіргі кезеңде жаңаша көрініс табуы. Төртіншіден, осы құбылыстардың балалардың көркем шығармашылығында өз қырынан сомдалуы. Егер осы жағдайды енді мектепке тікелей жанамалап айтатын болсақ, әрине, бұл оқушылардың халықтық мұраны, дәстүрлі өнерді өзінше қабылдауы, байымдауы, бағалауы. Баланың талғамы мен дүниетанымы осы сапаның қалыптасуымен тікелей байланысты.

Біз сөз етіп отырған дәстүрлі өнер өнердің басқа түрлерінен өзгеше болып келеді. Оның өзінің болмысы, табиғи сипаты бар. Яғни дәстүрлі өнер қазақ халқының дәстүрлі өмір салтымен, материалдық және рухани дүниесімен, халықтық психологиясымен ерекшеленетін әлем мәдениетіндегі өз орнымен сипатталады. Сондықтан да дәстүрлі өнер этномәдениетпен, ұлттық педагогикамен байланысты.

Белгілі ғалым С.Ақатай өз мақаласында қазақтың ұлттық менталитетін қазақша өмір сүру дәстүрімен байланыстыра отырып қазіргі мәдениетіміздегі қос ағымды - қазақ немесе қазах (ресми) және қазақы (этникалық) мәдениеттерді бөліп көрсетеді [3; б.81]. Осыған ұқсас ой қазақ философиясының негізін қалыптастырушылардың бірі А.Х. Қасымжановтың еңбегінде де ұшырасады. Ол «нағыз қазақ» пен «шала қазақ» арасындағы өлшемдер көбінесе ұмытылған, шіріген дәстүршілдік пен «Тамаша» деп аталатын театрланған шоудың тақырыбын қамтамасыз ететін

трагикомедиялық модерннің шекараларын сипаттайды» – деп бүгінгі күннің шындығын дәл нысаналап белгілеген болатын [4; б.22]. Ал педагог және мәдениеттанушы ғалым М.Х. Балтабаев қазіргі мәдениеттің даму ерекшелігіне арналған монографиясында қазақ менталитетінің өзегі ретінде Батыс пен Шығыстың танымдық формаларының синтезі түрінде көрінетін еуроазияшылдықты насихаттап, келешектегі қазақстандық қоғамды біріктіруші бірден-бір «ұлттық идея» деп үміттенеді [5; б. 84]. Ал Д. Кішібеков өз еңбегінде қазақ менталитетінің өзіндік сипатын оның өткенімен, бүгінгісімен және ертеңімен барлық қырынан байланыстыра қарастырады [6].

Менталитет ұғымына ұқсас «ұлттық мінез-құлық» түсінігі. Ұлттық мінез-құлықтың қалыптасуына да қоршаған орта мен биологиялық фактормен қатар, берік дәстүрлі шаруашылыққа негізделген және нақты тарихи-мәдени жағдайларда қалыптасқан этнопсихологиялық-гомогендік ерекшелік – «қазақылық» немесе «қазақшылықтың» әсері мен маңызы күшті болды.

Ұлттық мәдениет – халық игілігі. Ол өткен уақыт пен қазіргі заманның үйлесімді қасиеттерін жинақтауы керек. Олай болса, осы кезеңдегі мәдениет ауқымы ұлтымыздың тарихи шежіресі, ғасырлар ізін тастаған дәстүрлердің жалғасы.

Дәстүрлі мәдениеттің құндылығын XX ғасырдың басында А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, Х.Досмұханбетов басқа да қазақтың біртуар азаматтары табиғи күйінде, тәрбиенің ажырамас бөлігі ретінде түсінді. Олар ұлтымызды оянуға, білім алуға, сауатты болуға шақырды. Кейін бұл арыстардың көбі қазақ алфавитін құрастыруда, оқулықтар жазуда, қазақ фольклорын жинақтауда, газет шығаруда, уағыздау жұмыстарын жүргізуде көптеген жұмыстар атқарды. М.Дулатов өзінің мақалалары мен өлеңдерінде «білімді мыңды жығады,

білікті бірді жығады», «жақсымен өткен мәжілістің бір сағаты бір жылға тең», «шығады асыл – тастан, өнер – жастан, тәрбие тәуір болса әуел бастан» деген қанатты сөздер мен өлеңдерінде, мақалаларында алға тартып, халқын оқу-білім алуға шақырады.

Одан кейін тәрбиенің рөлі жөнінде: «Жылқы біткен дүлділ болмайды, құс біткен бұлбұл болмайды», – дей келіп, – «Адам баласы да солай. Жұрттың бәрі шешен, әнпаз, ақын, данышпан болып туа бермейді. «Күйсіз көлік жүрмейді» деген бар. Дүлдүлге де күй керек, бұлбұлға да жайлы орын, көңілді бақша керек. Адам баласы бәрінен де артық күй таңдайды. Туысында қанша зеректік болса да, ғылымсыз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді. Кімде-кім өзінің табиғатында не нәрсеге шеберлік барын сезіп, өз жолына түссе ғана көзге көрінеді, – дейді.

Этностың пен өзіндік менталитеттің өзіндік ерекшелігі мен даму сипатына байланысты қалыптасады халықтық педагогика проблемалары этнопедагогикалық мәселелерді түсінуге мүмкіндік жасайды. Сонымен бірге дәстүрлі өнердің табиғи сипатын, оның шығу көздерін ұғуда бұл түсініктерге ғылыми талдау беру құрғақ дау-дамайды азайтады деп ойлаймыз. Оның үстіне әр терминді, ұғымды өз ретінде пайдалануға жағдай жасамақшы.

Дәстүр (латынша, *traditio* – жалғастыру) – тарихи қалыптасқан қоғам үшін пайдалы, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп және белгілі уақыт аралығында сақталып отыратын адамзат тәжірибесінің жалғастығы мен жиынтығы, мәдени мұрасы: әдет-ғұрыптар, ырымдар, жүріс-тұрыс қалыптары мен тәртіптері, үрдістер, жөн-жоралғылар, мейрамдар, рәсімдер және т.б.

Адам қажеттілігін өтейтін барлық құндылықтар – материалдық, әлеуметтік және рухани құндылықтар дәстүрді құрайды. «Салт-дәстүр – тіл мен мәдениет бастауларының анасы», – [7; б. 252] деген XVIII ғасырдағы неміс ағартушысы И.Г.Гердер оның жазба мәдениет пен

азаматтық қоғам қалыптасқанға дейінгі уақыттағы мәдениетті тасымалдаушы маңызын бағалап отыр.

Дәстүр ұғымы «сабақтастық», «мәдени мұра», «төлтумалық», «ерекшелік» түсініктерімен тығыз байланысты. Ғылыми талдау олардың айырмашылығын таллап етеді. Сабақтастық – тарихи-мәдени тәжірибе процесіндегі жаңа мен ескі арасындағы объективті қажетті байланыс. Бұл байланыс тұтастықты қамтамасыз етеді және мәдениеттің үдемелі дамуының алғышарты болып саналады. «Мұра» – бұл уақыт ағымында өзгермейтін өткенге қатысты рухани-мәдени материал және ұрпақтардың рухани дамуының іргетасы болып табылады.

«Төлтумалық» өзіндік дамуға бағытталған қоғамның динамикалық принципі, оның «өмірлік ядросы» деген ұғымды білдіреді. Нағыз мәдениет, төлтумалылығымен, бірегейлігімен (идентичность – *identity*) дараланады. А.Сейдімбековтың сөзімен айтқанда: «Еліктеудің шын аты – қайталау. Рухани сұғанақ (плагиат) болған ел, біріншіден өзінің болашағынан айрылса, екіншіден өзінің асылын малшылайды» [8; б. 9].

Дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар жанұяда қалыпты қатынастардың бекітілуіне, үлкен мен кіші арасындағы қатынастарды, қалыптар мен ережелерді игеруге, шаруашылық жүргізудің қалыптасқан тәжірибесін жалғастыруға, еңбекке баулуға, ұлттық мәдениет пен тарихты қадірлеуге, ұлтжандылық тәрбиесі мен туған жерге деген сүйіспеншілікті арттыруға, эстетикалық және көркем мәдениетті сақтауға жағдай жасайды.

Белгілі уақыттарда күшейе түсетін дәстүрге қайта бет бұру, оны зерттеуге ұмтылу тарихтағы өтпелі кезеңдерде ерекше мәнге ие болатын қоғамдағы үлкен қызығушылықтан туады. Мұндай жағдайда қоғамның рухани өмірінде «қайта өрлеу», «жаңғырту», «реставрация», «кревайвал» сияқты мәдени элементтер орын алады. Дәстүрлі құндылықтар жүйесі дағдарысқа ұшыраған тұста

дәстүрлерді заман талабымен үйлестіру мәселесі туындайды. Бұл жағдайда қоғамда «дәстүршілдік», «жаңашылдық», «архаистік», «батысшылдық» және т.б. тенденциялар пайда болады.

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті кеңес дәуірі тұсында тоталитарлық режимнің қысымымен «мазмұны пролетарлық, түрі ұлттық социалистік мәдениет» деген ұранмен мәдени қуғындаушылықты бастан кешірді. Оның салдары ұлттық сананың мәңгірттенуіне әкелді. Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан кейін 90-жылдардың алғашқы жартысында халқымыздың ұлттық дәстүрлерін қайта жаңғырту барысында бұқаралық сипатта көптеген іс-шаралар атқарылды. Ал соңғы жылдарда нарықтық экономиканың өмірге терең енуі мен батыстық өркениеттің «жемісі» – бұқаралық мәдениеттің дамуына барынша кері әсерін тигізуде.

Ұмыт қалған дәстүрлер мен ұлттық дүниетаным ғылыми тұрғыда зерттеле бастады. Ә.Марғұлан, Х.Арғынбаев, Ө.Жәнібеков, Ө.Тәжімұратов, С.Ақатай, М.С.Мұқанов, А.Сейдімбеков, С.Қасиманов, Б.Байжігітов, Н.Шаханова және т.б. еңбектерінде дәстүр философиялық-этнографиялық-мәдениеттанымдық тұрғыда жан-жақты қарастырылады.

«Дәстүрлі», «мәдениет» түсініктеріне теориялық анықтамалар жасап, оларды жіктеп өткеннен кейін дәстүрлі өнердің көркемдік сипатына тоқталып, олардың атқаратын функциялық және көркемдік міндетіне байланысты жіктеп өтуімізге болады. Алдымен, дәстүрлі өнер түсінігі өнердің қандай түрлерін қамтиды екен соған тоқталып өтейік.

Егер дәстүрлі өнерді бейнелеу өнеріне қатысты талдайтын болсақ, оған алдымен қолөнерінің түрлері және дәстүрлі сәулет, мүсін өнерлері кіреді.

Қолөнері – ғасырлар бойы шыңдалып практикалық іс-тәжірибе негізінде қалыптасқан іс-әрекеттің жемісі. Сондықтан ондағы шеберлік «қалыптау», «өру», «тігу», «бастыру», «қашау», «құрастыру»,

«түрлендіру», «бейнелеу» секілді «қолдан қолға», «атадан балаға» берілетін дәстүрлі тәжірибемен байланысты.

Халық қолөнері, яғни дәстүрлі өнер киіз үйдің ағашын, жабынын дайындаудан, оның ішіне қойылатын мүлік-жиһаздарын әзірлеуден, көшу, қону, жол-жорық, қару-жарақ жабдықтарын жасаудан, киім тігуден, әшекей сәндік әсем бұйымдарды дайындаудан, т.б. көрінді. Бір сөзбен айтқанда көшпелі өмірдің табиғи болмысын құрайтын да, оның сәнін келтіретін де осы нәрселер мен бұйымдар еді.

Дәстүрлі өнерде әйелдер айналысатын өнер түрлері өрмек токумен, киіз бастырумен, сырмақ сырумен, кесте тігумен, шілтер шалумен, тері киім тігумен, ши ораумен, түрлендірумен байланысты болса, ер адамдар ағаш ию, сүйек ою, мүйіз балқыту, тас қашау, металл өңдеу, оны өрнектеу секілді іс-әрекеттермен шұғылданды. Кей жағдайда атқаратын ісіне қарай қолөнері үш топқа бөлінеді:

1. Шеберлер (ағаштан түрлі бұйымдар жасап, киіз үй жабдықтары мен тоқылатын бұйымдарды дайындайтындар);

2. Зергерлер (алтын, күміс пен асыл тастарды пайдаланып, әшекейлі сәндік бұйымдарды дайындайтындар);

3. Ұсталар (ат әбзелдері секілді темірден заттар соғатындар).

Дәстүрлі өнер шығармаларының өзі жүктеп отыратын, оның өзінің бойынан шығатын бірнеше міндет бар:

– дәстүрлі өнер – эстетикалық тәрбие көзі. Педагогикада ол халықтық педагогикамен байланысты. К.Д. Ушинский халықтың өзіне ғана тән табиғилықсыз тәрбие болуы мүмкін емес деп ойлайды. Тәрбие өздігінен қалыптаспайды, ол халықтық рухпен бірге қалыптасады [9]. Дегенмен оны халықтық педагогикамен ғана шектеу оның даму өрісін тарылтқан болар еді. Ол қазіргі ең жетік деген педагогикалық ілім айналысатын зерттеу объектісіне айналуға тиіс. Себебі ол қазіргі заманғы этнография, философия, өнертану, әдебиет, мәдениеттану, және

т.б. пәндердің көкейкесті мәселелерін қамтып отыр. Осы мәселелер оқу орындарының әдістемелік материалдарына енгуге мүмкіндігі әбден мол;

– дәстүрлі өнер жастардың мінез-құлқындағы тәртіптің ұйытқысы. Педагогикалық канон дәстүрлі өнердің өн бойында жинақталған. Оның әсері діни ережеден кем емес;

– дәстүрлі өнер өзінің табиғи сипаты жағынан әдет-ғұрыпты сыйлауға, меңгеруге, игеруге тәрбиелейді. Әдет-ғұрып шектеушілік емес, керісінше адам бойындағы адамгершілік қасиеттерді аша түседі;

– дәстүрлі өнер өрелі рухтың ұйытқысы салт-сәнділікті ұғынуға мүмкіндік жасайды. Көшпелі өмір барысындағы әр түрлі мейрамдарда, той, ас беру секілді шерулерде халқымыз ерекше сәнденіп, осы тойда бүкіл өнерін көрсетуге тырысқан. Ол – қыз қуу, бәйге, көкпар, алтыбақан, айтыс, тартыс және т.б. секілді көптеген ойындар. Осы ойындардың әсемдігі жағынан маңызы өте зор;

– дәстүрлі өнердің жоғарыда айтылған қасиеттері баланы сұлулықты түсінуге ғана баулып қоймай, оның адамгершілік, мейірімділік, әділеттілік секілді қасиеттерін жетілдіреді;

– дәстүрлі өнердің (қолөнері, сәулет өнері) пішіні, кескіні, өрнектері, жалпы сұлбаны образды форма құрайтындығы түсінікті. Сондықтан да бейнелеу өнері сабағында форма мен мазмұн бірлігін анықтауға мүмкіндік жасайды. Сонымен бірге дәстүрлі өнерде форма мазмұнсыз да қатыса береді. Оған себеп, біріншіден, көптеген өрнектердің, көркем бұйымдардың мазмұндық мәні қазіргі кезде ұмыт болды. Екіншіден, олар жай ғана сәндік бұйым ретінде қатыса алады;

– ең ақырында біз дәстүрлі өнер бұйымдарының әдет-ғұрып, наным-сенім, киелілік мағыналарының негізінде оқушының дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырамыз.

Дәстүрлі өнерді осы өнер түрлерінде пайдалана білу белгілі әдебиет сын-

шысы М.Қаратаевтың 1960 жылдары айтқан ойымен сәйкес келеді: «Тұскиіз, оюлы текемет, кілем, сүйекті өрнек, кесте өрім, міне, осы өнердің бәрін халық жасаған, халықтың әсемдікті сүю сезімі, талғамы осы өнерде бейнеленген... өнердің халықтың арғы негізінен қол үзбедер, себебі өнердің шын мәнісіндегі халықтығы ғана жақсы. Ол талғамның, өміршендіктің, өшпес әсемдіктің кепілі болып табылады» [10; б. 26–27].

Жас суретшілер қаншалықты модернизмге немесе өнердегі басқа да жаңа өтпелі ағымға еліктегенмен кез келген бағыттың, кез келген шығармашылық ізденістің негізінде халықтық болмыс сақталған дәстүрлі өнер жатады. Ол тақырып, сюжет, мазмұн, форма күйінде көрінуі мүмкін. Бірақ ол әңгіменің басқа жағы.

Маңғыстау жеріндегі қорымдарда сақталған монументті мүсін түрлерінен мысал келтірген кезде, біз, біріншіден, сыртқы сұлбасы кісітастарға ұқсас болып келетін вертикальді ескерткіштер – құлпытастарды айтамыз. А.Медоевдің тәріздес тас ескерткіштердің бойында менгир түсінігі жатыр дейді. Құлпытастар мәнін ұқтыру барысында балалардың дүниетанымдық түсінігіне игі әсер етуге болады.

Монументті мүсіндердің екінші түрі – қойтастар мен арқартастар. Қорымдарда қойтастардың бір-бірін қайталамайтын мыңдаған түрлерінің кездесуі кездейсоқ жағдай ма? Бұрын біз ою-өрнектегі қошқармүйіздің орталық орын алатынын айтушы едік. Енді, міне, қойтас және қошқартастың да дүниетанымдық түсінікте, қазақтың тұрмыс-салты мен дәстүрінде жалғасын тауып отырғанын байқаймыз. Ол халықтың бүкіл рухани болмысын өз бойына жинақтайды. Оқушының көркемдік талғамына игі әсер ету барысында біз берілген мысалдарды орынды пайдалануға мүмкіндігіміз бар.

Ерте және орта ғасырлардағы оба түрлері, қала құрылыстары, Айша бибі, Бабаджа хатун, Қозы Көрпеш–Баян сұлу,

Домбаул, Жошы хан, Алаша хан, Қожа Ахмет Йассауи жәдігерлері, Маңғыстау қорымдарындағы сағана там, төртқұлақ, күмбез там, мінтас түрлерінің көркемдік пластикасы, эстетикалық сымбаты, түзілімдік сипаты, оқушының тарихи-рухани-мәдени дүниесін тәрбиелеуге, олардың біліктілігін арттырып, жан жақты қалыптастыруға мүмкіндіктер жасайды.

Қорытынды

Ғалымдар ұлттық төлтума өнеріміздің ілгерілеуіне кедергі болып отырған қазіргі таңдағы кеселдер жөнінде нақтылай көрсетіп айтып келеді. Қазіргі таңда бұл кеселдердің алдын алмасақ, жеткіншек ұрпақты рухани жағынан тәрбиелеуде сыңаржақтылыққа ұрынуымыз мүмкін. Мектепке арналған білім беру тұжырымдамаларын, оқу бағдарламаларын жасау барысында ескерілетін сыңаржақтылықтардың бірі жастардың алуан түрлі жат мұраттарға, идеалдарға ұмтылушылығының табиғатын ұғумен байланыстыруымыз керек. Олар ұлттық өнердің төлтума қалыбын тұншықтыруда. Бұл мәселені бұрын қозғаған болсақ, оны айтқан адамның өзін «ескіні көксеуші», «артта қалған», «ұлтшыл» деген кінә таққан болар едік. Дегенмен қазір жағдай өзгерді. Халықтық ұғымдарды, дәстүрлі дүниетанымды қайтадан жаңғыртуға мүмкіндік мол. Осының негізінде дәстүрлі өнер негіздерін мектепке де енгізуге болады. Бірақ санамызға 70 жыл ішінде мықтап енген өнер жөніндегі танымдық категориялар оны ойдағыдай барынша тұжырымды, жүйелі етіп енгізуге мүмкіндік бермей отыр.

Қазақ дәстүрлі өнерінің көркемдік сипатын, оның мазмұндық мәнін қарастырған уақытта батыстық өнер үлгілерімен немесе орыс өнеріндегі реалистік қағидалармен, кеңес дәуіріндегі социалистік реализм өнерінің көркемдік мүмкіндіктерімен шектелуге болмайды. Біз шектелу жөнінде ғана айтып отырмыз. Одан өнердің бұл көріністерін ескермеуіміз керек, білмеуіміз кер

рек деп ешкім айтпайды. Керісінше, заманымыздың ұлы жазушысы М. Әуезов: «Бұл өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді интеллигент емес деуге болады, – дей келіп, – екі тілдің мәдениетін бойға сіңіру ол адамды кең тынысты етеді... Екі бірдей тілің болу – екі енеге төл өскендей, екі жақты нәр қасиет, қуат береді», – деген болатын [11; б. 452]. Біз осы тұжырымды дамытып, екі тілмен де шектелуге болмайды, орыс, қазақ мәдениетімен бірге әлемдік озық үлгілі өнерді және әлемдік мәдениетте өз орнын қалыптастырған жетік өнер туындыларын білуіміз керек демекпіз.

Біздің айтатынымыз кез келген өнер құбылысы, соның ішінде орыс, батыс, шығыс, кеңес дәуіріндегі өнер туындыларын бір калькамен, бір шаблонмен, бір жақты қарастыруға келмейді. Қазақ өнерінің өзіндік ерекшелігі, өлшенетін, бағаланатын критерийлері бар деп айтпақшымыз. Дәстүрлі немесе халықтық өнер әруақытта дүниетанымдық көкейтесті мәселелермен байланысты.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар таза түрінде және қарым-қатынастардан, қоғамдастықтан тыс қалыптаспайды дейді ғалымдар. Ұлттық сезім – ерекше әлеуметтік-психологиялық құбылыс, ол және сыртқы әсерлерге тез бой алдырады, тез қызуланып, сағы тез сынады. Сондықтан ол үнемі тәрбиелеуді және ақыл-парасат тарапынан бақылауды қажет етеді. Жеке тұлғаның ұлттық сезімін тәрбиелеу айналасындағы ортаның қалыптасқан, олар үшін өмірлік қағида болып таабылатын белгілі-бір құндылықтармен толықтыру арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Ақыл-ойдың бақылауындағы және белгілі-бір ортаның ықпалындағы ұлттық сезім ізгі, адамгершілікті болады. Табиғи, биологиялық, тектік нышандармен органикалық түрде астарласады. Бірақ ақыл-парасаттың өзі адамдардың қандай да бір бөлігінде, ал кейбір жерлерде едәуір бөлігінде әртүрлі қоғамға қарсы идеялармен, психологиялық тойымсыз-

дықпен, өзімшілдікпен, басқа ұлттық құндылықтарды қабылдамау арқылы да ластануы мүмкін» [12; б. 63].

Дәстүрлі дүниетаным үшін мифология жалғыз бола алмайды. Бұл жері де діннің де рөлін айта кеткен жөн. Дүниеге діни көзқарас және соған сәйкес келетін дүниетаным типі алғашында мифологиялық сана шеңберінде қалыптасады екен. Алайда миф пен діннің арасында айырмашылық бар. Өйткені миф нақты бейнелер арқылы қабылданады.

Мифтік аңыздар мен әпсаналар дәстүрлі өнердің пластикалық сипатын ауызша суреттеуге, оны бейнелеп түсіндіруге көмектеседі. Мифті табиғат пен қоғамдық өмірдің синкреттік образды бейнесі ретінде қарастыруға болады.

Сондықтан да қолөнері бұйымдарында, соның ішінде зергерлік өнерде мифтік бейненің пластикалы көрінісін байқауға болады. Зергерлік өнерде алдымен пәле-жала, қауіп-қатерден қорғаушы ретінде көрінсе, екіншіден, ол – әлемдік модельдің бейнесі. Одан кейін ол эстетикалық қасиетке ие. Зергерлік өнер қолөнері бұйымдарының ішінде ерекше көркем, сәнділікпен байланысты өнердің түрі.

Қазақ дәстүрлі мәдениетінде пішін, бояу түсі, өрнек сызықтары ғана емес, материалдың өзі де рәмізді мағынаға ие. «Зер» сөзі алтын деген мағына білдіргенмен, қазақ зергерлерінің сүйіп пайдаланатын материалы күміс болған. Күміс-киелі материал. Бұрыннан күміспен тазалық түсінігі байланыстырылады. Мысалы, жаңа түскен келін тағам жабдығымен еркін араласып кетуі үшін оған енесі өзінің білезігін сыйлаған немесе жігіт келіншегіне әдейілеп күмістен қос білезікті жүзік соққызған. Сәбиді қырқынан шығарғанда да оны күміс теңге салынған суға шомылдырады.

Ал, кейбір әшекейлердің кейінгі кездері әдебиеттерде айтылып жүрген мағынасына тоқталсақ, олардың көркемдік шешімінің кездейсоқ болмағандығын байқаймыз.

Халық әшекейлері тәрбие-тәртіпке,

әдет-ғұрыпқа, салт-сәнділіктерге лайық туындалған. Қазақтың көшпелі тұрмыс жағдайында адамгершілік, мейірімділік, әділеттілік тәрбие ұғымдарын жастарға осындай дүниелер арқылы жеткізіп, түсіндіріп отырған.

Сөйтіп, зергерлік бұйымдардың пішіні, кескіні, өрнектері, атқарар қызметі әдет-ғұрып, наным-сенім, киелілік мағыналарына ие. Сондықтан қазақ халқының эстетикалық дүниетанымы әуел бастан зергерлік бұйымдарда оның формасынан, композициясының структуралық түзілімінен көрініс тапты. Кез келген әшекейдің бойтұмарлық қасиеті болғандығын байқауымызға болады. Әрине, бұрынғы кезде де, қазір де өзінің

әсемдік, көркемдік сипатын зергерлік бұйымдар жоғалтқан жоқ.

Әрине, біз мәдениетімізді бүкіл әлемге таныту үшін көркем өнердегі ұлттық бейнемізді анықтап, жалпы адамзаттық игіліктерді тереңірек меңгеруге тиіспіз. Оны түсіну үшін алдымен біз еуропалық классикалық реалистік үлгідегі бейнелеу өнері мен ғасырлар бойы қалыптасқан және өзінің тұрақты сипаттық белгілерімен анықталатын халықтық шығармашылықты қамтитын мүсін, сәулет, колөнері секілді атадан балаға мирас болып келе жатқан дәстүрлі өнер түрлерінің өзіндік ерекшеліктерін нақтылы да тереңірек зерттеуіміз қажет деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Машанов А. Өнер мен ғылымның тоғысқан шұғыласы // Жұлдыз. – 1975. – № 9.
2. Крымский С.Б. Контуры духовности: Новые контексты индивидуальности // Вопросы философии – 1999. – №12.
3. Ақатай С. Қазақтың ұлттық менталитеті // Культура – сущность нации: Ғылыми матер. жинағы / Жалпы ред. Д.Исабеков, Е.Б.Иманбек. – Алматы, 1998. – 212 б.
4. Касымжанов А.Х. Стеллы Кошо Цайдама. – Алматы, 1998. – 212 с.
5. Балтабаев М.Х. Современная художественная культура Казахстана: гносеология, ментальность, преемственность, перспективы. – Алматы, 1997. – 156 с.
6. Кішібеков Д. Қазақ менталитеті: кеше, бүгін, ертең. – Алматы, 1999. – 200 б.
7. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. – М., 1977. – 703 с.
8. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. Этномәдени пайымдау: оқу құралы. – Алматы, 1997. – 464 б.
9. Ушинский К.Д. О народности в общественном воспитании: Собр. Соч. – Т.2. – С. 482.
10. Қаратаев М. Әсемділікке үйрететін ұстаз. – Алматы, 1965.
11. Әуезов М.О. Жиырма томдық шығармалар жинағы. – Т.19 – 412 б.
12. Марданов Қ. Өзгені өзіндей сыйласаң... (ұлттық, жалпыадамзаттық құндылықтар хақында) // Ақиқат. – 1999. – №1. – Б. 62–67.

REFERENCES

1. Mashanov A. Crossing lights of art and science // Star. – 1975. – № 9.
2. Krimskiy S.B. The contours of spirituality: new context of individual // Problems of Philosophy – 1999. – №12.
3. Akatay S. The Kazakh national mentality // Culture – the essence of the nation: a collection of research materials / Ed. D. Isabekov, E.B. Imanbek. – Almaty, 1998. – 212 p.
4. Kasymzhanov A.Kh. Stellas of Kosho Tsaidam. – Almaty, 1998. – 212 p.
5. Baltabaev M.Kh. Modern art culture of Kazakhstan: gnoseology, mentality, continuities, perspectives. – Almaty, 1997. – 156 p.
6. Kishibekov D. Mentality of the Kazakh: Yesterday, Today and Tomorrow. – Almaty, 1999. – 200 p.

7. Herder I.G. The ideas to philosophy of history. – М., 1977. – 703 p.
8. Seydimbek A. Kazakh world. Ethno-cultural vision: textbook. – Almaty, 1997. – 464 p.
9. Ushinskiy K.D. About peoples in public education: Collected Works. – V.2 – 482 p.
10. Karataev M. The teacher, who teaches beauty. – Almaty, 1965.
11. Auezov M.O. The twenty-volumes of collected works. – Т.19. – 412 p.
12. Mardanov K. Otherwise Respect Yourself ... (on the general human values. national relating) // Truth. – 1999. – №1. – В. 62–67.

АКБАЕВА Ш.А. ОСОБЕННОСТИ ТРАДИЦИОННОГО ИСКУССТВА И ЕГО ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Рассматривая особенности традиционного искусства, автор статьи дает определение таким понятиям, как «традиция», «национальная культура», «традиционное искусство», «традиционная культура», «духовность», «менталитет». Он раскрывает природный характер традиционного казахского искусства, его ценности и мировоззренческую сущность, роль и значение в человеческом развитии, образовательные и воспитательные возможности. В статье нашли отражение также вопросы глубокого изучения традиционного искусства и сравнения его нового и прошлого состояний. Традиционное искусство способствует созданию новых изобразительных образов и средств, опираясь на древние традиции и национальную культуру казахского народа, а также влияет на формирование и развитие разносторонней личности современного общества.

Ключевые слова: традиция, изобразительное искусство, декоративно-прикладное искусство, скульптура.

AKBAYEVA Sh.A. SPECIFICS OF TRADITIONAL ART AND ITS EDUCATIONAL CAPACITY

The author reviews the specifics of traditional art to define such concepts as “tradition,” “national culture,” “traditional art,” “traditional culture,” “spirituality,” “mentality.” She reveals the natural character of the traditional Kazakh art, its values and ideological nature, role and importance in human development, educational and training capacities. The article also touches the issue of deep study of traditional art and the comparison of its new and previous states. The traditional art contributes to the creation of new visual images and means based on ancient traditions and national culture of the Kazakh nation. It also affects the formation and development of a diverse personality of modern society.

Keywords: tradition, visual art, decorative arts, sculpture, architecture.

ӘОЖ 373.016:75

КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРГЕ БАУЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Е.П. МАҚАШЕВ

Мақалада оқушыларды бейнелеу өнері арқылы көркем шығармашылық іс-әрекетке баулу қажеттігінің өзекті мәселелері қарастырылған. Автор оқушыларды бейнелеу өнері көмегімен көркем шығармашылық іс-әрекетке баулу қажеттігін, маңыздылығын өскелең ұрпақты тәрбиелеудегі көркем шығармашылықтың мәні мен рөлін толығымен ашып көрсетеді. Жалпы білім беретін мектептердегі бейнелеу өнерінен сабақ берудің қазіргі жағдайын сипаттай келіп, ондағы оқушылардың көркемдік шығармашылық іс-

әрекетке баулып, қатыстыру жағының бұлыңғырлау екендігін сенімділікпен айтуға болады. Автор оқушылардың бейнелеу өнері жөніндегі алғашқы сауатты білім алу керектігін және оларды көркемдік дағдыға баулу қажеттігін, оларды жан-жақты дамыту мен тәрбиелеуге көркем талғам, бағалай білуді үйрету, өнер туындыларын түсінуді үйретудің қажеттігін айтады. Мақалада, сондай-ақ, белгілі отандық ғалымдардың оқу-тәрбие үдерісіндегі оқушыларды көркем шығармашылық іс-әрекетке баулудың мәселелеріне арналған еңбектеріне талдаулар жасаған.

Кілтті сөздер: көркемдік, шығармашылық, бейнелеу өнері, эстетика.

Кіріспе

Қазіргі әлеуметтік, экономикалық күрделі дамуды басынан өткізіп отырған егеменді еліміз нарықтық қоғамның талап-тілектеріне толығымен сәйкес келетін, көркем шығармашылық белсенділігі мен адамгершілік болымысы бірдей үндескен, өзіндік дара мүмкіндіктерін, интеллектуалдық қабілеттерін көркемдік тұрғыда іс-әрекеттерде зерделі қолдана алатын жеке тұлға даярлау мәселесі туындап отыр.

«Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында»[1] ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты екендігі ескертіліп, өзін-өзі дамытуға және өздігінен жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, шығармашыл тұлғаны баулу міндетін қояды. Осы себептерге байланысты жалпы мектептегі оқу-тәрбие процесіне жаңаша тұрғыда қарап, оқушының білім, білік, дағдыны меңгеруі ғана емес, бейнелеу өнері пәні арқылы көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулудың қажеттігі туындайды. Олай болса, осы айтылғандардың аясында кезегін күтіп тұрған мейлінше қажеттілігі айқын бір нәрсе – жалпы орта мектепте жүргізілетін бейнелеу өнері сабағында кескіндеме өнерінен оқушыларды көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулу арқылы жас ұрпаққа көркем білім мен эстетикалық тәрбие берудің ұшан-қиян жолдарын қарастыру, сол көркем шығармашылық іс-әрекеттерді өз қолымен жасауға ұмтылдыру.

Өмірдегі шынайы көрініс кескіндеме өнерінде бояу құдіретінің күшімен образды түрде қайта түрленіп көрінеді. Бейнелеу өнерінің ішінде кескіндеме

саласының кереметтігі өмірдегі барлық бояу түрлерінің байлығын ашып, өзіне тән көркем шығармашылық жұмыстардағы ерекшелікті айқындайтындығында. Бейнелеу өнерінің кескіндеме саласында бояу күшінің бейнеге жан бітіруі көрушіге шынайылық тұрғысынан қатты ықпал етеді. Сондықтан кескіндеме өнерінен оқушыларды көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулып тәрбиелеудің әсері мен ықпалы шексіз екендігі мәлім.

Кескіндеме бұл бейнелеу өнерінің бір түрі. Ол әртүрлі бояу түрлерімен жазықтық бетінде орындалатын көркем шығарма. Кескіндеме атауы орыстың «живописать» деген сөзінен алынған, яғни көріністер мен нәрселерді өмірдің өзіндегідей жанды етіп жазу деген мағынаны білдіреді. Кескіндеме – бояу арқылы бейнелейтін көркем шығарма. Мұнда бояулардың сан түрінің үйлесімді ұйқасын тапқанын көресіздер. Кескіндеме өнерінің тарихи, тұрмыстық, соғыс тақырыбы, жануарларды бейнелеу, портрет және табиғатты бейнелеу тәрізді жанрлары бар. Қолданылатын орнына, орындалу түрлеріне қарай кескіндеме монументтік, сәндік қондырғылы, декорациялы, миниатюра болып бөлінеді.

Енді қазіргі кездерде жалпы орта мектепте бейнелеу өнерінің бүгінгі жағдайына келетін болсақ, мұнда оқушылар бейнелеу өнерінің кескіндеме саласынан өзінің көркем шығармашылық іс-әрекеттерін іске асыру барысында өзінің психикалық қабілетін және көркем қиялдау қабілетін дамыту мүмкіндігіне ие бола алады дейді кейбір ғалымдар. Мұнда әрине мектеп оқушысына берілетін мәлімет пен әртүрлі хабарлар оқулықтағы берілген тақырыпқа байланысты

мұғалімнің түсіндіруі арқылы беріледі. Бірақ оқушылардың тақырыпқа байланысты көркем шығармашылық жұмыс жазуы яғни, қиялдау, елестету қабілеті бірден бола бермейді. Сондықтан да бейнелеу өнері пәніндегі сабақтардың барлығында оқушыға берілетін мәлімет пен әртүрлі хабарлар мұғалімнің сабақты түсіндіру әдіскерлігіне қарай оқушы бойында армандауды, қиялдауды, қызығушылықты тудыратындай, болуы керек. Жалпы орта мектепте жүргізілетін сурет, қазақ тілі т.б. пәндерде көркем шығармашылық іс-әрекеттерде жұмыс істетуге баулу мүмкіндігі басым болады. Міне, осы себептерге байланысты бейнелеу өнерінің кескіндеме саласынан көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулудың өнертану, мәдениеттану, философия, психология, педагогика ғылымдарындағы теориялық негізі қандай дегенді білу қажет.

Негізгі бөлім

Психологтердің зерттеулері бойынша, әрбір баланы жасынан көркем шығармашылыққа баулуға өзек болардай өзіндік ерекше қабілеті, бейімділігі бар болады екен. Сондықтан да оқушы бойындағы ізденімпаздық – көркем шығармашылыққа апаратын бірден-бір жол болып есептеледі. Шығармашылық тұлға қалыптастыру үшін оқушылардың өзін-өзі тануына өзіндік «менін» қалыптастыруға, сол «менінен» көркем шығармашылық тұлғаға жетуіне ықпал жасау әр мұғалімнің міндеті делінген. Міне осы себептерге байланысты бейнелеу өнері пәнінде кескіндеме өнерінен көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баули отырып үйретудегі теориялық негіз қандай дегенді білу өте қажет.

«Адам баласының жеке бір тұлға болып жетілуі мен қалыптасуы өте күрделі процесс. Соның ең маңызды да жеке қалыптасуында өте оңай емес бір жолы – эстетикалық тәрбие беру болып табылады [2; б. 16]. Ал бейнелеу өнерінің әртүрлі салаларынан көркем

шығармашылық іс-әрекеттерге оқытып тәрбиелеу эстетикалық тәрбиеге байланысты оқытылатынын білеміз. Шын мәнінде эстетикалық тәрбие көркем шығармалар арқылы өмірдегі әдемілікті қадірлеуге, айналадағы жамандықтан, небір сорақылықтан жиренуге үйретеді. Ал, көркем шығармашылық іс-әрекеттер адамға ықпал етіп, білімділікке, біліктілікке, іскерлікке жетектейді, оған ұмтылыс пен құлшыныс туғызады. Сондықтан да көркем шығармашылық іс-әрекеттерге жүктелетін осындай күрделі міндеттің бір бұтағы – эстетикалық жолмен қабылдау және оны терең сезіну болып табылады.

Оқушылардың өмірдегі, өнердегі әдемілік пен сұлулықты көре, сезіне алуы әртүрлі болады. Сондықтан да оқушылардың көркем шығармашылық іс-әрекеттерді олардың сезімталдығына, жан-жағындағыны қабылдауына, сұлулықты байқай қойғыштығына, алған эстетикалық тәрбиесіне байланысты. Осы себептермен бірге көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулуға жүргізілетін оқу-тәрбие шаралары оқушының көркем эстетикалық мәдениетін көтеруден басталады. Бүгінгі заман талабы іскер, белсенді, қандай жағдайда жол таба білуге бейім жеке тұлғаны тәрбиелеуді қажет етеді. Сондықтан да мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың бейнелеу өнері пәнінде көркем шығармашылық қабілетін дамытуға үлкен мән берілуі тиіс. Шығармашылық – әр адамның жеке дара ой еңбегі. Шығармашылық жұмыстар жүргізу арқылы оқытушы оқушылардың таным белсенділігін, көркем ойлау қабілетін, көркемдік тұрғыда ойлай білу жүйесін дамытуға көмектеседі.

Шығармашылық сөзінің төркіні – «шығару», «іздену», «ойлап табу» дегенге көп саяды. Демек, бұрын тәжірибеде болмаған жаңанәрсе ойлап табу, жетістікке қол жеткізу деген сөз. Энциклопедиялық сөздікте «Шығармашылық» деген ұғым қайталанбайтын тарихи қоғамдық мәні бар, жоғары саладағы жаңалық аша-

тын іс-әрекет деп тұжырымдалады. Ал, Л.С. Выготский «Шығармашылық» деп жаңалық ойлап табатын іс-әрекеттерді атаған [3; б. 36]. Шығармашылық мәселесін терең зерттеген Я.А. Пономарев оны «даму» ұғымымен қатар қояды [4; б.12]. Өйткені әрбір көркем шығармашылық жұмыс, әсіресе, интеллектуалдық тұрғыдан, жеке тұлғаны жеке саналыққа көтереді.

Ал, көркемдік шығармашылық қабілеттерді қалыптастыру бірнеше кезеңдерден өтеді: өнерге дұрыс көзқарас және көркем шығармаларды терең түсіне білуге белсенді бағыт ұстау, өнер жөніндегі білімге құштарлық туғызу және оны дағдыға айналдыру. Бұл салада белгілі дәрежеде зерттеу жүргізген ғалымдар бар. Сондықтан да мұғалім ең алдымен оқушыларды көркем еңбекке дағдыдыландыруы керек, алдына қойған мақсатқа жетуге, нәтижесін көре білуге, болжауға үнемі үйретуі тиіс. Мұнсыз көркемдікті түсінуге, оқушылардың өз бетінше әрекет етуі өзінің маңызын жоғалтады.

Осы себептерге байланысты оқу тәрбие үрдісінің мәнді де маңызды жағы, оқушылар бойындағы көркем шығармашылыққа деген қасиеттерді қалыптастыруға көмектеседі.

Осы айтылғандарды білумен бірге көркем шығармашылық жұмысты жете ұғып, ол туралы көкейге қонарлық, келелі пікір айта алатындай дәрежеде болуы да керек. Айталық көркем шығармашылық жұмыс көркем сөздің мәнерлі де сиқырлы, сырлы сөзі болуы, жанрлық ерекшелік пен өнерге тән әдістерді, олардың тарихи шарттылығы дегендерді білуді керек етсе, кескіндеме өнерінің өзіндік ерекшелігіне байланысты бояу түстерін, көркем шығармашылық жұмыста дұрыс көрсету керекті тұтастықты сақтау, оны көрсету жолдарын жетік меңгеруді керек етеді. Мұндай біліммен қарулану көркемдік пен сұлулықтың терең мәнін, оның көркем шығармашылық іс-әрекеттерде берген бейнелерді дұрыс бағалауға көмектеседі.

Осы айтылғандар негізінде болашақта оқушыға көркем талғампаздық пайда болады. Оқушының сұлулық атаулыны тануы, оны бағалай білуі де жеткіліксіз. Сұлулықты жасаушы тұлға болғандықтан, сол сұлулықты жасауға өзі ұмтылуы заңды. Олай болса оқушылардың көркем шығармашылық белсенділігі өмірдің сұлулығын жасай, оны құра да алады. Шығармашылық белсенділіктің іске асуы көркемдікті қабылдау негізінде болады.

Қазіргі егеменді ел болуымызға байланысты болашақ ұрпағымыздың өмірден өз орнын таба алатын және өзі өмір сүретін жеріне, еліне белгілі бір дәрежеде көркем шығармашылық іс-әрекеттерде жемісін бере алатындай қоғам мүшесі, қалыптасқан жеке тұлға болуы үшін жалпы орта мектептерде жүргізілетін бейнелеу өнері пәні соның ішінде әртүрлі салалары: графика, кескіндеме, мүсін, сәндік-қолданбалы өнер, дизайн, сәулет және т.б. осы себептен ерекше мәнге ие болып отыр. Өйткені тұлғаны жан-жақты тәрбиелеу мектепке жүктелсе, соның бір бөлігі ретінде бейнелеу өнері пәні арқылы іске асады. Қазіргі уақытта жеке тұлғаның ерекшелігі мен оның өзіндік мүмкіндігін зерттеумен көптеген ғылым саласы шұғылдануда.

Оқушыларды көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулудың педагогикалық негізі туралы алғашқы ойларды, олардың жүзеге асырылуын әлемдік педагогика классиктері Я.А. Коменскийдің, А. Дистервергтің, И.Г. Пестолоццидің, К.Д. Ушинский, П.П. Блонский, С.Т. Шацкий, Н.Н. Ростовцев, В.С. Кузин, В. Неменский, Н.М. Сокольникова, Д.Т. Уметалиеваның, А.Д. Алехин, Г.И. Алекперовтың, Е.Н. Петровтың; отандық ғалымдар Ы. Алтынсарин, А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, М. Дулатов және т.б. еңбектерінде әр қырынан зерттелген. Соңғы жылдары Б.А. Әлмұхамбетов, Б.А. Тұрғынбаева, Ұ.Ш. Ибрагимов, Қ.Қ. Болатбаев, Ж. Балкенов, Қ.О. Жеделов, Е.Б. Әуелбеков, Б.А. Мұхаметжанов, Ш.Ә. Ақбаева,

Г.В. Лапп, А.П. Беловтың, Б.Е. Оспанов, Е.Т. Кисимисов, Н. Рахметованың, магистрант Ж.Токжанова және т.б. ғылыми зерттеулерінде шығармашылық іс-әрекетке баулудың педагогикалық аспектілері, ерекшелігі мен заңдылығы тұжырымдалған. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ бейнелеу өнерінің маңызын жаңа көзқарас арқылы пайымдауда жетекші өнертанушыларымыздың ішінде Б.Байжігітовтің «Бейнелеу өнерінің теориялық мәселелері» [5; б. 34] атты еңбектерінде және т.б көптеген отандық өнертанушыларымыздың зерттеу жұмыстарында қазіргі заманғы қазақ кескіндеме өнерінің негізгі сипаты анық көрсетіледі. Бейнелеу өнері түрлері ішінде кескіндеме өнеріне оқушыларды көркем шығармашылық іс-әрекеттерге баулуға ықпалын тигізетін жұмыстардың ішінде жоғарғы оқу орындарының студенттеріне кескіндеме әдістемесінен білім беруге арналған Т.М. Қожағұловтың [6] еңбегін атауға болады.

Қорытынды

Сайып келгенде, бейнелеу өнеріне қатысты, оны дамытуға өз үлестерін

қосатын бұл жұмыстардың қай-қайсы болса да құнды зерттеулер нәтижесі екендігіне талас жоқ. Қазіргі кезде қоғам талабына сай тұлға тәрбиелеудің ерекшелігі, оның үздіксіз жүргізілуі қажеттілігінде. Оқушылардың көркем шығармашылығын дамыту адамның кішкентай кезінен бастап есейген кезіне дейін жүреді. Үздіксіз білім беру жүйесіне рухани бай, жоғары мәдениетті және мәдени құндылықтарды бағалай алатын жеке тұлға қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік институттар енуі керек.

Бала тұлға болып тумады, қалыптасады. Баланың дамуы – ішкі және сыртқы жағдайлардың әсерлері-мен қалыптасатын күрделі, ұзақ мерзімді, қарама-қайшылықты үдеріс. Бүгінде оқушы бойында көркем шығармашылықтың қалыптасуы мен дамуы үш факторға: тегі, ортасы және тәрбиесіне тығыз байланысты. Өзін қоршаған ортамен қатынасы арқылы адамның табиғи мәні ашылып, жаңа қасиеттері қалыптасады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. – 26 желтоқсан, 2003.
2. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы: Білім, 1993. – 69 б.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М., 1991. – 3-е изд. – 211 с.
4. Пономарев Я.А. Состояние, тенденции и перспективы развития психологии творчества // Психологический журнал. –1986. –Т.7. – № 2. – С.61.
5. Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің теориялық мәселелері. – Ақтөбе: «А-Полиграфия», 2003. – 249 б.
6. Кожанулов Т.М. Развитие живописных умений студентов начальных курсов художественно-графических факультетов педагогических вузов: автореф. канд. пед. наук. – Омск, 2007. – 27с.

REFERENCES

1. The concept of the development of education in the Republic of Kazakhstan till 2015 // Egemen Kazakhstan. – December, 26, 2003.
2. Zharikbaev K. Psychology. – Almaty: Education, 1993. – 69 p.
3. Vygotskiy L.S. The imagination and creativity in the age of the children. – М., 1991. – 3rd ed. – 211 p.

4. Ponomarev Ya.A. Condition, trends and prospects of development of the psychology of creativity // Psychological Journal. – 1986. – V.7. – № 2. – P.61.

5. Baizhigitov B. Theoretical problems of imaging art. – Aktobe: “A Polygraphy”, 2003. – 249 p.

6. Kozhagulov T.M. Development picturesque skills of students of initial courses of art-graphic faculties of pedagogical high schools: Author. cand. Of ped. Sciences. – Omsk, 2007. – 27 p.

МАКАШЕВ Е.П. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИОБЩЕНИЯ УЧАЩИХСЯ К ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ ЖИВОПИСИ

В статье рассматриваются актуальные проблемы необходимости приобщения учащихся к художественно-творческой деятельности посредством изобразительного искусства. Автор подробно раскрывает сущность и роль художественного творчества в воспитании подрастающего поколения, важность и необходимость приобщения учащихся к художественно-творческой деятельности с помощью изобразительного искусства. Характеризуя современное состояние преподавания изобразительного искусства в общеобразовательных школах, можно с уверенностью сказать, что приобщение учащихся к художественно-творческой деятельности имеет весьма туманные перспективы.

Автор подчеркивает необходимость получения учащимися знаний о начальной изобразительной грамоте и привития им художественных навыков, что, несомненно, способствует их всестороннему развитию и воспитанию художественного вкуса, умения ценить и понимать произведения искусства.

В статье также проанализированы труды известных отечественных ученых по проблеме приобщения учащихся к художественно-творческой деятельности в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: художественный, творчество, изобразительное искусство, эстетика.

MAKASHEV E.P. SOME PROBLEMS OF FAMILIARIZING OF PUPILS WITH THE ARTISTIC AND CREATIVE ACTIVITIES DURING PAINTING CLASSES

The article deals with topical issues of the necessity to familiarize students with artistic and creative activities through visual art. The author elaborates on the nature and role of artistic creation in the upbringing of the younger generation, the importance and necessity of familiarizing students with artistic and creative activities with the help of visual art. Describing the current state of teaching fine arts in secondary schools, it is safe to say that familiarizing of students with artistic and creative activity has very vague prospects.

The author emphasizes the need for students to obtain the knowledge about the initial pictorial literacy and instil in them the artistic skills that will undoubtedly contribute to their comprehensive development and raise their artistic taste, the ability to appreciate and understand the works of art.

The article also analyses the works of famous domestic scientists on the problem of familiarizing of students with artistic and creative activity in the educational process.

Keywords: artistic, creativity, visual art, aesthetics.

УДК 37:001.4

НАЦИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ТЮРКОЯЗЫЧНЫХ УЧАЩИХСЯ ИНЖЕНЕРНОГО ПРОФИЛЯ РУССКОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

З.И. ГИРИЧ

В статье представлен комплекс национально-ориентированных упражнений для обучения иностранных тюркоязычных учащихся инженерного профиля русской научно-технической терминологии подъязыка физики, составленный на основе выявленных сходств и различий в терминосистемах русского и тюркского (таджикского) языков. Отмечено, что рассматриваемый комплекс упражнений включает задания, направленные на преодоление трудностей, с которыми встречаются иностранные тюркоязычные учащиеся при усвоении системы русского языка. Эти задания учитывают функциональные, семантические и структурные межъязыковые, а также внутриязыковые различия в системах русского и тюркских языков. Специфика национально-языковой ориентации в комплексе упражнений проявляется в языковых упражнениях. В разработанный комплекс национально-ориентированных упражнений вошли задания на сходные и различные явления в русском и тюркских языках в области фонетики, морфологии, синтаксиса. А речевые упражнения являются общими для учащихся любых национально-стей и направлены на выработку навыков продуцирования высказывания в иноязычной форме.

Ключевые слова: национально-ориентированные упражнения, тюркоязычные учащиеся, русский язык, научно-техническая терминология, подъязык физики.

Введение

На современном этапе развития образования в связи с увеличением числа иностранных учащихся из тюркоязычных стран, обучающихся в вузах Украины, необходимо создать учебные пособия, построенные на основе национально-ориентированной методики обучения, учитывающей данные сопоставления терминосистем родного (одного из тюркских) языка учащихся и русского языка. В настоящее время эти учащиеся поступают на 1-й курс высших учебных заведений Украины, в том числе и технических, минуя обучение на подготовительных факультетах. Однако важно учитывать, что, если они не изучали русский язык в национальных общеобразовательных учебных заведениях или находятся ниже элементарного уровня общего владения русским языком, то им необходима предвузовская подготовка. Актуальность создания эффективной методики обучения тюркоязычных учащихся научно-технической терминологии подъязыка физики определяется: 1) профессиональной направленностью обучения русскому языку, связанной с задачами подготовки этих учащихся к обучению на первом курсе

вуза; 2) практическими задачами обучения учащихся научно-технической терминологии;

3) недостаточной разработанностью системы национально-ориентированных упражнений для обучения тюркоязычных учащихся терминологии подъязыка физики на неродном языке.

Для иностранных тюркоязычных учащихся инженерных специальностей фундаментальным предметом, изучаемым как на этапе предвузовской подготовки, так и на первом и втором курсах вуза, является физика. Подъязык физики, его терминология исследовались в диссертациях Г.М. Ходжиматовой [1], Т.В. Васильевой [2], В.К. Тихонова [3].

Целью статьи является рассмотрение разработанного нами комплекса национально-ориентированных упражнений для обучения иностранных тюркоязычных учащихся русской научно-технической терминологии подъязыка физики.

Основная часть

Овладение учебным материалом этой дисциплины представляет особые трудности для тюркоязычных учащихся, так как грамматический строй агглютинативных

тюркских языков кардинально отличается от флективного русского. На основе выявленных сходств и различий в терминосистемах русского и тюркского (таджикского) языков нами был разработан комплекс упражнений, составленный с учетом принципов национально-ориентированной методики. Разработанный нами комплекс национально-ориентированных упражнений по обучению иностранных тюркоязычных учащихся научно-технической терминологии подъязыка физики построен с учетом общих принципов составления комплекса упражнений, разработанных Н.И. Гез, Э.Ю. Сосенко, Е.И. Пассовым. При этом Н.И. Гез рассматривает комплекс упражнений как организацию взаимосвязанных действий, расположенных в порядке нарастания языковых или операционных трудностей с учетом последовательности становления речевых умений, навыков и характера реально существующих актов речи [4]. Кроме этого мы учитывали следующее:

- упражнения должны соответствовать реальной учебной деятельности учащихся (в нашем случае – деятельности по усвоению научно-технической терминологии подъязыка физики);

- упражнения должны опираться на поэтапное формирование умственных действий и речевых навыков и умений.

Таким образом, обучение иностранных тюркоязычных учащихся научно-технической терминологии подъязыка физики на русском языке как неродном осуществляется с учетом теории поэтапного формирования умственных действий (теории, лежащей в основе обучения любой дисциплине) и теории поэтапного формирования речевых навыков и умений (теории, лежащей в основе обучения иностранному, в том числе и неродному языку).

В качестве исходного для нашего исследования мы принимаем общее определение специфики национально-языковой ориентации в системе упражнений, сформулированное В.Н. Вагнер. В соответствии с этим определением «система национально-ориентированных упражнений представляет собой комплекс грамматических и лексиче-

ских упражнений, носящих обучающий и контрольный характер. Обучающие упражнения направлены на закрепление изученных форм и структур и на формирование у учащихся умений с помощью изученных языковых средств выражать определенные смыслы высказывания. Вначале предлагаются упражнения на формообразование – образование изолированных форм (вполне допустимы упражнения на образование форм в парадигмах) – или словообразование, образование форм в заданных предложениях (по образцу и без образца), образование форм с одновременным конструированием структур предложений (по модели и без модели). Эти упражнения формируют первичные умения образования словоформ, которые необходимы при выработке умений высшего порядка – творческого конструирования собственных речевых высказываний. Упражнения на конструирование речевых высказываний последовательно усложняются. Сначала это упражнения, требующие только репродукции предъявляемого явления (ответы на общие вопросы, ответы с выбором одной из данных словоформ); далее упражнения на использование языкового явления в типичных для его употребления речевых ситуациях, мини-текстах монологического и диалогического характера, а также с опорой на учебный текст» [5, с. 20].

Цель нашего комплекса упражнений заключается в формировании умения у иностранных тюркоязычных учащихся инженерного профиля воспринимать, понимать и употреблять в русской речи научно-техническую терминологию подъязыка физики.

В рассматриваемый комплекс упражнений были включены задания, направленные на преодоление трудностей, с которыми встречаются иностранные тюркоязычные учащиеся при усвоении системы русского языка. Эти задания учитывают функциональные, семантические и структурные межъязыковые, а также внутриязыковые различия в системах русского и тюркских языков.

Опираясь на результаты исследования В.К. Тихонова, в комплекс упражнений с учетом специфики национально-ориентированной методики нами были включены задания, предусматривающие:

Определение сходных явлений в родном, например, в туркменском и изучаемом (русском) языках. Этот тип заданий позволяет учащимся лучше усваивать значение и употребление терминов. Так, скажем, термин *кристаллизация* образован с помощью суффикса -аци-, имеющего значение процесса. Туркменский эквивалент этого термина (*kristallaşma*) имеет сходную структуру. В наш комплекс упражнений были включены задания на образование отглагольных существительных на русском языке с опорой на перевод.

Наблюдение в целях фиксации внимания учащихся на межъязыковых сходствах и различиях – задания на сравнение словообразовательной структуры аффиксальных и сложных терминов и их тюркских эквивалентов в целях усвоения способа их образования; задания на сравнение порядка слов в русских и эквивалентных им тюркских терминологических словосочетаниях.

3. Составление терминологических словосочетаний из предложенных слов, образование отглагольных существительных, употребление терминов в речи в нужном падеже. Этот тип заданий позволяет преодолевать трудности, которые вызывает у тюркских учащихся усвоение падежной системы русского языка.

Специфика национально-языковой ориентации в комплексе упражнений проявляется в *языковых* упражнениях. В языковые упражнения включены задания на усвоение русского словообразования, падежной системы русского языка, категории рода и т.д., т.е. явлений, трудных для носителей тюркских языков. Кроме того, при составлении языковых упражнений учитывались выявленные в ходе нашего исследования явления положительного переноса, на которые можно опереться при обучении иностранных тюркоязычных учащихся русскому языку. В разработанный комплекс национально-ориентированных упражнений вошли задания на сходные и различные явления в русском и тюркских языках в области фонетики, морфологии, синтаксиса. Обучение научному стилю речи проводится во втором семестре, комплекс упражнений начинается с упражнений по фонетике, так как

в русском языке есть звуки, трудные для тюркоязычных учащихся, и звуки, которых нет в тюркских языках.

Речевые упражнения, как известно, являются общими для учащихся любых национальностей и направлены на выработку навыков продуцирования высказывания в иноязычной форме. В речевых упражнениях, вошедших в составленный в результате исследования комплекс национально-ориентированных упражнений, используется перевод на туркменский и азербайджанский языки. Вслед за В.К. Тихоновым в этот комплекс мы включили меньше типов упражнений, чем обычно используется при обучении иноязычному общению. Это обусловлено спецификой научного стиля речи и научно-технической терминологии (ограниченное количество терминов, образованных по одинаковым словообразовательным моделям, отсутствие или небольшое количество синонимов, жаргонизмов, диалектизмов и т.д.), поэтому в систему упражнений не вошли творческие задания, задания на усвоение синонимичных форм терминов и др.

Все разработанные нами национально-ориентированные упражнения включают комментарий для студента и для преподавателя, задания переведены на туркменский и азербайджанский языки. Включение в упражнения комментария, дающего представление о сходствах и различиях в изучаемых явлениях русского и тюркских языков, обусловлено соблюдением принципа сознательности как важнейшего принципа сознательно-практического метода обучения.

Заключение

Таким образом, сравнительный анализ русского и тюркских языков позволяет выявить специфику национально-ориентированного обучения иностранных тюркоязычных учащихся инженерного профиля русской научно-технической терминологии подъязыка физики для составления комплекса национально-ориентированных упражнений, состоящего из языковых и речевых упражнений. Разработанный комплекс упражнений является эффективным средством формирования коммуникативной компетентности иностранных тюркоязычных

учащихся инженерного профиля в учебно-профессиональной сфере.

Перспективу дальнейших исследований проблемы видим в рассмотрении

системы упражнений для обучения иностранных тюркоязычных учащихся инженерного профиля письменной речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ходжиматова Г.М. Научные основы обучения терминологической лексики русского языка в неязыковом вузе: дис. докт. пед. наук: 13.00.02. – Душанбе, 2011. – 322 с.
2. Васильева Т.В. Лингводидактическое описание синтаксических и глагольных доминант подязыков дисциплин инженерного профиля: Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 – М., 2006. – 394 с.
3. Тихонов В.К. Национально-ориентированное обучение китайских учащихся русской научно-технической терминологии: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – СПб., 2004. – 227 с.
4. Гез Н.И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков // Иностранные языки в школе. – 1969. – № 6. – С.14–19.
5. Вагнер В.Н. Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим. – М.: Изд-во РУДН, 1995. – 324 с.

REFERENCES

1. Hodzhimatova G.M. Scientific bases of training terminological vocabulary of the Russian language in not language high school: Dis Doctor. ped sciences: 13.00.02. – Dushanbe, 2011. – 322 p.
2. Vasileva T.V. Linguodidactic description of syntactic and verbal dominant sublanguages disciplines of engineering profile: Dis. ... Doctor. ped. Sciences: 13.00.02. – M., 2006. – 394 p.
3. Tikhonov V.K. Nationally oriented teaching of Chinese students Russian scientific and technical terminology: Dis. ... Cand. ped. Sciences: 13.00.08. – St. Petersburg, 2004. – 227 p.
4. Gez N.I. The system of exercises and sequence of development of speech skills // Foreign languages at school. – 1969. – № 6. – S.14–19.
5. Vagner V.N. Methods of teaching Russian language to English-speaking and French-speaking. – M.: Publishing House of the Peoples' Friendship University, 1995. – 324 p.

ГИРИЧ З.И. ШЕТЕЛДІК ТҮРКІ ТІЛДІ ИНЖЕНЕРЛІК БЕЙІН БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНА ОРЫС ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУДЫҢ ҰЛТТЫҚ-БАҒДАРЛАНҒАН ЖАТТЫҒУЛАРЫ

Мақалада шетелдік түркі тілді инженерлік бейін білім алушыларына орыс және түрік (тәжік) тілдернің терминдер жүйесінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарына негізделіп құрастырылған орыс ғылыми-техникалық терминологиясын оқытудың ұлттық-бағдарланған жаттығулар кешені ұсынылған. Қарастырылған жаттығулар кешеніне, шетелдік түркі тілді білім алушылар орыс тілін меңгеру кезіндегі қиындықтарды жеңуге бағытталған тапсырмалар енгендігі айтылған. Бұл тапсырмалар функционалдық, семантикалық және құрылымдық тіларалық, сондай-ақ орыс және түркі тілділер жүйесіндегі тілішілік айырмашылықтар ескеріледі. Жаттығулар кешеніндегі ұлттық-тілдік бағдардың ерекшелігі тілдік жаттығулардан байқалады. Жасалған ұлттық-бағдарланған жаттығулар кешені фонетика, морфология, синтаксис салаларындағы орыс және түркі тілдерінің ұқсас және ерекшелікті белгілеріне негізделген тапсырмалар енгізілген. Ал сөйлеу жаттығулары кез келген ұлт оқушыларына ортақ әрі өзге тілді формада сөйленімді өндіру дағдыларын машықтауға бағытталған.

Кілтті сөздер: ұлттық-бағдарланған жаттығулар, түркі тілді білім алушылар, орыс тілі, ғылыми-техникалық терминология.

GIRICH Z.I. NATIONALLY FOCUSED EXERCISES TO TEACH FOREIGN TURKIC-SPEAKING STUDENTS OF ENGINEERING PROFILE RUSSIAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TERMINOLOGY

The paper presents a set of nationally focused exercises to teach the Turkic-speaking foreign students of engineering specialization Russian scientific and technical terminology of sub-language of Physics compiled on the basis of identified similarities and differences in terminology systems of Russian and Turkic (Tajik) language. The author emphasizes that the considered set of exercises includes tasks aimed at overcoming of difficulties which the Turkic-speaking foreign students face when learning Russian. These tasks take into account the functional, semantic and structural inter-language, as well as intra-language differences in the systems of Russian and Turkic languages. The set of language tasks reveals the specifics of the national and linguistic orientation. The developed set of nationally focused exercises includes the tasks on similar and differing phenomena in Russian and Turkic languages in the field of phonetics, morphology, and syntax. The speech exercises are common for students of all nationalities and are aimed at developing skills of producing the statements in a foreign language.

Keywords: nationally focused exercises, Turkic-speaking foreign students, Russian language, scientific and technical terminology, sub-language of Physics.

ӘОЖ 378.164/.169

**БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ОҚУЛЫҚ БОЛАШАҚ ХИМИЯ МҰҒАЛІМДЕРІН
ДАЯРЛАУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

К.М. БЕРКИМБАЕВ

Ү.Р. РАХМЕТ

Ә.Х. САРЫБАЕВА

Д.Қ. БЕРДІ

Қазіргі уақытта, білім беру жүйесінде, электронды оқулықпен оқыту білімді ақпараттандырудың негізгі көзі болып табылады. Осы жағдай болашақ химия пәні мұғалімдерін даярлауда және ақпараттық технологиялардың әдістері мен тәсілдерін жүйелеуде өзекті мәселе болмақ.

Мақалада болашақ химия пәні мұғалімдерін кәсіби даярлау үдерісінде электрондық оқу құралын теориялық және әдістемелік пайдалану жолдары қарастырылған.

Сондай-ақ, мақала авторлары білімді ақпараттандыру екі стратегиялық мақсатқа жетуді қамтамасыз ететіндігіне назар аударуды ұсынады. Біріншіден, ақпараттық технологияны пайдалану негізінде білім беру іс-әрекетінің барлық түрлері тиімді көтеріледі. Екіншіден, ақпараттың орталық талаптарына сәйкес ойлаудың жаңа түріндегі сапалы кадрлар дайындау мәселесі жоғарылайды. Қазіргі ақпараттық технология мен электронды басылымдар дәстүрлі оқыту түрлерінің барлық құндылықтарын сақтайды.

Кілтті сөздер: электронды оқулық, химия мұғалімі, ақпараттандыру, білім беру жүйесі.

Кіріспе

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер білімді ұрпақ даярлауда жоғары мектептің алдына жаңа

міндеттер қойып отыр. Осыған орай, болашақ педагогтердің бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай білім алуы мен іскерлікті, жеке тұлғалық және кәсіби

сапалық қасиеттерді меңгеруі қоғамның негізгі талабы ретінде қарастырылуда. Білімді жас ұрпақтан ғана қоғам мен экономиканың, әлеуметтік және мәдени өркендеуіне үлес қосатын азаматтар шығады. Осы себепті, Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында: «Жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқыны ғылыми-зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту, жоғары оқу орындары зерттеулерінің әлеуметтік сала мен экономиканың қажеттіліктерімен тығыз байланысы, білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру болып табылады» – деп атап көрсетілген [1].

Негізгі бөлім

Қазіргі кезде білімді ақпараттандыру ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың кең таралуымен және жетілдірілуімен сипатталады. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру еліміздегі білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты. Осыған байланысты оқытушы ақпараттық технологиялар аясындағы білімді меңгеріп қана қоймай, өзінің кәсіптік іс-әрекетінде пайдаланудың білікті маманы болуы қажет. Білімді ақпараттандыру екі стратегиялық мақсатқа жетуді қамтамасыз ететіндігін еске сақтаған жөн. Біріншісі, ақпараттық технологияларды пайдалану негізінде білім қызметінің барлық түрлерінің тиімділігін арттыру, ал екіншісі ақпараттық қоғам талаптарына сай, ойлауы жаңа тұрпатты мамандарды дайындаудың сапасын арттырудан тұрады. Болашақ маман ақпараттандырудың әдістері мен құралдарының көмегімен қандай ақпараттық қорлар бар, олардың қайда орналасқаны, олармен қалай қатынас жасау және оларды өзінің кәсіптік әрекетінің тиімділігін жоғарылату мақсатында қолдану секілді сұрақтарға жауап алуды үйренуі қажет.

Қазіргі замандағы ақпараттық технологиялар және электрондық бағылымдар дәстүрлі оқыту түрінің барлық құндылықтарын сақтай отырып, кемшіліктерін жеңіп шығуға мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімдердің даярлығын практикада жүзеге асырушы мамандардың зерттеулерінде жаңа ақпараттық технологияларды оқыту үдерісінің мақсатына сай барлық кезеңдерінде лекциялық, практикалық, зертханалық сабақтарда, аудиториядан тыс және т.б. қолдану керектігін анықтаған [2, 3]. Болашақ мұғалімнің білімді ақпараттандыру жағдайында ақпараттық технологияларды қолдануға даярлығын жетілдіру жоғары білім берудегі қазіргі заманғы талаптарының бәрі де көкейкесті мәселенің бірі.

Білімді ақпараттандыру бірқатар мынадай мәселелерді ұсынады:

- оқыту үдерісіне жаңа ақпараттық технологияларды ендіру;
- білім алушылардың компьютерлік даярлық деңгейін көтеру;
- ғылыми зерттеулер, оқыту үдерісі үшін ақпараттық технологиялар, электрондық оқулықтар жүйесін құру;
- ақпараттық білім берудің бірыңғай кеңістігін құру және дамыту.

Қазіргі уақытта мультимедиялық технология және оқытудағы әдістерді қолдану негізінде *электрондық оқулықтарды* (ЭО) жасауға көп көңіл аударылуда.

Компьютерлік техниканы пайдалану мәселелері мен білім беру жүйесін ақпараттандыруды электрондық оқулықтарды енгізудің алғы шарты ретінде В.М. Монахов [4], Ж.А. Караев [5], Г.К. Нургалиева [6] және т.б. зерттеулерінде қарастырды.

Электрондық оқулық – қолданушыға ақпаратты жүйелі ұйымдастырып қолдануға мүмкіндік беретін интерактивті жүйе. ЭО – теориялық, анықтамалық-ақпараттық, практикалық материалдар мен тапсырмалардың, білімді меңгеруді бақылау және бағалауды, арнайы бағдарламалардың көмегімен

калыптастырылатын, ақпараттық мәтіндік, графикалық бейнесі және мультимедиялық видео және дыбыстық эффектілерімен берілетін ақпарат.

Электрондық оқулық студентке лекция және практикалық, зертханалық сабақтарды, жаңа пәндерді өз бетінше электрондық материалды толық оқу құралы, көмекші-консультант, емтихан алушы ретінде қолдануға мүмкіндік береді.

Ендеше, педагогикалық білім беру жүйесінің оқу-тәрбие үдерісінде электрондық оқулықты қолдану болашақ мұғалімдердің бойында ізденімпаздық-танымдық, іс-әрекеттік-зерттеушілік қабілеттерді қалыптастыратыны белгілі.

Болашақ мұғалімдердің меңгеруіне қажетті білімі, біліктілігі және дағдылары мазмұнының өзгерісі мен көлемі үздіксіз өсуде. Білім беру салаларында электрондық оқулықтарды пайдаланып, оқыту сапасын арттыру, тез модернизациялау және интенсификациялаудың тәсілдерін даярлау жүйесі бойынша ізденістер қарастырылуда. Электрондық оқулықтарды оқу процесінде қолдану педагогикалық практикада оқу үдерісін интенсификациялауға, оқытуды дамыту идеяларын жетілдіруді жүзеге асыратын психологиялық-педагогикалық технологиялар жүйесін арттыруға мүмкіндік береді. Электрондық оқулықтарды қолдану мүмкіндіктері адам іс-әрекетінің және оқытудың жаңа құралы ретінде, оқытудың жаңа әдістері мен оны ұйымдастыру формаларының пайда болуына және олардың оқу үдерісіне тез ендірілуіне жаңа талпыныс жасады.

Электрондық оқулық дегеніміз – ақпаратты бейнелеудің әртүрлі формалары арқылы компьютерлік дискіден оқылатын және дискіде сақталатын, білім беретін электрондық тасымалдығыштағы дидактикалық, әдістемелік және интерактивтік бағдарламалық жабдықтау деп айтуға болады [7].

Д.М. Джусубалиева, А. Мынбаеваның оқыту бағдарламаларынан электрондық

оқулықтың төмендегідей белгілерін ажыратуға болады [8]:

- жұмыс істеу уақытының ұзақтығы;
- оқу материалы мен есептерін талдау;
- автономдығы;
- формасын құрудағы еркіндіктің аздығы.

Электрондық оқулықтармен оқыту, оларды жетілдіруге қажетті жағдайларды құру, өңдеу және ендіру, жаңаны дәстүрлі әдіспен қиылыстырудың жолдарын іздеу психологиялық-педагогикалық, оқу-әдістемелік проблемаларды шешуді талап етеді. Оларды әртүрлі бағыттар қатарында ажыратуға болады:

- оқу үдерісіне электрондық оқулықты ендіру проблемасын шешу үшін бірыңғай ғылыми-әдістемелік комплексті жетілдіру;
- практикалық іс-әрекетте электрондық оқулықты пайдаланудың әдістемесін жасау;
- электрондық оқулықпен оқытатын болашақ мұғалімдерді даярлау және оны оқу процесіне ендіру;
- жоғары оқу орындарын материалдық-техникалық жабдықтау;
- қажетті әдістемелік қамсыздандыруды іздеу, өңдеу және құру.

Химия сабақтарында «Электрондық оқулықтарды» пайдалану студенттердің танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Осы уақытқа дейінгі білім беру саласындағы дәстүрлі оқыту жүйесі бойынша тек мұғалімнің айтқандарын немесе оқулықты пайдалану қазіргі заман талабын қанағаттандырмайды. Сондықтан қазіргі ақпараттандыру ғасырында электрондық оқулықтарды пайдаланбай алға жылжу мүмкін емес.

Осыған орай, жоғары оқу орындарының 5В011200 – «Химия бакалавры» мамандығында оқытын студенттерге «Бейорганикалық химия» бөлімі тарауларындағы құбылыстар мен процестерді компьютерді пайдаланып оқыту үшін

электрондық оқулық жасақтадық [9, 10].

Электронды оқулық мазмұнында химиялық элементтердің Д.И. Менделеев жасаған периодтық жүйесіндегі элементтердің жалпы сипаттамасы, алынуы, қолданылуы көрсетілген және видеолар

бораториялар, кестелер, сөздіктер, тестер қамтылған. Терезе сәл жүктелген соң электронды оқулықтың негізгі мәзір беті шығады. Негізгі мәзір бетінде Д.И. Менделевтің периодтық жүйесіндегі элементтер орналасқан.

Авторлар		Гривнапы атаулар		VII топ VIII топ		шығу	
I топ	II топ	III топ	IV топ	V топ	VI топ	H Сулегі ¹	He Гелий ²
Li Литий ³	Be Бериллий ⁴	B Бор ⁵	C Көміртегі ⁶	N Азот ⁷	O Күмісті ⁸	F Фтор ⁹	Ne Нeon ¹⁰
Na Натрий ¹¹	Mg Магний ¹²	Al Алюминий ¹³	Si Кремний ¹⁴	P Фосфор ¹⁵	S Күмірт ¹⁶	Cl Хлор ¹⁷	Ar Аргон ¹⁸
K Калий ¹⁹	Ca Кальций ²⁰	Sc Скандий ²¹	Ti Титан ²²	V Ванадий ²³	Kr Кrypton ²⁴	Mn Марганец ²⁵	Fe Темір ²⁶
Cu Мыс ²⁹	Zn Цинк ³⁰	Ga Галлий ³¹	Ge Германий ³²	As Мышьяк ³³	Se Селен ³⁴	Br Бром ³⁵	Kr Криптон ³⁶
Rb Рубидий ³⁷	Sr Стронций ³⁸	Y Иттрий ³⁹	Zr Церий ⁴⁰	Nb Ниобий ⁴¹	Mo Молибден ⁴²	Tc Технеций ⁴³	Ru Рутений ⁴⁴
Ag Күміс ⁴⁷	Cd Кадмий ⁴⁸	In Индий ⁴⁹	Sn Олово ⁵⁰	Sb Сурьма ⁵¹	Te Теллур ⁵²	I Иод ⁵³	Xe Ксенон ⁵⁴
Cs Цезий ⁵⁵	Ba Барий ⁵⁶	La Лантан ⁵⁷	Hf Габрий ⁷²	Ta Тантал ⁷³	W Вольфрам ⁷⁴	Re Рений ⁷⁵	Os Осмий ⁷⁶
Au Аппан ⁷⁹	Hg Сильпан ⁸⁰	Tl Таллий ⁸¹	Pb Коргасын ⁸²	Bi Висмут ⁸³	Po Полоний ⁸⁴	At Астат ⁸⁵	Rn Радон ⁸⁶
Fr Франций ⁸⁷	Ra Радий ⁸⁸	Ac Актиний ⁸⁹	Rf Резерфордий ¹⁰⁴	Db Дубний ¹⁰⁵	Sg Сиборгидий ¹⁰⁶	Bh Борий ¹⁰⁷	Hs Хасий ¹⁰⁸
Ce Цериум ⁵⁸	Pr Прометий ⁵⁹	Nd Неодим ⁶⁰	Pm Прометий ⁶¹	Sm Самарий ⁶²	Eu Европий ⁶³	Gd Гадолиний ⁶⁴	Tb Тербий ⁶⁵
Th Торий ⁹⁰	Pa Протактиний ⁹¹	U Уран ⁹²	Np Нептуний ⁹³	Pu Плутоний ⁹⁴	Am Америкай ⁹⁵	Cm Кюрий ⁹⁶	Bk Берклий ⁹⁷
						Cf Калифорний ⁹⁸	Es Эйнштейний ⁹⁹
						Fm Фермий ¹⁰⁰	Md Менделеевий ¹⁰¹
						Lr Лантаний ¹⁰²	Lu Лантаний ¹⁰³

1-сурет – «Бейорганикалық химия» пәніне арналған электрондық оқулықтың мазмұндық жүйесі

Тараудағы оқу материалдары бойынша берілген видеотәжірибелер студенттерге химиялық құбылыстарды көрсете отырып, түсіндіруге ыңғайлы және есеп

шығару барысында, лабораторияларлық жұмыс жасау кезінде қажетті мәліметтерді кестелер қатарынан таба алады (2-сурет).

Жер бетіндегі элементтердің физикалық таралуы

O Si Al Fe Ca Na K Mg Ti H P Mn F S Sr Ba C Cl Cr Zr Rb V Ni Zn N C Cu Y Li Nd Nb Co La Ga Pb

Элементтер кларкі (жер массасындағы % үлесі)

1. O -49,50	8. Mg -1,95	15. S -0,048	22. Ni -0,015	29. Ce -0,0043
2. Si -25,80	9. H -0,88	16. N -0,030	23. Sr -0,014	30. Co -0,0037
3. Al -7,57	10. Ti -0,410	17. Rb -0,029	24. V -0,014	31. Sn -0,0035
4. Fe -4,70	11. Cl -0,190	18. F -0,028	25. Sn -0,012	32. Y -0,0026
5. Ca -3,38	12. P -0,090	19. Ba -0,026	26. Cu -0,010	33. Nd -0,0022
6. Na -2,63	13. C -0,087	20. Zn -0,021	27. W -0,0064	34. Nb -0,0019
7. K -2,41	14. Mn -0,085	21. Cr -0,019	28. Li -0,0060	35. Pb -0,0018

Металдардың электрохимиялық кәрнеу қатары

Li	K	Cs	Ba	Ca	Na	Mg	Al	Zn	Fe	Co	Ni	Su	Pb	H ₂	Cu	Ag	H ₂	Pt	Au
-3,04	-3,01	-2,92	-2,90	-2,87	-2,71	-2,36	-1,66	-0,76	-0,44	-0,28	-0,25	-0,14	-0,13	0	0,34	0,80	0,85	1,28	1,5
Li ⁺	K ⁺	Cs ⁺	Ba ²⁺	Ca ²⁺	Na ⁺	Mg ²⁺	Al ³⁺	Zn ²⁺	Fe ²⁺	Co ²⁺	Ni ²⁺	Su ²⁺	Pb ²⁺	2H ⁺	Cu ²⁺	Ag ⁺	Hg ²⁺	Pt ²⁺	Au ³⁺

2-сурет – Қажетті мәліметтердің экрандағы көрінісі

Сонымен қатар, тақырыпты қорытындылау үшін есептер мен тест сұрақтары берілген. Бұл тест сұрақтарының нәтижесі әр білім алушыға жауап беру деңгейіне қарай пайыздық көрсеткішпен бағаланып беріледі. Бұл әдіс білім алушының білімін көтеруге, сабаққа ынтасын қалыптастыруға оң әсер ететіндігі сөзсіз.

Электрондық оқулықтармен, компьютерлік оқу-әдістемелік құралдарды өз дәрежесінде қолдануды үйренген білім алушылар зерттеуге құштар, өз бетінше белсенді жеке жұмыс істей алады.

Қорытынды

Бұл жасалынған электрондық оқулық «Бейорганикалық химия» пәнін оқыту үшін, дербес компьютермен жабдықталған аудиторияларда пайдалануға арналған. ЭО әрбір тарау бойынша оқытушы және тест

(бақылаушы) бағдарламалардан тұрады. Оқытушы бағдарламалар тараулардың негізгі физикалық құбылыстарын түсіндіруге арналған, ал бақылаушы бағдарлама студенттердің білім сапасын тексеруге арналған.

Электрондық оқулық арқылы білім сапасын бақылау: білімді тексеру, меңгеру, бекіту және оны практикада қолдануды, біліктілік мен дағдыларды игеруде, ізденімпаздыққа, оқу-танымдық міндеттерді шешуде, өз оқу жетістіктері бойынша өзін-өзі бағалауда, бақылауда, диагностикалауда, өз ерік жігерін басқаруды игереді.

Ұсынылған электрондық оқулық химияны тереңдетіп оқытылатын мектептерде де, колледждерде де, ЖОО-да болашақ химия мұғалімдерін даярлау аясында қолданылуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. – 26 желтоқсан, 2003.
2. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Наука, 1998. – 320 с.
3. Беркімбаев К.М. Болашақ экология мамандарын кәсіби даярлаудағы информатикалық пәндерді оқыту үдерісінің педагогикалық жүйесі: пед. ғыл. докт. дисс... автореф.: 13.00.08. – Түркістан, 2007. – 44 б.
4. Монахов В.М. Проблемы внедрения новых технологий в образование // Советская педагогика. – 1990. – №7. – С.17–23.
5. Қараев Ж.А. Компьютерді оқыту процесінде пайдалануға кіріспе. Алматы: Рауан, 1992. – 103 б.
6. Нургалиева Г.К., Джусупалиева Д.М. Дистанционное образование. – Алматы: Ғылым, 1997.
7. Беркімбаев К.М., Сарыбаева А.Х., Ташимова А.Л., Миндетбаева А. Электронный учебник как средство совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей // «Академия естествознания» Международный журнал экспериментального образования. – 2012. – №8. С.13–16.
8. Джусупалиева Д.М., Мынбаева А. Классификация методов обучения с использованием информационных технологии // Высшая школа Казахстана. – 2000. – №2. – С. 64–68.
9. Бірімжанов Б.А. Жалпы химия: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2001.
10. Нағашыбаева А.Н. Химия сабағында ақпараттық технологияны қолдану // Химия мектепте. – 2006. – №3. – 34–35 б.

REFERENCES

1. The concept of the development of education in the Republic of Kazakhstan till 2015 // Sovereign Kazakhstan. – December, 26, 2003.

2. Khmel N.D. Theoretical bases of professional training of teachers. – Almaty: Science, 1998. – 320 p.

3. Berkimbaev K.M. Pedagogical system of training to information subjects in professional training of future specialists–ecologists: Abstract of the thesis doctor of pedagogical sciences: 13.00.08. – Turkistan, 2007. – 44 p.

4. Monakhov V.M. Problems of introduction of new technologies in education // Soviet pedagogy. – 1990. – №7. – P.17–23.

5. Karayev Zh.A. Introduction to the process of learning to use the computer. Almaty: Rauan, 1992. – 103 p.

6. Nurgalieva G.K., Dzhusupalieva D.M. Distance education. – Almaty: Science, 1997.

7. Berkimbaev K.M., Sarybaeva A.Kh, Tashimova A.L., Mindetbaeva A. Electronic textbook as a means of improving the professional training of future teachers // “Academy of Natural Science” International Journal of Experimental Education. – 2012. – №8. – P.13–16.

8. Dzhusubalieva D.M., Mynbaeva A. Classification of teaching methods with usage of information technology // Higher School of Kazakhstan. – 2000. – №2. – P. 64–68.

9. Birimzhanov B.A. General Chemistry: textbook. – Almaty: Education, 2001.

10. Nagashibayeva A.N. The use of information technology in chemistry classes // Chemistry at school. – 2006. – №3. – P. 34–35.

БЕРКИМБАЕВ К.М., РАХМЕТ У.Р., САРЫБАЕВА А.Х., БЕРДИ Д.К. ЭЛЕКТРОННЫЙ УЧЕБНИК КАК СРЕДСТВО ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ХИМИКОВ-ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящее время в системе образования обучение электронным учебником – является основным источником информатизации образования. Данное положение является актуальной проблемой и в подготовке будущих учителей химии и в систематизации методов и приемов информационных технологий.

В статье рассматриваются теоретические и методические пути использования электронных учебников в процессе профессиональной подготовки будущих учителей химии. Также авторы статьи предлагают обратить внимание на то, что информатизация образования обеспечивает достижения двух стратегических целей. Во-первых, на основе применения информационных технологий повышается эффективность всех видов образовательной деятельности, во-вторых, в соответствии с требованиями информационной среды повышается качество подготовки кадров с новым типом мышления.

Ключевые слова: электронный учебник, учитель химии, информатизировать, образование.

BERKIMBAYAEV K.M., RAKHMET U.R., SARYBAYEVA A.Kh., BERDI D.K. E-BOOK AS A MEANS OF PREPARING FUTURE CHEMIST TEACHERS IN THE CONTEXT OF INFORMATIZATION OF EDUCATION

In the modern educational system, use of e-books is a main source of informatization of education. This situation is a vital problem also in preparing future chemist teachers and in systematizing the IT methods and techniques.

The article reviews the theoretical and methodical ways of using the e-books in professional training of future chemist teachers. The authors also draw attention to the fact that the computerization of education helps achieving the two strategic goals: first, use of IT increases the efficiency of all types of educational activity; second, the quality of training of HR with new type of thinking is growing following the requirements of the information environment. Modern IT and e-books retain all values of traditional forms of teaching.

Keywords: e-books, chemistry teacher, informatization, education.

УДК 378

ТЕОРИЯ КОЛОРИТА И ВОПРОСЫ ТЕХНИКИ АКВАРЕЛИ В ОБУЧЕНИИ ЖИВОПИСИ СТУДЕНТОВ-ДИЗАЙНЕРОВ

М.А. ДЕРБИСОВА

В данной статье автор рассматривает вопросы теоретического и методического обучения студентов-дизайнеров живописи, теории колорита, технике акварельной живописи.

Колористическая подготовка – это подготовка к созданию полноценных живописных произведений. Совершенствование колористической подготовки способствует повышению уровня профессиональной подготовки будущих специалистов. Владение техникой акварельной живописи, цветом, теоретическими и практическими знаниями живописи имеет большое профессиональное значение для развития дизайнерской деятельности. Автор подробно рассматривает вопросы техники и методы работы в живописи: смешивание и наложение мазков на плоскость, соблюдение технологии в работе с различными материалами, особенность работы с более сложными красками, умение владеть разнообразными кистями, составление палитры, смешение цвета в акварельной живописи, правильное хранение красок.

Ключевые слова: техника, акварель, живопись, цвет, теоретические и практические знания, дизайнер.

Введение

Теоретические вопросы живописи разработаны классиками художественной педагогики и методики преподавания предметов изобразительного искусства: Г.В. Беда, Н.Н. Волковым, В.С. Кузиным, Н.Н. Ростовцевым, А.С. Пучковым, П.П. Ревякиным, Г.Б. Смирновым, А.Е. Терентьевым, А.В. Триселевым, А.А. Унковским, Е.В. Шороховым, А.П. Яшухиным и др. Вопросы теории цвета и систематизации учения о колорите рассматривали в фундаментальных трудах С. С. Алексеев, Г. В. Беда, Б. В. Иогансон, И. Иттен, П. П. Ревякин, А. А. Унковский, Г. М. Шегаль, Н. П. Крымов и др. В исследованиях по совершенствованию живописной подготовки студентов художественных направлений также рассматриваются вопросы цветодидактики (С.А. Абишева, Е.Ф. Кузнецов, А.В. Новикова, И.Н. Тихоненко, М.А. Семенова, О.В. Шаляпин и др.).

Основная часть

Н.Н. Волков в работе «Цвет в живописи» [1], рассматривая специфику изобразительного творчества, художественного значения цвета, его роли в построении

живописной работы, образную красоту искусства, систематизирует закономерности восприятия, разрабатывает научную теорию колорита. Картина, как и ее цветовое решение, отражает общие законы природы, поэтому в книге поднимаются вопросы цветовой системы, цвета и эмоционального опыта, выразительности и изобразительности. Каждый вид искусства имеет свою специфическую особенность, особый художественный язык, посредством которого художник передает в картине отражение окружающей действительности. В живописи точное изображение действительности реализуется через художественный образ, линию и цвет посредством изобразительного языка. Помимо теоретических вопросов методические стороны живописи рассматривали Г. Б. Смирнов, А. Е. Терентьев, А. А. Унковский [2; 3; 4; 5]. В учебном пособии А. А. Унковского с целью помочь студентам-заочникам художественно-графических факультетов педагогических институтов изучить технику акварельной живописи в процессе выполнения домашних заданий предлагается изучение общих вопросов живописи, а также методов выполнения этюда аква-

рельными красками способом отмывки и «послойного» ведения работы при выполнении натюрморта. Живописное изображение предметов, явлений основывается на цвете. О роли цвета в живописи пишет в своей книге С. С. Алексеев: «Цвет в произведении искусства есть средство изображения и раскрытия его содержания, выступающее наряду с другими средствами художественного языка. Вопросы цвета в искусстве становятся до конца понятными лишь в общем исследовании искусства, его развития и закономерностей» [6, с. 109].

Книга П. П. Ревякина «Техника акварельной живописи» представляет собой одну из первых попыток систематизации теоретических основ акварельной живописи. Цель исследования – разработка теоретических и методических основ техники акварельной живописи. В ней рассматриваются закономерности живописного изображения, свойства материалов акварели и технические приемы живописной передачи состояния предметов. Специфика живописной техники – это способность передавать цветовой облик, т. е. колорит видимого предмета или явления. «В настоящем учебнике делается попытка в конспективном объеме дать научно обоснованное учение о колорите с систематизацией его закономерностей и с последующими выводами для методики технических приёмов акварельной живописи», – пишет автор [7, с. 6]. Первая задача в обучении технике акварели в вузе – это творческая работа. Вторая задача – развитие общей художественной культуры. Образное представление, считает автор, основано на всестороннем изучении воспринятого предмета и является основой творчества. Акварель – профессиональное изобразительное средство архитектора, она опирается на реалистическую живопись, ее правила и закономерности. В книге рассматриваются закономерности колорита, световая среда, свойства зрения, материалов, инструменты, качество и состав акварельной краски, а также служебная роль акварели.

Цвет – это свойство предмета вызывать определенное зрительное ощущение

в зависимости от отражения световой волны солнечного спектра. Цвета спектра всегда располагаются в определенной последовательности. Изучение закономерностей цветового явления и особенностей зрительного восприятия дает возможность овладеть основами живописной грамоты. Учение о колорите и его закономерностях составляет теоретическую основу живописной техники, общую основу всех ее приемов. П. П. Ревякин дает следующее определение: «Колоритом в природе называется цветовой облик наблюдаемых предметов или явлений, зависимый от световой среды, от собственного цвета предметов и от чувствительности зрения при данной освещенности. Колоритом в картине называется совокупность красок, передающая живописное состояние или цветовой облик предмета или явления. Он отражает цвета реального мира и способствует выявлению идейного содержания картины» [7, с.48]. Учение о колорите и его закономерностях составляет теоретическую основу живописной техники, общую основу всех ее приёмов. Колористическая подготовка – это подготовка к созданию полноценных живописных произведений, организация процесса обучения, направленного на усвоение эстетики цвета и решение колористических задач. Совершенствование колористической подготовки способствует повышению уровня профессиональной подготовки будущих специалистов.

Колористика как наука необходима для целостной подготовки художника. И. Иттен определяет колористику как науку о цвете, включающую знания о цветовой культуре, цветовой гармонии, цветовых предпочтениях, цветовом языке, опираясь на психофизические и физиологические основы цвета [8].

Цветовой гармонии и колористическому единству в живописном произведении придается большое значение. Так, Г. В. Беда [9; 10] выделяет несколько основных критериев колористического единства в живописи: цветовые отношения с учетом общего тонового и цветового состояния освещенности; богатство и

разнообразие рефлексов световоздушной и предметной среды; контрастные взаимодействия теплых и холодных оттенков; цвета освещения, объединяющие цвета натуры.

Изучая особенности психического и духовного воздействия цвета на человека, И. В. Гете, В. В. Кандинский, Н. П. Крымов [11;12;13] отмечали его эмоционально-выразительную сторону. Психологи С. Л. Рубинштейн, Б. М. Теплов [14; 15] также писали, что цветам свойственна определенная выразительность как проявление ассоциации и символики цвета, как качество цвета, зависящее от степени установки личности. Психологическое воздействие цвета для дизайнеров можно определить как цветовые эмоциональные ассоциации, зависящие от его чувств. Ассоциативное восприятие вызывается не только цветом, но и формой предмета или пятном, несущим данный цвет, тесно связанный с предметной структурой. Таким образом, цвет зависит от всех качеств формы предмета. Так, В. Кандинский [12] подробно описывает свои цветомузыкальные синестезии по поводу их воздействия на психологическое состояние. Следовательно, основой цветовой выразительности являются ощущения, затрагивающие эмоциональную и интеллектуальную сферы личности. Поэтому в колористической подготовке художников необходимо учитывать физические и психологические стимулы. Умение художника заострить, подчеркнуть характерное в изображаемом явлении, сконцентрировать его в целях эстетического воздействия на зрителя основывается на знании закономерностей цвета и его многосторонних связях, прямых и обратных, таких как цвет и цветосочетания, цвет и свет, цвет и форма, цвет и материал, а также знаниях по теории цветовой гармонии.

С. И. Абишева [16] в своем исследовании по разработке методики формирования способностей гармоничного цветовосприятия на занятиях по цветоведению дает обоснование необходимости ориентировать этот процесс на объект професси-

ональной деятельности студентов-дизайнеров, т. е., по ее мнению, понятие цвета должно быть осмыслено и стать эффективным средством «образной характеристики предметно-пространственной среды».

Опираясь на теоретические положения Н. Н. Волкова о разнице восприятия предмета и его изображения и на собственный педагогический и творческий опыт, О. В. Шаляпин [17] писал, что образ натуры – это субъективный образ. Цветовая гармония, на его взгляд, – это логически выстроенная в соответствии с содержанием живописная система. Размер цветовых пятен в картине при этом несет также и смысловую нагрузку. Качество цветовой гармонии подчиненно определенным закономерностям и является одним из средств выразительности. Цвет имеет свою пластическую характеристику, создает впечатление объема. В чувстве Шаляпин видел образный характер цвета, его композиционную значимость. Главным критерием живописи является колорит как выражение эмоционального отражения натуры. Большое значение Шаляпин придавал «свободному отходу» от натуры как творческой свободе, самостоятельности художника. Главными принципами изображения, по его мнению, являются целостность и целенаправленность обучения, интеграция художественных знаний.

Приемы работы акварелью состоят из следующих показателей: умение пользоваться материалами и средствами акварельной живописи; писать в технике «алла-прима», по-сухому, по-сырому, гризайлью, смешивать краски для получения нужного цвета; соблюдать этапность, последовательность в работе; владеть приемами работы кистью; знать особенности бумаги и красок; знать и уметь применять выразительные и технические свойства акварели, технику акварельной живописи и материалы.

Таким образом, можно определить содержательный блок предмета «Акварельная живопись», который включает знание: истории и теории изобразительного искусства, жанров живописи;

средств выразительности как средств создания художественного образа; теоретических понятий живописи; закономерностей живописного изображения, структуры творческого процесса; способов, методов и приемов художественной деятельности, этапов ведения работы и т. д. Помимо изучения законов живописи при подготовке дизайнеров тематика занятий должна предусматривать обучение технике живописи с использованием разнообразных материалов, средств. «Техника живописи – совокупность специальных навыков и приемов, посредством которых исполняется художественное произведение» [9, с. 182].

К вопросам техники относится: смешивание и наложение мазков на плоскость, соблюдение технологии в работе с материалами, манера письма, особенность работы с более сложными красками, умение владеть разнообразными кистями (плоские, круглые), составление палитры, смешение цвета в акварельной живописи, правильное хранение красок. Методы работы в технике «лессировка»,

работы по-сырому, техники «алла-прима», умение писать гризайлью (живопись в пределах одного тона), применение техники «подмалевка» и других приемов работы.

Выводы

Техника определяет художественно-практические знания живописца, направленные к профессиональному пользованию изобразительных средств и материалов для более полной передачи художественного исполнения и совершенного результата работы. Г. В. Беда [9] рассматривает понятие «техника» как прямой непосредственный результат работы художника специальным материалом и инструментом, как умение использовать художественные возможности этого материала. В более широком значении это понятие охватывает и соответствующие элементы изобразительного характера: передачу материальности предметов, лепку объемной формы, моделировку пространственных отношений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волков Н. Н. Цвет в живописи. – М.: Искусство, 1985. – 321 с.
2. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования / пер. с чешского. – М.: Педагогика, 1989. – 224 с.
3. Терентьев А.Е. Роль и специфика курса композиции на художественно-графических факультетах пединститутов // Вопросы теории, истории и методики преподавания художественно-графических дисциплин: Сб. науч. тр. – М.: МГПИ, 1967. – Вып. 3. – С. 143–157.
4. Унковский А.А. Живопись. Вопросы колорита: учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1980. – 128 с.
5. Унковский А.А. Цвет в живописи: учеб.-метод. пособие для студентов. – М.: Просвещение, 1983. – 64 с.
6. Алексеев С.С. Цветоведение. – М., 1949. – 138 с.
7. Ревякин П.П. Техника акварельной живописи. – М.: Строительство, 1959. – 223 с.
8. Иттен И. Искусство цвета / пер. с нем. Л. Монаховой. – 2-е изд. – М.: Д. Аронов, 2007. – 96 с.
9. Беда Г.В. Живопись и ее изобразительные средства. – М.: Просвещение, 1977. – 187 с.
10. Беда Г.В. Тоновые и цветовые отношения в живописи. – М.: Совет. худ., 1967. – 77 с.
11. Гете И.В. Об искусстве. – М.: Искусство, 1975. – 623 с.
12. Кандинский В.В. О духовном в искусстве. – М.: Архимед, 1992. – 107 с.
13. Крымов Н.П. Николай Петрович Крымов – художник и педагог. Статьи, воспоминания. – М.: Изобразительное искусство, 1989. – 224 с.

14. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М., 1958. – 147 с.
15. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.
16. Абишева С.И. Формирование гармоничного цветового восприятия студентов на занятиях по цветоведению: Автореф. ... канд. пед. наук. – Омск, 2007. – 21 с.
17. Шаляпин О.В. Методические особенности обучения живописи студентов художественно-графических факультетов при изображении головы и портрета: Автореф. ... канд. пед. наук. – Омск, 2002. – 17 с.

REFERENCES

1. Volkov N. Color in painting. – M.: Art, 1985. – 321 p.
2. Skalkova Ya. Methodology and methods of pedagogical research / translation from Czech. – M.: Pedagogy, 1989. – 224 p.
3. Terentev A.E. The role and the specific composition course on art-graphic faculties of pedagogical institutes // Questions of the theory, history and methods of teaching art-graphic disciplines: the Collection of scientific works. – M.: Moscow State Pedagogical Institute, 1967. – Issue 3 – P. 143–157.
4. Unkovskiy A.A. Painting. Questions of color: a tutorial. – M.: Education, 1980. – 128 p.
5. Unkovskiy A.A. Color in painting: a teaching manual for students. – M.: Education, 1983. – 64 p.
6. Alekseev S.S. Chromatics. – M., 1949. – 138 p.
7. Revyakin P.P. Technique of watercolor painting. – M.: Construction, 1959. – 223 p.
8. Itten I. Art of Color / translated from German by L. Monakhova. – 2nd ed. – M.: D. Aronov, 2007. – 96 p.
9. Beda G.V. Painting and its artistic means. – M.: Education, 1977. – 187 p.
10. Beda G.V. Tone and color relations in painting. – M.: Soviet art, 1967. – 77 p.
11. Goethe I.V. About the art. – M.: Art, 1975. – 623 p.
12. Kandinskiy V.V. Concerning the Spiritual in Art. – M.: Archimed, 1992. – 107 p.
13. Krymov N.P. Nikolai Petrovich Krymov – artist and teacher. Articles memories. – M.: Fine Art, 1989. – 224 p.
14. Rubinstein S.L. About thinking and ways of its study. – M., 1958. – 147 p.
15. Teplov B.M. Selected works: In 2 V. – M.: Pedagogy, 1985. – Vol.1. – 328 p.
16. Abisheva S.I. Creating a harmonious color perception of students on employment on chromatics: Abstract. ... Cand. ped. Sciences. – Omsk, 2007. – 21 p.
17. Shaliapin O.V. Methodical features of training painting of students of art-graphic faculties at the image of the head and the portrait: Abstract. ... Cand. ped. Sciences. – Omsk, 2002. – 17 p.

ДЕРБИСОВА М.А. ДИЗАЙНЕР-СТУДЕНТТЕРДІ КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІНЕ ОҚЫТУДАҒЫ КОЛОРИТ ТЕОРИЯСЫ МЕН АКВАРЕЛЬ ТЕХНИКАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада автор дизайнер-студенттерді оқытудағы кескіндеме, колорит теориясы, акварель кескіндеме техникасының теориялық және әдістемелік жақтарын қарастырған.

Колориттік әзірлік – бұл толыққанды кескіндеме туындысын жасау даярлығы. Колориттік әзірлікті жетілдіру – болашақ мамандарды даярлауда, олардың кәсіби деңгейін көтеруге көмектеседі. Акварель кескіндеме техникасын меңгеру, түстерді, кескіндеме өнерінің теориялық және практикалық білімін игеру, дизайнерлік қызметті дамытуда үлкен кәсібилік маңызы болмақ. Автор кескіндеме өнері жұмысының техникасы мен әдістерінің мәселелерін толық қарастырған. Олар: жазықтықта жағыстарды араластыру мен қабыстыру, әртүрлі материалдармен жұмыс техникасын сақтау, аса күрделі бояулармен жұмыс істеу ерекшелігі, алуантүрлі қылқаламдарды

игере білу, бояуақталарды құрастыру, акварель кескіндемеде түстерді араластыру, бояуларды дұрыс сақтай білу.

Кілтті сөздер: техника, акварель, кескіндеме, түс, теориялық және практикалық білім, дизайнер.

DERBISOVA M.A. THEORY OF COLOUR SCHEME AND QUESTIONS OF WATERCOLOUR TECHNIQUE IN TEACHING PICTORIAL ART TO DESIGN STUDENTS

In her article, the author addresses the issues of theoretical and methodological teaching of pictorial art, colour scheme theory, and technique of watercolour painting to design students.

Coloristic training is a preparation for creation of full-fledged paintings. Improvement of coloristic training contributes to the level of training of future specialists. Mastery of the technique of watercolour painting, colour, theoretical and practical knowledge of painting is of great importance for the development of professional design activity. The author reviews in detail the techniques and methods of painting: mixing and application of smears onto the plane, maintaining the technology in working with various materials, especially with more complex colours, the ability to use a variety of brushes, making the palette, mixing colours in watercolour painting, proper storage of paints.

Keywords: technique, watercolour, painting, colour, theoretical and practical knowledge, the designer.

Президент АПН Казахстана Кусаинов А.К. выступил с докладом на конференции в г. Кемерово, Россия

18-19 марта текущего года в г.Кемерово состоялась международная научно-практическая конференция «Профессиональное образование и занятость молодежи: XXI век. Преемственность в деятельности профессиональных образовательных организаций в условиях модернизации».

В конференции приняли участие научные и педагогические работники, руководители образовательных организаций, специалисты органов управления образованием, представители академического сообщества из Белоруссии, Казахстана и Китая, а также студенты и аспиранты вузов.

В пленарном заседании конференции выступил президент академии Кусаинов А.К. с докладом на тему: «Повышение профессиональной компетентности педагогических кадров».

В рамках конференции были проведены 5 мастер-классов ведущих российских ученых и круглый стол на тему «Современные вызовы и модернизация систем образования в России и странах СНГ», одним из руководителей которого был академик А.К. Кусаинов.

По результатам совместной работы была принята резолюция.

РЕЗОЛЮЦИЯ КОНФЕРЕНЦИИ

Руководителям образовательных организаций общего, среднего профессионального и высшего образования:

- активнее разрабатывать программы (планы) профориентационной работы, дополнительные общеразвивающие и предпрофессиональные программы с целью содействия профессиональному самоопределению обучающихся, формированию и развитию у них ключевых компетенций, обеспечивающих востребованность на рынке труда и успешность в будущей профессиональной деятельности;

- обеспечить разработку, апробацию и реализацию в рамках ФГОС общего образования программ урочной и внеурочной деятельности по проблемам профессионального самоопределения детей и молодежи, а также преемственность содержания этих программ на всех этапах обучения и воспитания;

- шире использовать современные формы и методы профориентационной работы, в том числе дистанционные (on-line-мероприятия), привлекать сту-

дентов старших курсов к проведению профориентационной работы в общеобразовательных организациях;

- развивать инклюзивное образование, обеспечивающее равный доступ к реализуемым образовательным программам для всех желающих с учетом разнообразия их запросов и индивидуальных;

- обеспечить разработку и реализацию дополнительных образовательных программ (спецкурсов, курсов по выбору), направленных на формирование у будущих выпускников навыков здорового и безопасного образа жизни, эффективного поведения на рынке труда;

- развивать взаимодействие с органами местного самоуправления, центрами занятости населения, работодателями и общественными объединениями с целью поддержки трудоустройства выпускников, их адаптации на рабочем месте и профессионального роста;

- осуществлять мониторинг трудоустройства и профессионально-трудовых траекторий выпускников очной формы обучения с использованием механизмов социального партнерства;

– эффективно использовать возможности сетевого взаимодействия при реализации профессиональных образовательных программ;

– включить в перечень показателей эффективности деятельности педагогических работников показатели, отражающие результаты их участия в профориентационной работе и в работе по оказанию содействия трудоустройству выпускников по полученной специальности (профессии);

– проводить диагностику и мониторинговые исследования уровня физического и психического развития обучающихся, сформированности у них культуры здоровья и безопасного образа жизни, состояния образовательной среды;

– осуществлять просветительскую деятельность по развитию культуры здорового и безопасного образа жизни;

Участники конференции постановили просить

Министерство образования и науки Российской Федерации:

1. Рассмотреть вопрос о подготовке изменений в Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации», позволяющих профессиональным образовательным организациям совместно с образовательными организациями высшего образования разрабатывать и реализовывать в сетевых формах образовательные программы прикладного бакалавриата с присвоением лицам, успешно освоившим такие программы и прошедшим итоговую государственную аттестацию, квалификации «бакалавр, специалист среднего звена».

2. Разработать и утвердить нормативные правовые акты:

а) устанавливающие порядок создания и деятельности в организациях реального сектора экономики структурных подразделений ведущих организаций высшего образования и профессиональных образовательных организаций;

б) определяющие порядок организации и осуществления мониторинга учебных и внеучебных достижений обучающихся, результатов трудоустройства выпускников, их дальнейших образовательных и трудовых траекторий.

3. Рассмотреть возможность:

а) проведения эксперимента по внедрению реализованной в Республике Казахстан модели повышения заработной платы педагогических работников в соответствии с достигнутым ими уровнем квалификации и с учетом достижений их учеников (три уровня, предусматривающих увеличение зарплаты на 30 %, 70 % и 100 % соответственно);

б) разработки и принятия федерального закона о профориентационной деятельности;

в) включения в перечни направлений подготовки и специальностей высшего образования и среднего профессионального образования направления (специальности) «Профориентационная деятельность» с последующей разработкой соответствующих федеральных государственных образовательных стандартов;

г) создания межведомственного совета по решению задач профориентации с участием представителей педагогической и родительской общественности, объединений работодателей и других социальных партнеров.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

- А.А. КАЛЫБЕКОВА *педагогика ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің профессоры*
- А.Б. АЙТЖАНОВА *педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы*
- Г.Е. УТЮПОВА *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің PhD докторанты*
- Г.Б. ТАЖЕНОВА *Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты (ПМПИ) «Педагогика» кафедрасының аға оқытушысы*
- Т.А. АХМЕТОВ *педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының тәрбие ісі және әлеуметтік-экономикалық мәселелер жөніндегі проректоры*
- Б.Г. САРСЕНБАЕВА *педагогика ғылымдарының кандидаты, ПМПИ-нің «Психология» кафедрасының профессоры*
- А.К. МЫНБАЕВА *педагогика ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті (ҚазҰУ) «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының меңгерушісі*
- Г.А. ҚАСЕН *педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының доценті*
- А.Б. ОТАРБАЕВА *педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының аға оқытушысы*
- Ш.Т. ТАУБАЕВА *педагогика ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының профессоры*
- А.А. БУЛАТБАЕВА *педагогика ғылымдарының докторы, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының (Қазақстан ПҒА) бас ғылыми қызметкері*
- С.Е. ШОШАБАЕВА *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының I курс магистранты*
- Г.С. БЕРКЕНОВА *педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті «Психология және педагогика» кафедрасының доценті*
- А.К. ЖЕКСЕМБИНОВА *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің PhD докторанты*
- Н.Н. КАДЕРОВА *экономикалық ғылымдар кандидаты, Халықаралық Бизнес Университетінің профессоры, Қазақстан ПҒА-ның корреспондент мүшесі*

З.М. САДВАКАСОВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының доценті</i>
Р.С. ҚАСЫМОВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының доценті</i>
М.Д. ШАҒЫРБАЕВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің «Жалпы және этникалық педагогика» кафедрасының аға оқытушысы</i>
Д.В. ЛЕПЕШЕВ	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан ПҒА-ның корреспондент мүшесі</i>
Ю.С. ДИК	<i>А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің 2 курс магистранты</i>
С.К. БЕРКИМБАЕВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, Қ.И. Сәтпаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық университетінің (ҚазҰТУ) «Шет тілдер» кафедрасының аға оқытушысы</i>
З.Ж. БЕКМАМБЕТОВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, Қ.И. Сәтпаев атындағы ҚазҰТУ-нің «Шет тілдер» кафедрасының аға оқытушысы</i>
Ш.А. АҚБАЕВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер теориясы мен әдістемесі» кафедрасының доценті</i>
Е.П. МАҚАШЕВ	<i>Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2 курс магистранты</i>
З.И. ГИРИЧ	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Херсон мемлекеттік университетінің «Педагогика, психология және білім беру менеджменті» кафедрасының докторанты (Украина, Харьков қаласы)</i>
К.М. БЕРКИМБАЕВ	<i>педагогика ғылымдарының докторы, А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің (ХҚТУ) доценті</i>
Ү.Р. РАХМЕТ	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің доценті</i>
Ә.Х. САРЫБАЕВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің доценті</i>
Д.К. БЕРДІ	<i>А. Ясауи атындағы ХҚТУ-нің Phd докторанты</i>
М.А. ДЕРБИСОВА	<i>педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ Бас сәулет-құрылыс академиясының «Дизайн» факультетінің ассоц. профессоры</i>

НАШИ АВТОРЫ

- А.А. КАЛЫБЕКОВА доктор педагогических наук, профессор Казахского национального педагогического университета (КазНПУ) им. Абая
- А.Б. АЙТЖАНОВА кандидат педагогических наук, старший преподаватель КазНПУ им. Абая
- Г.Е. УТЮПОВА докторант PhD Казахского национального педагогического университета (КазНПУ) им. Абая
- Г.Б. ТАЖЕНОВА старший преподаватель кафедры «Педагогика» Павлодарского государственного педагогического института (ПГПИ)
- Т.А. АХМЕТОВ кандидат педагогических наук, доцент, проректор по воспитательной работе и социально-экономическим вопросам Костанайского государственного педагогического института
- Б.Г. САРСЕНБАЕВА кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Психология» Павлодарского государственного педагогического института
- А.К. МЫНБАЕВА доктор педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой «Общая и этническая педагогика» Казахского национального университета (КазНУ) им. аль-Фараби
- Г.А. КАСЕН кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- А.Б. ОТАРБАЕВА кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- Ш.Т. ТАУБАЕВА доктор педагогических наук, профессор кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- А.А. БУЛАТБАЕВА доктор педагогических наук, Главный научный сотрудник Академии Педагогических Наук Казахстана (АПН Казахстана)
- С.Е. ШОШАБАЕВА магистрант 1 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание» КазНУ им. аль-Фараби
- Г.С. БЕРКЕНОВА кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Психология и педагогика» Костанайского государственного университета им. А.Байтурсынова
- А.К. ЖЕКСЕМБИНОВА докторант PhD КазНУ им. аль-Фараби
- Н.Н. КАДЕРОВА кандидат экономических наук, профессор Университета Международного Бизнеса, член-корреспондент АПН Казахстана

- З.М. САДВАКАСОВА кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- Р.С. КАСЫМОВА кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- М.Д. ШАГЫРБАЕВА кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Общая и этническая педагогика» КазНУ им. аль-Фараби
- Д.В. ЛЕПЕШЕВ кандидат педагогических наук, профессор, член-корреспондент АПН Казахстана
- Ю.С. ДИК магистрант 2 курса Кокшетауского университета им. А. Мырзахметова
- С.К. БЕРКИМБАЕВА кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Иностранные языки» Казахского национального технического университета (КазНТУ) им. К.И. Сатпаева
- З.Ж. БЕКМАМБЕТОВА кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры «Иностранные языки» КазНТУ им. К.И. Сатпаева
- Ш.А. АКБАЕВА кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Методика и теория изобразительного и декоративно-прикладного искусства» КазНПУ им. Абая
- Е.П. МАКАШЕВ магистрант 2 курса КазНПУ им. Абая
- З.И. ГИРИЧ кандидат педагогических наук, доцент, докторант кафедры «Педагогика, психология и образовательный менеджмент» Херсонского государственного университета (Украина, г. Харьков)
- К.М. БЕРКИМБАЕВ доктор педагогических наук, профессор Международного казахско-тюркского университета (МКТУ) им. Ясауи
- У.Р. РАХМЕТ кандидат педагогических наук, доцент МКТУ им. А.Ясауи
- А.Х. САРЫБАЕВА кандидат педагогических наук, доцент МКТУ им. А.Ясауи
- Д.К. БЕРДЫ докторант PhD МКТУ им. А.Ясауи
- М.А. ДЕРБИСОВА кандидат педагогических наук, ассоц. профессор факультета «Дизайн» Казахская головная архитектурно-строительная академия (КазГАСА)

OUR AUTHORS

- A.A. KALYBEKOVA *Doctor of Pedagogy, Professor, Abay Kazakh National Pedagogical University (KazNPU)*
- A.B. AYTZHANOVA *Candidate of Pedagogy, Senior Teacher Abay KazNPU*
- G.E. UTYUPOVA *PhD student, Abay KazNPU*
- G.B. TAZHENOVA *Senior Teacher, Pedagogy Department, Pavlodar State Pedagogical Institute (PGPI)*
- T.A. AKHMETOV *Candidate of Pedagogy, Assistant Professor, Vice-Rector for Upbringing and Socio-Economic Issues, Qostanay State Pedagogical Institute*
- B.G. SARSENBAYEVA *Candidate of Pedagogy, Professor of Psychology Department, Pavlodar State Pedagogical Institute*
- A.K. MYNBAYEVA *Doctor of Pedagogy, Assistant Professor, Head of General and Ethnic Pedagogy Department, Al-Farabi Kazakh National University (KazNU)*
- G.A. KASEN *Candidate of Pedagogy, Assistant Professor of General and Ethnic Pedagogy Department, Al-Farabi KazNU*
- A.B. OTARBAYEVA *Candidate of Pedagogy, Senior Teacher of General and Ethnic Pedagogy Department, Al-Farabi KazNU*
- Sh.T. TAUBAYEVA *Doctor of Pedagogy, Professor of Department "General and Ethnic Pedagogy," Al-Farabi KazNU*
- A.A. BULATBAYEVA *Doctor of Pedagogy, Senior Researcher, Kazakhstan Academy of Pedagogical Sciences (Kazakhstan APN)*
- S.E. SHOSHABAYEVA *Master student of the speciality Social pedagogy and self-cognition," Al-Farabi KazNU*
- G.S. BERKENOVA *Candidate of Pedagogy, Assistant Professor of Psychology and Pedagogy Department, A. Baytursynov Qostanay State University*
- A.K. ZHEKSEMBINOVA *PhD student, Al-Farabi KazNU*
- N.N. KADEROVA *Doctor of Economy, Professor of International Business University, corresponding member of Kazakhstan APN*

Z.M. SADVAKASOVA	<i>Master of Karagandy State University n.a. E.A. Bouketov</i>
R.A. KASYMOVA	<i>Candidate of Pedagogy, Assistant Professor of General and Ethnic Pedagogy Department, Al-FarabiKazNU</i>
M.D. SHAGYRBAYEVA	<i>Candidate of Pedagogy, Senior Teacher of General and Ethnic Pedagogy Department, Al-FarabiKazNU</i>
D.V. LEPESHEV	<i>Candidate of Pedagogy, Professor, corresponding member of Kazakhstan APN</i>
Yu.S. DIK	<i>Master student, A. MyrzkhakmetovKokshetau University</i>
S.K. BERKIMBAYEVA	<i>Candidate of Pedagogy, Senior Teacher of Foreign Languages Department, K.I. Satpayev Kazakh National Technical University (KazNTU)</i>
Z.Zh. BEKMAMBETOVA	<i>Candidate of Pedagogy, Senior Teacher of Foreign Languages Department, K.I. SatpayevKazNTU</i>
Sh.A. AKBAYEVA	<i>Candidate of Pedagogy, Assistant Professor of Method and Theory of Arts and Crafts Department, Abay KazNPU</i>
E.P. MAKASHEV	<i>Master student, Abay KazNPU</i>
Z.I. GIRICH	<i>Candidate of Pedagogy, Assistant Professor, PhD student of Pedagogy, Psychology and Educational Management Department, Kherson state University (Kharkov, Ukraine)</i>
K.M. BERKIMBAYEV	<i>Doctor of Pedagogy, Yassauı MKTU</i>
U.R. RAKHMET	<i>Candidate of Pedagogy, Assistant Professor, Yassauı MKTU</i>
A.H. SARYBAYEVA	<i>Assistant Professor, Yassauı MKTU</i>
D.K. BERDY	<i>PhD student, Yassauı MKTU</i>
M.D. DERBISOVA	<i>Candidate of Pedagogy, Associated Professor of Design Department, Kazakh Leading Academy of Architecture and Civil Engineering (KazGASA)</i>